

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

YUNUS EMRE DİVANI'NDA TOPRAK UNSURUNUN TÜRK
MİTOLOJİSİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Kadir ALBAYRAK

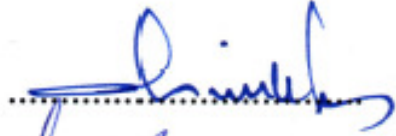

Danışman
Prof. Dr. Meral OZAN

BOLU 2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Kadir ALBAYRAK'a ait " Yunus Emre Divanı'nda Toprak Unsurunun Türk Mitolojisi Açısından Değerlendirilmesi " adlı çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim yüksek lisans tezi olarak oy birliği ile / oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

28.06.2019

Unvan, Adı, Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. Meral OZAN	
Üye : Prof. Dr. Ali YAKICI	
Üye :Doç. Dr. Serdar UĞURLU	

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum, “**Yunus Emre Divanı’nda Toprak Unsurunun Türk Mitolojisi Açısından değeriendirilmesi**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvuru kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Kadir ALBAYRAK

28.06.2019

ÖN SÖZ

Yüksek lisans tezi olarak yapılan bu çalışmanın amacı, Türk mitolojisinde ele alınan toprak unsurunun Yunus Emre Divanı'nda etkisini görmek ve benzerliklerini ortaya koymaktır. Ayrıca bu çalışma, Türk mitolojisinde toprak unsurunun Yunus Emre'nin Divanı'na kadar olan boyutlarını incelemek ve Yunus Emre'nin düşünce yapısında bulunan değerlerini içerik ve şekli olarak ortaya çıkarmak için hazırlanmıştır.

Giriş bölümünde yapılan çalışmanın konusu, amacı ve Yunus Emre ve Türk mitolojisi hakkında anlatılması gereken hususlar belirtilmiştir. Birinci bölümde Yunus Emre'nin hayatı ve yaşadığı dönem hakkında ve Divanı hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise Türk mitolojisinin genel tanımı ve Türklerde nasıl olduğu hakkında bilgiler verilmiştir.

Analiz bölümünde Yunus Emre'nin beyitlerinde geçen ve Türk mitolojisinde de önemli bir yere ait olan toprak unsurunun dünya ve Türk mitolojisindeki yerini üzerinde durulmuş, ardından Yunus Emre'nin beyitleri ile Türk mitolojisinde geçen toprak unsurunun birbirlerine olan benzerlikleri ve şekli farklılıkları üzerinde örnekler verilerek analizi yapılmıştır.

Değerlendirme bölümünde ise Yunus Emre'nin Divanı'nda geçen ve yaratılış unsurlarından biri olan toprak unsurunun Türk Mitolojisi ile olan bağlantısı bir bütün olarak ele alınmış ve toprak unsurunun Türk mitolojisindeki ilk halinden Yunus Emre'ye gelinceye kadar olan şekli değişimleri ve Yunus Emre Divanı'nda olan bağlantıları genel bir değerlendirmede açıklanmaya çalışılmıştır.

Türk Mitolojisi ile Yunus Emre'nin Divanı'nda geçen toprak unsurunun ele alındığı bu çalışma, günümüz Türk kültürüne ışık tutması, insanoğlunun kendisine sormuş olduğu yaratılış düşüncesine bir nevi kaynak teşkil etmesi ve Türk Dili ve

Edebiyatıyla beraber Türk Halk Bilimi alanında yapılacak olan eserlere faydalı olması en büyük dileğimiz olacaktır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında bana desteğini olan, araştırma yaparken karşımıza çıkan her türlü engeli aşmamızda bize yardımcı olan değerli danışman hocam Prof. Dr. Meral OZAN'a sonsuz şükranlarımı sunarım. Bu çalışmayı ortaya koyarken bana yardımda bulunan tüm çalışma arkadaşlarıma, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı ailesine ve sınıf arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Kadir ALBAYRAK

28.06.2019

ÖZET

YUNUS EMRE DİVANINDA TOPRAK UNSURUNUN TÜRK MİTOLOJİSİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kadir ALBAYRAK

Yüksek Lisans Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Meral OZAN

Haziran 2019, 107 + xiii Sayfa

Yunus Emre Divanı, Türk Mitolojisi açısından incelendiğinde içerisinde eski Türk kültürünü barındıran birçok unsur olduğu görülmektedir. Bu tezde Türk mitolojisinde çok önemli bir yeri olan toprak unsuru, Yunus Emre Divanı'nda geçen toprak unsuru ile analiz yapılarak incelenmiştir. Çalışmada Yunus Emre'nin Divanı'ndaki şiirlerinde toprak unsurunun geçtiği beyitler esas alınmıştır. Bu çalışma için Mustafa Tatçı'nın "Yunus Emre Divanı" adlı eserinin ilk baskısı esas alınmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde Yunus Emre'nin hayatı ile birlikte eserleri, yaşadığı döneme etkisi hakkında bilgiler verildikten sonra ikinci bölümünde Türk mitolojisi hakkında bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde Yunus Emre'nin beyitlerinde geçen toprak unsurunun dünya ve Türk mitolojisindeki yeri ele alınarak Türk Mitolojisi ile analizi yapılmıştır. Bu analizin ardından bölümsel sonucuna yer verilmiştir. Bu çalışma neticesinde Yunus Emre'nin beyitlerinde geçen toprak unsuru Türk mitolojisi açısından izleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Türk mitolojisi ile Yunus Emre'nin ortaya koymuş olduğu düşünce sistemi, toprak unsuru ele alınarak format olarak değişiklik gösterse de öz olarak bağdaştığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yapılan bu çalışmada Türk mitolojisinde ve Yunus Emre Divanı'nda toprak unsurunun Türk kültürü açısından ne kadar önemli olduğu belirtilmiştir.

Anahtar kelimeler: Yunus Emre, Yunus Emre Divanı, Türk Mitolojisi, Toprak

ABSTRACT**EVALUATION OF SOIL CONCEPT IN THE DIWAN OF
YUNUS EMRE IN TERMS OF TURKISH MYTHOLOGY****Kadir ALBAYRAK****Master Thesis****Department Of Turkish Language And Literature****Supervisor: Prof. Dr. Meral OZAN****June 2019, 107 + xiii Pages**

It's clear that the Diwan of Yunus Emre involves many elements that are related to Turkish culture when evaluated in terms of Turkish Mythology. In this thesis; the soil concept, having a very important role in Turkish Mythology, was studied by analyzing the soil concept in the diwan of Yunus Emre. In the study, the couplets of the Diwan of Yunus Emre which involves the soil concept were mainly taken into consideration. The first edition of "The Diwan of Yunus Emre" by Mustafa Tatçı was used as the primary resource for the study. In the first section of the study, some information about the life of Yunus Emre, the period in which he lived, and his effects on his period was given, and in the second section some information about Turkish Mythology was included. In the third section, the soil concept that was mentioned in the couplets of Yunus Emre was analyzed with Turkish Mythology in terms of its role in Turkish and World Mythology. After this analysis, the results of each part were mentioned. At the end of the study, the impressions of the soil concept in the couplets of Yunus Emre that are related to the philosophy of creation in terms of Turkish Mythology were tried to be presented. It was tried to be proven that Turkish Mythology and the thought system of Yunus Emre, despite the form differences, basically agree with each other in terms of the soil concept. In this study, it was tried to be emphasized how important the soil

concept is as a meaning and demonstration of creation in The Diwan of Yunus Emre in terms of Turkish culture.

Key words: Yunus Emre, the Diwan of Yunus Emre, Turkish Mythology, soil

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
RESİMLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
1. YUNUS EMRE’NİN HAYATI ESERLERİ; HALK KÜLTÜRÜNDEKİ YERİ VE ANLATI KÜLTÜRÜNE ETKİSİ	6
1.1. Yunus Emre ve Hayatı	6
1.2. Yunus Emre ve Eserleri	12
1.2.1. Risaletü’n Nushiye.....	13
1.2.2. Türkçe Divanı	14
1.3. Yunus Emre’nin Halk Edebiyatına Yazılı ve Popüler Kültüre Etkisi	17
1.4. Yunus Emre Hakkında Yapılan Çalışmalar	19
II. BÖLÜM	
2. TÜRK MİTOLOJİSİ	22

III. BÖLÜM**3. TÜRK MİTOLOJİSİNDE VE YUNUS EMRE DİVANINDA TOPRAK**

UNURU	27
3.1. Toprak ve İnsanın Yaratılışı (Doğum)	32
3.2. Toprak ve Yaşam	38
3.3. Toprak ve Ölüm	43
3.4. Türk Mitolojisinde ve Yunus Emre Divanı'nda Toprak Unsuru Sonucu	56

IV. BÖLÜM**4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....58****KAYNAKLAR**62**EKLER**

EK 1: Tezde Kullanılan Şiirler	67
--------------------------------------	----

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1.1: Karaman Nüshasının Orijinal Metni.....	15
Resim 1.2: Yunus Emre'nin Resim Sanatlardaki Yerini Anlatan Bir Örnek.....	19
Resim 3.1: Türk Mitolojisinde Toprağa Verilen Değeri Gösteren Bir Resim	30
Resim 3.2: Yer ve Gök Unsurunun Kam Davulunda Tasviri Verilmiştir.....	33
Resim 3.3: Türklerde Toprağa Verilen Değeri Gösteren Bir Resim.....	39
Resim 3.4: Yunus Emre'nin Toprak ile Olan İlişisine Değinen Bir Resim	44

KISALTMALAR

'...'	: Vurgu, dikkat çekme
"..."	: Alıntı
[...]	: Atlanılan satır/ifade
AİBÜ	: Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Bkz.	: Bakınız
Bl.	: Bölüm
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
K.B.	: Kutadgu Bilig
M.	: Metin
T.A.H.D.	: The Amerikan Heritage Dictionary of the English language
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
yy	: Yüzyıl

GİRİŞ

Yunus Emre Divanı Türk ve dünya kültüründe hem içerik hem de dil tarihimiz açısından hala önemini koruyan bir cevher olarak günümüzde bile önemini sürdürmektedir. Türk mitolojisi ve unsurları, Türklerin ana yurdu olan Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar varlığını ve etkisini değişik formatlarda sürdürmüş, Yunus Emre'nin Divanı'nda farklı bir boyut kazanmıştır. Bu önem günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Yazılmış olan bu tezin konusu Yunus Emre Divanı'nda bulunan toprak unsurundan yola çıkarak Türk mitolojisinde toprak unsurunun Yunus Emre Divanı'ndaki yeri ve önemini belirlemektir.

Yunus Emre ve Türk mitolojisi konusunda çalışma yapmış olan birçok araştırmacı konunun önemine değinmişlerdir. Bunlardan Yunus Emre Divanı hakkında çalışma yapan araştırmacılar F. K. Timurtaş, Abdülbaki Gölpınarlı, Mustafa Tatçı ön plan çıkmıştır.

Türk mitolojisi konusunda Abdülkadir İnan, Bahattin Ögel, Fuzuli Bayat, Yaşar Çoruhlu, Özkul Çobanoğlu, Celal Beydili, Ali Yakıcı, F. Ahsen Turan, Meral Ozan, İbrahim Dilek gibi bilim insanları detaylı çalışmalarda bulunmuşlardır. Bahsi geçen araştırmacılara ve eserlerine bakıldığında bunların birçok yönden Türk mitolojisine ışık tutacak eserler verdiği görülür. Özellikle Yaşar Çoruhlu Türk mitolojisini sanat Tarihi içerisinde ele almış ve farklı bir bakış açısı içerisinde olayı değerlendirmiştir. Bu konuda çalışma yapmış olan Özkul Çobanoğlu mitolojik unsurlara inanç tarihi ekseninde bakmış ve halkın bu konudaki inanç sistemine değinmiştir. Abdülkadir İnan özellikle Türk mitolojik unsurlarını kültür tarihi açısından ele almıştır. Fatma Ahsen Turan ve Meral Ozan Türk mitolojisine anlatı kültüründen yola çıkarak konuyu değerlendirmişlerdir. Bahattin Ögel ise Türk mitolojisini genel anlamda değerlendirerek en eski mitolojik öğelerden Dede Korkut hikayelerine kadar Türklerin inanış ve yaşantısını etkileyen unsurlar üzerinde durmuştur.

Araştırmacılarından bir kısmı sözlük bazında çalışmışlardır. Özellikle Celal Beydili ve İbrahim Dilek Türk mitolojisinin unsurları noktasında detaylı bir sözlük çalışması yapmışlar ve bu konunun önemine değinmişlerdir.

Yunus Emre'nin Divanı'nda ve Türk mitolojisinde bulunan toprak unsurunun yeri ve önemi konusunda Yüksek lisans ve doktora tezi aşamasında herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Yunus Emre konusunda yapılan gerek tezler gerekse diğer bilimsel çalışmalar genel olarak Yunus Emre'nin menkıbevi hayatı ve hoşgörüsü üzerinden hareketle Tasavvuf konusunda olmuştur. Türk mitolojik unsurlarının Yunus Emre Divanı'nda detaylı bir şekilde ele alınması konusunda herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Konu ile ilgili olarak Mustafa Tatçı Yunus Emre Divanı üzerine detaylı bir çalışma yapmış ancak Türk mitolojisinde toprak unsurunun karşılaştırmasını benzer yönlerini ve mitolojik bağlantılarını ele almamıştır. Gölpınarlı (2008), Yunus Emre'nin hayatı ve eserleri üzerinden konuyu ele almış Divan'ının Türk mitolojisi ile olan ilişkisine değinmemiştir.

Bununla beraber Türk mitolojisi üzerine yazılan tez veya eserlerde de Yunus Emre ve Türk mitolojisinde toprak incelemesine rastlanmamıştır. Bu konuda çalışma yapan Bahattin Ögel, Türk mitolojisi I ve II adlı eserinde Türk mitolojisinde toprak unsuru konusuna değişik açılardan yer vermiş ancak Yunus Emre veya bir başka eserdeki toprak unsurları ile bir karşılaştırmaya yer vermemiştir. Fuzuli Bayat, Mitolojiye Giriş ve Türk Mitolojik Sistemi I, II adlı eserinde Türk mitolojisini ele alırken mitik düşünce sistemi üzerinden değerlendirmiş ve konuya detaylı bir bakış açısı ile yaklaşmıştır.

Bunun yanında ağlar'ın (2008) yazmış olduğu eserde toprak unsuruna değinilmiş ancak Yunus Emre'nin şiirlerinde toprak unsuru incelenmemiştir. Türk mitolojik unsurlarının ele alınması noktasında yapılmış olan bu çalışma yaşam unsurlarından toprağın dünya ve Türk Edebiyatı açısından genel anlamda ele alınması şeklinde değerlendirmesi yapılmıştır.

Bu tezle yapılmak istenen, toprak unsurunun dünya ve Türk mitolojisindeki yerini yaratılış bağlamında ele almak ve Yunus Emre'nin Divanı'nda bu yansımanın izlerini ortaya koymaktır. Ayrıca eski Türk kültüründen bize miras kalan ve bizim yaratılış ve hayat bağlamında dünyaya bakış açımızı şekillendiren toprak unsurunun hayatımıza nasıl yansıdığını Yunus Emre'nin beyitlerinden yola çıkarak vermeye çalışmaktır.

Toprak unsurunun anlatılması için ilk bölümde Yunus Emre'nin hayatı eserleri ve kültüre olan etkileri irdelenmeye çalışılmıştır. Bu çalışma esnasında Yunus Emre'nin menkıbevi hayatı, nasıl bir eğitim aldığı, yaşantısı ve ölümü üzerinde genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bu bölümün ikinci kısmında eserleri hakkında kısa bilgi verilmiş olup üçüncü bölümde ise devrindeki durumu ve diğer şairler üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur. Bu bölüm hazırlanırken Yunus Emre hakkında çalışma yapmış olan özellikle Mustafa Tatçı, Abdülbaki Gölpınarlı, Faruk Kadri Timurtaş gibi araştırmacıların eserlerinden faydalanılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde dünya ve Türk mitolojisinin genel tarifi üzerinde durulmuş olup bu konuda çalışma yapmış olan araştırmacıların görüşlerinden faydalanılmıştır. Bu konuda özellikle çalışma yapmış olan Fuzuli Bayat ve Bahattin Ögel'in eserlerinden faydalanılmıştır.

Üçüncü bölümde ise tezin ana konusu olan toprak unsuru Türk mitolojisinde ve Yunus Emre Divanı'nda karşılaştırmalı olarak incelenip benzerlikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Üç alt başlıkta ele alınan bu bölümde ilk olarak toprağın tanımı yapılmış olup toprağın mitolojideki yeri ve önemi üzerinde durulmuştur. Konu belirtilirken dünya ve Türk mitolojisindeki yeri örneklerle karşılaştırmalı olarak verilmeye çalışılmıştır. Ardından Yunus Emre'nin Divanı'ndaki toprak unsurunun konu ile olan kısımları açıklanarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu kısımdan sonra toprak unsuru Türk mitolojisinde ve Yunus Emre'nin beyitlerinde toprak ve insanın yaradılışı, toprak-yaşam ve toprak-ölüm üçgeninde Türk mitolojisi ile karşılıklı olarak analiz edilerek benzerlikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde ise yapılan analitik çalışmanın değerlendirilmesi yapılarak elde edilen bulgular ışığında genel bir yargıya ulaşılmıştır.

Ekler bölümünde ise tezin içerisinde bulunan beyitlerin ait olduğu şiirler orijinali dikkate alınarak verilmiştir. Şiirler yazılırken Yunus Emre Divanı'ndaki sıra dikkate alınarak teze eklemiştir.

Bu çalışma yapılırken Yunus Emre'nin Divanı temel alınarak inceleme yapılmıştır. Yunus Emre Divanı konusunda kapsamlı bir çalışma yapmış olan Tatçı'nın 1990 basımlı "*Yunus Emre Divanı inceleme*" eseri ana kaynak olarak alınmıştır. Tatçı bu eserindeki şiirleri yazarken eserin değişik nüshalarından faydalanmış, şiirleri yazdıktan sonra hangi nüshada geçiyorsa aslına uygun bir şekilde tertip etmiştir. Bunu yaptıktan sonra her şiirin altına, hangi nüshada geçiyorsa o nüshaları dipnot şeklinde şifrelemiştir. Tatçı (1990: VIII) eseri hazırlarken sadece tek bir nüshanın yeterli olmayacağını eseri düzenlerken Karaman Nüshasından, Fatih Nüshasından, Nuruosmani Nüshasından, Yahya Efendi Nüshasından, Raif yelkenci Nüshasından, Mustafa Canpolat Nüshasından, Bursa İl Halk Kütüphanesinden ve diğer Nüshalardan faydalandığını belirtmiştir.

Çalışmada ilk olarak Yunus Emre Divanı içerisinde bulunan şiirler okunmuş ve konu ile ilgili toprak ifadesinin geçmiş olduğu beyitler analiz edilerek çıkarılmıştır. Toprak unsuru ile birlikte "yer" ve "kara yer" ifadeleri de konuya uygun olarak analiz edilip çıkarılmıştır. Ardından konu ile ilgili beyitler Türk mitolojisinde geçen toprak kavramı ile karşılaştırmalı olarak verilmeye çalışılmıştır. Bunu yaparken beyitlerin ilk önce açıklamaları yapılmış ardından Türk mitolojisindeki benzer yönleri karşılaştırmalı olarak verilmeye çalışılmıştır. Beyitlerin altına günümüz Türkçesi ile çevirisi de yapılmıştır.

Metnin ana bölümünde kullanılan beyitler italik olarak verilmiş olup alttaki açıklama kısımları düz bir şekilde verilmiştir. Beyit numaraları ve beyitlerin bulunduğu metinler her beytin ikinci mısrasının sonunda metin, şiir numarası ve beyit numarası verilerek kodlanmıştır.

Bu çalışmada yapılan alıntılar çalışmanın konusuna göre direkt olarak ya da dolaylı olarak yapılmıştır. Diğer bir nokta ise alıntılama yaparken alıntının ana başlıkları alınarak numaralandırılmıştır. Konunun daha iyi anlaşılması için ana bölümde konu ile alakalı resimlerden yararlanılmıştır.

Kaynakça bölümünde ise tek bir başlık halinde yazılmış olup konuyla ilgili bir çok eserden faydalanılmıştır. Kaynakça tek bir başlık halinde ele alınmış ve kaynakçada konunun açıklanmasında faydası görülerek taranan temel kaynaklar yazılmıştır.

Yukarıda belirtilen hususlar çerçevesinde Yunus Emre Divanı'nda toprak unsuru Türk mitolojisi açısından ele alınmıştır. Buradan hareketle yapılan çalışmanın Türk mitolojisi konusunda yapılacak çalışmalara ufakta olsa bir katkı sağlaması amaçlanmıştır.

I. BÖLÜM

1. YUNUS EMRE’NİN HAYATI, ESERLERİ; HALK KÜLTÜRÜNDEKİ YERİ VE ANLATI KÜLTÜRÜNE ETKİSİ

Yunus Emre’nin yaşadığımız mekân olarak Anadolu üzerinde çok büyük etkileri mevcuttur. Özellikle sahip olduğu düşünce yapısı ve geçmişten gelen kültür birikimi ile yaşadığımız hayatın bir anlamda temellerini atmış, dünyaya ve insana olan bakış açımızı her açıdan değiştirmiştir. Anadolu kültürü diye bir olgunun oluşmasında başlıca etkenlerden bir tanesi olmuştur. Yunus Emre bunu yaparken tabi ki Orta Asya’dan gelmiş olan kültür birikimi ile Anadolu’daki kültür birikimini harmanlamış bunu İslami inanç dairesinde sentezlemeye çalışmıştır. Yazılmış olan bu bölümde Yunus Emre’nin hayatı, eserleri ve onun halk kültüründeki yeri önemi ve anlatı kültürüne etkisi irdelenecektir.

1.1. Yunus Emre ve Hayatı

Yunus Emre’nin hayatı irdelendiğinde elde edilen bilgilerin somut ifadelerden çok halk arasında geçen sözlü ürünlere dayandığı söylenebilir. Hayatı hakkındaki bilgiler genellikle yazmış olduğu eserlerden ve onun hakkında oluşmuş olan menkıbelerden yola çıkarak oluşturulmuştur. Bu konuda yapılan çalışmalar bu bilgiler üzerine bina edilerek hala çözümlenmeyi bekleyen bir hazine niteliğindedir. Ayrıca şiirlerinde geçen Mevlana, Hallac-ı Mansur ve İbrahim Ethem gibi ifadeler onun yaşadığı dönem hakkında çıkarımlarda bulunmamıza yardımcı olmaktadır.

Kaplan (2001: 134)’nın tarihi bir Veli, Derviş ve Ahi tipi olarak karşımıza çıktığını söylediği Yunus Emre, eldeki bilgilerden yola çıkarak Anadolu Selçuklu

Devletin Moğollara yenilmesiyle başlayan siyasi otoritenin bozulduğu XIII. yy'nin ortalarında yaşadığı tahmin edilir. Bununla beraber devrinde kullandığı dilin Eski Anadolu Türkçesi özelliklerini taşıması ile birlikte yine şiirlerin ana düşüncesini oluşturan Tasavvuf ve insan sevgisinin o dönemde ön planda olması da bu savı kuvvetlendirir. Tasavvuf ve Tekke edebiyatının temsilcilerinden olan Hacı Bektaş Veli ile görüşmesi Tapduk Emre dergâhında kalması, o dönem Moğol istilasından kaçarak Anadolu'ya gelen Horasan erenlerinden biri olduğunun ve o dönemde yaşadığının bir başka kanıtı olabilir.

Bu yüzyıllarda Moğol istilasının Anadolu'da oluşturduğu iç karışıklıklardan dolayı insanları bir arada tutan Tasavvuf düşüncesiyle şiirlerini oluşturması yaşadığı dönem konusunda bize bilgi verebilir. Çünkü siyasi otorite boşluğu, açlığı ve yoksulluğu beraberinde getirmiş ve insanlar çareyi Mevlana, Hacı Bektaş ve Tapduk Emre'nin dergâhında bulmuştur. Yunus Emre de bu şairlerden biri olması ve bu dönemde insan sevgisi ve Tasavvufdan bahsetmesi onun XIII. yy'de yaşadığının göstergesidir diyebiliriz. Yunus'un şiirinde geçen bir beyitte Yunus Emre'nin Mevlana ile görüştüğü ve ondan ders aldığına anlaşılması bu savı destekler niteliktedir.

Mevlana Hüdavendigâr bize yarar kılalı

Onun görklü nazarı gönlümüz aynasıdır (M-64/4)

[Mevlana Celaleddin Rumi bize fayda sağlayalı

Onun güzel görüşü gönlümüzün aynasıdır]

Bu görüşmeden yola çıkarak Yunus Emre'nin şiirlerini Mevlana'nın yaşadığı dönemde verdiği anlaşılabilir. Mevlana 1273 yılında öldüğüne göre Yunus Emre'de 13. yüzyılda yaşadığını söyleyebiliriz.

Yunus Emre'nin ne zaman yaşadığı konusunun yanında onun ne kadar süre bu hayatta kaldığı da ayrı bir tartışma konusu olmuştur. Eseri olan Risalet'in Nushiye'de geçen sözler ve Beyazıt Umumi Kütüphanesinde geçen ifadelerden anlaşıldığı üzere

yaşı üzerinde yorumlar yapılabilir. Bu yorumlar yapılsa bile yaşadığı süre konusunda net bir bilgi mevcut değildir. Risaleti'n Nushiye'de geçen;

Söze tarih yedi yüz yedi idi

Yunus canı bu yolda fidiyidi (Tatçı 1991: 134)

[Tarih yedi yüz yedi idi

Yunus canını bu yolda feda etti]

İfadesi onun Hicri 707 ve Miladi 1307 tarihinde yaşadığını gösterir diyebiliriz. Ayrıca Beyazıt umumi kütüphanesinde bulunan şu kayıt bu tezi desteklemektedir.

“Vefat: Yunus Emre

Müddeti ömür 82

Sene 720” (Tatçı 1990: 14)

Bu bilgiler bizi Yunus'un Hicri 648 Miladi 1240 yılları arasında doğduğunu ve Hicri 720, Miladi 1320 yılında öldüğünü gösterir.

Yunus Emre'nin doğumundan sonra nerede yaşadığı ve nasıl bir eğitim aldığı konusu da hep muallâkta kalmıştır. Gölpınarlı (2008: 62)'nin eserinde Yunus Emre'nin Sivrihisar'ın Sarıköy adlı bir yerde doğduğu aktarılır. Köprülü de (2014: 370-371) Gölpınarlı'nın bu görüşünü destekler. Ayrıca Yunus Emre'nin Sivrihisar çevresinde, Bolu ile Sakarya arasında yetişmiş bir Türkmen olduğunu söyler. Sonuç olarak Yunus Emre'nin doğumu ve ölümü konusunda bilgiler net olmamakla birlikte bu konuda yapılan çalışmalar hala devam etmektedir. Bunun yanında Yunus Emre'nin birçok yerde mezarının olduğu bildirilir. Bunlardan bazıları Bursa, Erzurum, Bolu, Afyon vb. yerlerdir. Bu yerlerin çok olmasının sebebi Yunus Emre'ye verilen sevgi ve saygının bir göstergesi olabilir.

Yunus Emre'nin isminin gerçekten Yunus mu olduğu yoksa onun şiirlerinde kullandığı bir mahlas mı olduğu yaşamı gibi belirsizdir. Şiirlerini Derviş Yunus, Yunus

Emre, Yunus Emre'm vb. isimler kullanması bunun gerçek ismi olmasından çok mahlas olma ihtimalini kuvvetlendirir. Ayrıca şiiirlerinde Miskin Yunus, Âşık Yunus, Biçare Yunus gibi ifadeler bu tezi kuvvetlendirir. Noyan (1998: 196) Emre İfadesinin 'Emir' kelimesinden türetildiğini ve bu ifadenin imrenmek olduğunu söylemiştir. Ayrıca Köprülü (2014: 361) âşık, şair, birader, emirem vb. ifadelerle bu kelimeye anlam yüklendiğini söyler.

Yunus Emre bir aile kurmuş mudur? Yoksa bütün hayatını dergâhta mı geçirmiştir? Hayatı gibi buda belirsizliğini korumuştur. Menkıbelerde geçen (Bektaşî velâyetnamesi) “buğday yerine nefes verelim” sözüne karşılık “nefesi neyleyeyim ehil-i iyelim var” demesi onun bir aile kurduğu anlamına gelebilir. Ancak bu ifadeden kendi çocuk çocuğunun olmasının yanında ana babası ya da bağılı bulunduğu ailesi de düşünülebilir.

Yunus Emre'nin nereden nasıl bir eğitim aldığı hangi işlerle geçimini sağladığı tam olarak ne iş yaptığı konusunda bilgiler yine menkıbelere ve eserlerine dayanır. Bunlar ile alakalı bilgileri yine yazmış olduğu şiiirlerden yola çıkarak çıkarımda bulunabiliriz. Yunus Emre'nin eserlerinde kullanmış olduğu dil, halkın konuştuğu dil olmakla beraber İslami terminolojiye ait birçok kelime de bulunur. Bununla beraber Arapça ve Farsça kelimelere hâkim olduğunu ve bu kelimeleri sık sık kullandığını şiiirlerinde görmemiz mümkündür. Arapça ve Farsça kelimeler kullanması onun eğitilmiş biri olduğunu göstermektedir. Ayrıca şiiirlerini Aruz ile yazması onun eğitilmiş olduğunun bir diğerkanıtıdır diyebiliriz. Halk diline yakın akıcı, duru ifadeler kullanması ve bunu Arapça ve Farsça kelimelerle harmanlayarak verebilmesi dili kullanma yönünden ne kadar kuvvetli olduğunu gösterir. Şu beyitlere bakarak dili ne kadar kuvvetli kullandığını ve bu yolla eğitilmiş bir insan olduğunu anlayabiliriz.

*'İlim 'ilim bilmekdür 'ilim kendin bilmekdür
Sen kendiüni bilmezsin yâ niçe okumakdur (M-91/1)*

[İlim ilim bilmektir ilim kendini bilmektir
Sen kendini bilmez isen bu nasıl bir okumaktır]

Bu şiirden yola çıkarak Tatçı (1990) İsmail Hakkı Burseviden aldığı bilgiye göre Yunus Emre'nin eğitilmiş olduğunu şu şekilde de ifade eder:

“Yunus Emre evailinde sakin olduğu şehrin müftisi imiş. Kenar müftileri gibi diyen bilmedi.” (Tatçı 1990: 21).

Gölpınarlı (2008: 67) eserinde Yunus Emre'nin Konya'da eğitim gördüğünü ayrıca Farsça bildiğini ve tahsil gördüğünü aktarmıştır. Köprülü (2014) eserinde Yunus Emre'nin eğitilmiş olduğunu şu şekilde ifade ederek Gölpınarlı'nın bu bilgilerini desteklemektedir.

“Biz Yunus'un eline kalem almadığı hakkındaki itirafını ve eski kaynakların bu husustaki ifadelerini aynen ve sarahaten [açıkça] kabul edemiyoruz. Tam manasıyla ümmi bir derviş, ufak nefesler ve ilahiler yazsa bile- Yunus Divanı'nın başındaki- hemen hemen beş yüz beyti aşan uzun bir mesnevi parçasını mümkün değil yazamazdı.” (Köprülü 2014: 381)

Yunus Emre'nin eğitimi konusunda araştırma yapan Timurtaş (1986: 15) ise onun düzenli bir eğitim aldığı tahsilini de yüksek oranda Konya'da aldığını bildirir. Çünkü yaşadığı dönemde Konya'nın bir ilim merkezi olması bu ihtimali kuvvetlendirir.

Tüm bunların yanında Yunus Emre'nin Ümmi olduğunu sadece dergâhta dini bir eğitim aldığı yönünde eski kaynaklarda da bilgiler bulunmaktadır. Sonuç itibari ile Yunus Emre'nin öyle veya böyle bir eğitim aldığı ve bunu yazdığı eserlerine yansıttığı konusunda fikir birliği oluşmuştur.

Yunus Emre'nin yaşadığı yer konusunda ya da yaptığı işler konusunda da çok farklı görüşler bulunmaktadır. İlk başlarda onun çiftçi olduğu, menkıbelerden anlaşılmaktadır. Bunun yanında dergâhta 40 yıl kalmayı ve oradan aldığı eğitimle halka fikir ve düşüncelerini yayması yine anlatı kültürüne dayalı olarak verilmiştir. Yunus'un eserlerinden ve anlatı kültüründen anlaşıldığı üzere onun mecnun gibi dolaştığı, Anadolu illerinde gezdiği anlaşılmaktadır.

*Ben yürürem ilden ile
Dost sorarım dilden dile
Gurbette halim kim bile
Gel gör beni aşk neyledi (M-404/3)*

[Ben gezerim şehirden şehire
Dilden dile dost sorarım
gurbette halimi kim bilecek
beni gel gör aşk ne yaptı]

*Gezdim urum ile şam'ı
Yukarı illeri kamu
Çok istedim bulamadım
Şöyle garip bencileyin (M-277/2)*

[Gezdim Rum ve Şam'ı
yukarı illerin hepsini
çok istedim bulamadım
şöyle benim gibi garip]

Yunus'un bu beyitlerinden anlaşılacağı üzere onun halkın içinden gelen bir derviş olduğu ve halkı irşat ettiği anlaşılabilir. Geçimini ise dervişlik yani Kam, Baksı ve Ozan kültüründen gelen, halkın bu insanlara gösterdiği ilgi ve alakalardan sağladığı şekilde bir çıkarımda bulunulabilir.

Kaplan (2001: 134), Yunus'un Ahi tipine daha yakın olduğunu bildirir. Ahi Tipinin özelliği halkın içinde onlara yol gösteren ahlak bilgileri veren önder kişilerden olduğu bilinir. Yine buradan hareketle Yunus Emre'nin görev olarak üstlendiği davranışlar onun halkı aydınlatan bir derviş olduğunun göstergesi olmuştur diyebiliriz.

Yunus Emre'nin, yaşadığı dönemde birçok Horasan Erenleri ile görüştüğü, Mevlana'nın sohbetlerine katıldığı, Hacı Bektaş-ı Veli hazretleri yolunda Ahmet Yesevi

ekolünde yetiştiği, eserlerinden ve menkıbelerden anlaşılır. Ocak (2002: 78) Yunus'un tarikat silsilesi yoluyla Tapduk Emre'ye, Tapduk Emre'nin de Barak Baba'ya bağlı olduğunu ve Barak Baba'nın da Sarı Saltuk'a bağlı olduğunu bildirir. Bu durumu Tatçı (1990) Yunus Emre'nin şiirinde şu şekilde aktarmıştır.

*“Yûnus’a Tapdug u Saltug u Barak’dandur nasîb
Çün gönülden cûş kıldı ben niçe pinhân alam” (M-201/41)*

[Yunus, Tapduk ondan Saltuk ve ondan barak babadan nasiplendi
böylece birçok gizli hali coştı ortaya çıktı]

Ayrıca bir başka beyitte geçen;

*Tapdug’un tapusunda kul olduk kapusunda
Yunus miskin çiğ idük pişdik elhamdülillah (M-292/8)*

[Tapduğun oluşturduğu dergâhta öğrenci olduk
Miskin Yunus çiğ idi piştik Elhamdülillah]

Bu ifadelerinden onun Tapduk Emre'ye bağlı olduğu, ancak bir mürşit olup olmadığı konusunda kesin bir kayıt olmadığı anlaşılabilir. Bütün bunlardan yola çıkarak onun, ilahileri ile gezen bir gezgin olduğu ve bu sayede edindiği bilgileri diğer insanlara taşıma görevi üslendiği ispat edilmiş olabilir.

Yunus Emre'nin ne zaman vefat ettiği konusunda kesin kayıt olmamakla birlikte yukarıda vurguladığımız Beyazıt Devlet Kütüphanesindeki kayıta Miladi 1320 yılında 82 yaşında öldüğü anlaşılmaktadır. Onun nereye defnedildiği konusunda da kesin bir kayıt olmamakla beraber birçok yerde mezarı olduğu konusunda söylentiler mevcuttur. Tatçı (1990: 35) Bursa, Manisa Kula, Erzurum'un Dutcu köyünde, Afyon sandıklıda, Azerbaycan'da Gah bölgesinde mezarının olduğunu bildirir. Bir halk aşığının birden çok yerde olmasının hikmeti onun halk tarafından üstün bir değer olarak görülmesinden kaynaklanıyor olabilir. Çünkü İslamiyet öncesi Kam, Baksı, Ozan geleneğinin

İslamiyet'le beraber uzantısı olan aşık, eren, şeyh kültürü şeklinde toplumun içindeki her zaman değerini korumuştur. Yunus Emre'ye verilen bu itibar bundan kaynaklanıyor olabilir.

1.2. Yunus Emre ve Eserleri

Yunus Emre'nin eserleri o dönem Anadolu coğrafyasında yeni yeni oluşan ve ismine Eski Anadolu Türkçesi denilen Türkçe ile oluşturulmuştur. Bu eserler ne zaman yazıya geçirildi, Yunus Emre tarafından mı kaleme alındı yoksa Yunus Emrenin ağzından çıkan ifadeler ezberlenip sonradan mı yazıya geçirildiği noktasında net bir kayıt olmamakla beraber tüm bilgiler tamamiyle eserin nüshalarında yazan bilgilerle ve menkıbelerden hareketle edinilmiştir. Eserler genellikle ahlaki ve insani boyutta olup Risaletü'n- Nushiye ve Divan adı altında toplanmıştır.

1.2.1. Risalet'ün-Nushiye

Risaletü'n Nushiye, kelime yapısı bakımından incelendiğinde iki kelimededen oluşmuş bir Arapça tamlama olduğu görülür. Develioğlu'nun (1997: 894) sözlüğünde "Risale" ifadesi küçük kitap, mecmua anlamına gelir. Yine Develioğlu'nun (1997: 845) sözlüğünde "Nushiye" kelimesi nasihat verme, öğüt anlamlarına gelmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere eser, nasihatler veren kitap anlamına gelir. Risalet'ün-Nushiye, yazarın Divan'ından sonra gelen ve Anadolu'da didaktik olarak yazılmış olan ilk eserlerden sayılabilir.

Eser, Hicri 707 (Miladi 1307) yılında telif edilmiş olup şairin yaşadığı dönem hakkında da bize bilgi sunması açısından önemlidir. Tatçı (1991: 134) eserin sonunda yer alan "Söze tarih yedi yüz yedi idi/ Yunus canı bu yolda fidiyidi" mısrasından eserin Miladi 1307 veya 1308 yıllarında oluşturulduğunu bildirmesi bu tezi desteklemektedir.

Risalet'ün- Nushiye, aruz ölçüsü ile yazılmış olup bazı nüshalarında eserin 573 beyitlik bir mesnevi olduğu bildirilir. Ancak Tatçı (1991: 2) Risalet'ün- Nushiye'nin

nüshalarından yola çıkarak eserin 600 beyitlik mesnevi tarzında yazılmış bir risale olduğunu söyler. Tatçı (1991: 2) ayrıca eserin ilk 13 beytinin Failatün/ Failatün/ failün kalıbı ile yazılmış olduğunu diğer bölümlerin ise mefailün/ feulun kalıbı ile yazıldığını aktarır.

Eserin, anlam ve içerik bakımından döneminde Ahmet Yesevi ekolünün bir devamı niteliğinde olduğu söylenebilir. İçerikte ilk olarak Âdemin yaratılışı ve Anasır-ı Erbaa'dan bahsettikten sonra akıl, iman ve ilim konularına değinilmiştir. Ardından kibir ve kanaat, gazap, sabır, haset, gaybet ve bühtan konularını ele almıştır. (Tatçı 1991: 2)

Tatçı (1991: 68)'nın hazırlamış olduğu Risaletü'n Nushiye adlı eserin içinde Yunus Emre'nin kullandığı dil; Arapça ve Farsça kelimeler ile dolu olsa bile Yunus Emre, anlaşılır sade ve akıcı bir Türkçe kullanmıştır. Şairin kullanmış olduğu bu akıcı Türkçe, nüshaların hemen hepsinde açık bir şekilde ele alınmıştır.

Nüshaların oluşumunda dil özelliklerinin yanında, tarihleri coğrafi özellikler, siyasi ve sosyal olaylar, ekonomik olaylar, kültürel olaylar vb. birçok sebep etkili olmuştur. Bu etkenler dâhilinde oluşan eserin elimizde bulunan nüshaları şu şekilde sıralanmıştır.

“I. Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bl. 3889

II. Karaman Nüshası

III. Yahya Efendi Nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Hacı mahmut Efendi Bl. 3480

IV. Nuru osmeniye Nüshası 4904

V. Bursa il halk kütüphanesi Eski Eserler Bl. 882” (Tatçı 1991: 20-21)

Bu nüshaların çok fazla olması eserin döneminde çok popüler olması ve çok fazla ilgi görmesinden kaynaklanıyor olabilir. Ayrıca değişik bölgelerde bu eserin oluşturulması o bölgelerdeki halk topluluklarının ihtiyaçlarına hitap etmesinden kaynaklanıyor olabilir. Ayrıca nüshaların bu kadar çok olması esere verilen değer bir göstergesi olabilir.

1.2.2. Türkçe Divanı

Eser, Yunus Emre'nin ilk önemli eseri olup 13.yy'de Anadolu sahasında yazılan en önemli Divan'lardandır. İçerisinde 400'e yakın şiir olmakla birlikte şiirlerin bir kısmı hece bir kısmı da Aruz ölçüsü ile yazılmıştır.

Tatçı (1990: 48) Divan'ın, Yunus Emre'nin elinden çıkmış devrinde yazılmış bir yazmasının olmadığını, bilinen en eski yazmaların Fatih, Raif Yelkenci, Yahya Efendi, Ritter, Nuruosmaniye, Bursa, Hacı Bektaş ve Karaman (bkz. G-1.1) nüshaları olduğunu bildirir. Bu tezi savunan bir diğer araştırmacı Köprülü 'de (2014: 397) Divan'ın 14. veya 15. asırlarda oluşturulmuş eski bir nüshasına rastlamanın imkânı olmadığını söyler

Resim 1.1. Karaman Nüshasının Orijinal Metni

Bu konuda bir diğer araştırmacı Gölpınarlı (2008: 126) Yunus'un şiirlerinin hayattayken tanındığını söyler. Yine Gölpınarlı (2008: 128) Yunus'un en eski Divan'larının elimizde bulunduğunu, 14. ve 15. yy'ye ait nüshalarda Yunus'a ait parçalar halinde şiirler bulunduğunu bildirir.

Yunus Emre Divanı'ndaki şiirler hece ve aruz ölçüsü ile yazıldığı için hem Divan Edebiyatı hem de Tekke Edebiyatı özelliği gösterir diyebiliriz. Tatçı (1990: 57) eserinde Yunus Emre Divanı'nın hece ve aruz ölçüsü ile yazılmış olduğunu ilahilerin çoğunun dördlükler halinde yazıldığını bildirir. Ayrıca Divanın içerisinde gazeller ve

mesnevilerin de bulunduğunu bildirir. Bununla beraber Yunus'un hece ile yazdığı şiirlerinde genellikle 6, 7, 8'li heceler ile $5+5=10$, $6+5=11$, $6+6=12$, $7+7=14$, $8+8=16$ 'lı hece ölçülerini kullandığını bildirir.

Gölpınarlı (2008: 131) ise Yunus Emre'nin aruz ile yazmış olduğu şiirlerinde ise en fazla "Mütef'ilün/ Mütef'ilün/ Mütef'ilün/ Mütef'ilün" kalıbını kullandığını belirtir. Bu kalıpla 30 şiir yazdığını anlatır. Ayrıca "Mefailün/ Mefailün/ Mefailün" kalıbıyla da 13 şiir yazdığını belirtir.

Tatçı (1990: 56) Yunus'un ölçü olarak hem hece ve hem de aruz ile yazmış olduğu şiirlerini musammat şeklinde ele aldığını ve beyit esası ile şekillendirdiğini, şiirlerinde genellikle yarım uyak ve tam uyak kullandığını aynı zamanda az miktarda zengin uyak kullandığını bildirir.

Banarlı (1997: 334) Yunus Emre'nin daha çok dördlük kullandığını ve gazel şeklinde manzumelerde yazdığını söyler.

Verilen bu örneklerden anlaşılacağı üzere Yunus Emre Divanı için şekli olarak hem Divan Edebiyatı'na hem de halk kültürünün özellikleri ve inanç özellikleri itibarıyla Tekke edebiyatına yakın bir yapıya sahiptir diyebiliriz.

Eserin halk edebiyatına ve Divan Edebiyatı'na yakın olması Yunus Emre'nin kullanmış olduğu dile de yansımıştır. Bu dil halkın anlayacağı arı temiz bir Türkçe olmasının yanında Arapça ve Farsça kelimelerle yüklü bir dildir. Tatçı (1990) Yunus Emre'nin kullandığı dil hakkında şunları ifade eder.

"Yunus'un kullandığı dil sadedir. Bununla birlikte o, devrinin Türkçesinde var olan ve halk tarafından da anlaşılan Arapça ve Farsça kelimeleri de kullanmıştır." (Tatçı 1990: 68)

Buradan anlaşılacağı üzere Yunus Emre Arapça ve Farsça'ya hâkim olmakla birlikte bu kelimeleri Türkçeleştirerek halkın anlayacağı bir dile adapte etmiştir.

Gölpınarlı (2008: 118) Yunus'un dilini devrine göre değiştirmeye koyulduğunu, bunun yazmada ve söylemede olduğunu ve halkın bunu benimsediğini bildirir.

Yunus Emre Divanı, onun şiirlerinin toplanmış olduğu bir eserdir. Bu şiirlerin ağırlıklı konusu olarak Tasavvuf, insan sevgisi, insanın bu dünyadaki vazifesi, insan hayatının anlamlandırılması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bunu yaparken şair hem halk kültüründen faydalanmış hem de inanç noktasında konularını ele almıştır.

Yunus Emre Divanı'nın bilinen sekiz adet nüshası bulunmakla birlikte en eski nüshasına ulaşmak çok zordur. Risaleti'n-Nushiye'de olduğu gibi Divan birçok nüsha şeklinde çoğaltılmıştır. Bu nüshalarda farklı sayılarda şiirler bulunmaktadır. Tatçı (1990) Yunus Emre Divanı'nın nüshalarını şu şekilde vermiştir:

“Fatih Nüshası: 203 şiirin bulunduğu bu Divan tahminen XIV. yy'ye aittir.

Raif Yelkenci Nüshası: 182 şiir mevcuttur. XIV. asırda istinsah edilmiştir.

Yahya Efendi Nüshası: 302 şiir vardır. XIV. asırda istinsah edilmiştir.

Ritter Nüshası: Şu anda aslının nerede olduğu tespit edilememiştir. 98 şiir mevcuttur.

Nuru osmaniye Nüshası: 219 şiir mevcuttur.

Bursa Nüshası: Bu eserde Yunus Mahlaslı 115 şiir mevcuttur.

Hacı Bektaş Nüshası: Barak Baba risalesinin içinde Yunus Mahlaslı 115 şiir mevcuttur.

Karaman Nüshası: İçerisinde 211 şiir bulunmaktadır.” (Tatçı 1990: 48)

Görüldüğü üzere nüshaların bu kadar çeşitlenmesinin sebebi Yunus Emre'nin etkisinin çok büyük olduğunun göstergesi olabilir. Bunun yanında bu çeşitlendirme bize Yunus Emre'ye verilen değer ne kadar büyük olduğunu da ayrı bir şekilde düşündürebilir. Bu yazılan nüshalar şiirlere verilen değerlere göre de çeşitlenmiş olabilir. Buradan hareketle insanlar kendi istek ve görüşlerine uygun olarak Yunus'un şiirlerini ele almış ve bu şekilde nüshaları çeşitlendirmiştir diyebiliriz.

1.3. Yunus Emre'nin Halk Edebiyatına Yazılı ve Popüler Kültüre Etkisi

Yunus Emre'nin eserleri ile vermiş olduğu mesajlar halk edebiyatının değişmez bir kaynağı olmuştur. Eserin hem 13. yy'de hem de 14. yy'de Anadolu'daki sosyal

siyasal olayları vermesi yönüyle hem de Hümanizm felsefesinin Türk kültürünü yansıtmaya yönüyle çok önemli katkıları olmuştur. Çubukçu (1983: 2) Yunus Emre'nin çok önemli bir hümanist olduğunu, onun Hümanizm'inin sadece Müslümanları değil bütün insanları sevmek olduğunu vurgulamıştır.

Banarlı (1997: 335) onun bu duygu ve düşünüş sistemini dilini, veznini, nazım şekillerini, nakaratlı dörtlükleri, yarım ve cinaslı kafiyelerini, halkın estetiğinden aldığını ve bunların halk tarafından çok sevildiğini bildirir. Bu da gösteriyor ki Yunus Emre halk için yaşamış ve halkın dili olmuştur diyebiliriz. Edebiyatını da bu öğretilerini yaymak için bir araç şeklinde kullanmıştır diyebiliriz.

Yunus Emre yazmış olduğu şiirler ile ve bu şiirlerde kullanmış olduğu dili ile usta bir şair olarak devrini ve sonraki nesilleri derinden etkilemiştir. Günay (1991) bu konuda şu ifadeleri kullanır:

“Tekke ve âşık tarzı edebiyatın temsilcileri Yunus Emre'yi pirleri olarak kabul etmişlerdir.” (Günay 199: 163)

Buradan anlaşılacağı üzere Yunus için her devirde etkisini gösteren ilmi ve davranışları ile etrafına örnek olabilen kaynak niteliğinde bir şahsiyettir diyebiliriz. Banarlı (1991) Yunus'un Emre'nin etkisini şu sözlerle ifade eder:

“Yedi yüz yıldan beri gittikçe artan bir bağlanışla bütün Türkler tarafından sevilmesi, şiirlerin de imanı kadar derin, samimi ve tesirli olmasındandır. Bilhassa halk tasavvufunun merkez müesseseliğini yapan Bektaşî ve Kızılbaş tekkelerinde Yunus ilahileri okumak ve Yunus gibi söylemek, terk edilmez bir gelenek derecesine varmıştır.” (Banarlı 1991: 335)

Buraya bakılacak olursa Yunus Emre'nin etrafındaki emsallerine ve kendinden sonra gelecek olan nesillere nasıl etki ettiğinin bariz bir örneği söz konusudur.

Köprülü (2014: 458-459) Yunus Emre'yi takip eden şairlerden bir kaçının Kaygusuz Abdal ve Hacı Bayram-ı Veli olduğunu bildirmiştir. Buradan anlaşıldığı üzere Yunus Emre hem yazmış olduğu şiirler ve kullandığı Türkçe ile kendinden sonra gelen birçok şairi etkilemiştir. Oluşturmuş olduğu felsefe ile Tekke ve Bektaşî Edebiyatına bir çeşit kaynaklık etmiştir.

Resim 1.2: Yunus Emre'nin görsel sanatlardaki yerini anlatan bir örnek

Yunus Emre'nin yazmış olduğu birçok eser bestelenmiş halk arasında, cenazelerde, camilerde ilahiler şeklinde okunarak Halk kültürüne farklı bir boyut kazandırmıştır. Revnakoğlu (1991: 243) mübarek gecelerde ibadet toplantılarında Kuran ve mevlidi şeriften sonra Yunus Emre'nin şiirlerinin okunduğunu, Klasik Musikinin ilk büyük merkezi Tekke musikisinin değişmez bir unsuru olduğunu bildirir.

Sonuç olarak Yunus, hem Hümanizm'i hem de Türk Halk Edebiyatında diğer şairleri etkilemesi ile edebiyatımıza çok büyük katkıları olmuş bir halk ozanıdır diyebiliriz.

1.4. Yunus Emre Hakkında Yapılmış Çalışmalar

Yunus Emre, yaşadığı dönemden sonra ve günümüzde hakkında belki de en çok çalışma yapılmış olan bir şair olarak karşımıza çıkar. Özellikle günümüzde hakkında bir çok kitap, doktora ve yüksek lisans çalışması yapılmış, birçok dergide hakkında ve görüşleri üzerinde makaleler yayınlanmıştır. Bunlar Yunus Emre'nin ne kadar önemli bir değer olduğunu göstermesi açısından değerlendirilmesi gereken bir durumdur. Yunus Emre hakkında en kapsamlı çalışmayı Mustafa Tatçı yapmıştır. Yunus Emre'nin eserlerini Divan inceleme, tenkitli metin ve Risaletü'n Nushiye adı altında ele almıştır. Yunus Emre'nin Divan'ı Mustafa Tatçı'nın doktora tezi olarak hazırlanmış bir çalışmadır. Mustafa Tatçı ayrıca Yunus Emre'nin bibliyografyasını hazırlamıştır.

Yunus Emre hakkında çalışma yapan bir diğerk araştırmacı Faruk Kadri Timurtaş'tır. Timurtaş, çalışmasını Yunus Emre Divan'ı adı altında oluşturmuştur. Abdölbaki Göpınarlı, Yunus Emre'nin tasavvufi yönünü ele almış ve Yunus Emre'nin hayatını bu yönüyle incelemiştir. Ayrıca Abdölbaki Gölpınarlı, Yunus Emre Divan'ı ve Risaletü'n Nushiye adlı bir eser yazmıştır.

Yunus Emre hakkında yapılan çalışmalar birçok dergide makale olarak yayınlanmıştır. Ayrıca birçok sempozyumda Yunus Emre hakkında bildiriler yayınlanmıştır. Türkmen'in (1992) yazmış olduğu Yunus Emre'nin anadoluda yapmış olduğu İslamlaşma ve Türkleşme çalışması bildiri olarak yayınlamıştır. Bunun yanında Aktaş (1988) Yunus Emre'nin şiirlerinde coşkunluğu anlattığı bir makale yayınlamıştır. Yıldırım (1998) ise Yunus Emre'yi Dede korkut ile karşılaştırmış hayat ve Tanrı konusunda Yunus Emre hakkında çalışma yapmıştır.

Yine Yunus Emre hakkında çalışma yapan Oğuz (2000) Milli Folklor dergisinde yayınlamış olduğu makalesinde İnsan topluluklarının içerisinde Yunus Emre'nin önemine değinmiştir.

Yunus Emre'nin Türkçesi konusunda çalışma yapan Korkmaz (1973) Yunus Emre'nin Türk diline olan etkisini ve Anadolu'nun Türkleşmesi noktasında Yunus Emre'yi farklı bir boyutta değerdendirmiştir. Bunun yanında Yunus Emre hakkında çalışma yapan bir diğerk bilim insanımız Yakıcı (1991) ise Yunus Emre'ye şiirler adlı eserinde bize Yunus Emre'yi farklı yönleri ile tanıtmıştır.

Yunus Emre konusunda araştırma yapan bir diğerk bilim insanımız Kaya (1984) Yunus Emre'nin yaşamı ve mezarı konusunda bize bilgiler aktarmıştır.

Yunus Emre konusunda yapılmış birçok doktora ve yüksek lisans tezi bulunmakla birlikte bu tezlerin ağırlıklı noktası Yunus Emre'nin şiirlerinin içeriği yönünde olmuştur. Hüsna Kavaklıçeşme Kotan, Yunus Emre Divanı'nın söz dizimini doktora tezi olarak hazırlamıştır. Yunus Emre şiirleri konusunda, Behçet Dede "Yunus Emrenin Eserlerinin Tahlili" adlı doktora çalışmasını hazırlamıştır. Bununla beraber

Yunus Emre'nin şahsı şahsı hakkında yapılmış olan bir çok Yüksek lisans tezi de bulunmaktadır.

II. BÖLÜM

2.TÜRK MİTOLOJİSİ

Mit ve mitoloji kavramı son zamanlarda araştırma noktasında hız kazanmış olan bir alandır. Bununla beraber Türkiye dışında yabancı araştırmacılar tarafından derinlemesine araştırma yapılmış bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanların doğayı, dünyayı anlama biçimleri bu dünyadaki yaşamı sorgulamaları ve olağanüstü olayları düşünce yapılarında anlamlandırmak istemeleri mit ve mitoloji fikrinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Mit ve mitoloji günümüz toplumlarının yaptığı, yaşadığı ve geliştirdiği her şeyin temelini oluşturur diyebiliriz. İnsanların yapmış oldukları her yenilik ve her gelişimin altında onların genel ifade ile inançları yatar. Bu inanç sisteminin temelinde de doğayı ve tabiatı anlama çabası ve içinde bulunduğu derinliği bulma çabasından kaynaklanır. Bu arayış ortaya mit ve mitolojik unsurların, insanların kafasında oluşmasına sebep olmuştur. Mit ve mitolojik unsurlar toplumların yapılarına, yaşayışlarına, inanışlarına ve yaşadıkları coğrafyaya göre değişebilir.

Mitoloji ve mit kavramlarının anlamlarına bakılacak olursa ilk önce “mit” kelimesinin tanımına bakmak gerekir. “Mit” kelimesi Türkçe Sözlük’te (2005: 1403) geleneksel olarak yayılan veya toplumun hayal gücünü etkileyen biçimini değiştiren, evrenin doğuşuyla ilgili hayali, alegorik bir anlatım olan halk hikâyesi, mitos olarak karşımıza çıkar. Bununla beraber mitolojinin Türkçe sözlük’teki karşılığına bakıldığında ise mitleri, doğuşlarını, anlamlarını yorumlayan, inceleyen bilim dalı olarak tarif edilebilir. Yukarıdaki anlamlara bakıldığında mit ve mitolojiyi insanların doğayı kendi belleklerinde şekillendirme biçimi, sınırlı olan insan yaşamının sınırsız gücü anlamlandırma biçimi ya da kendi iç dünyasını arayan insanın çevresindeki büyük olaylar ve anlamlandıramadığı güçleri şekillendirme biçimi insanların makro ve mikro

kozmos olarak hem kendilerini hem de dünyayı, kâinatı anlama biçimi olarak yorumlayabiliriz.

Mitolojinin varlığı oluşurken insanların yaşadıkları coğrafya, kültür, sosyal ve siyasal olaylar, dil ve din gibi birçok etken olmuştur diyebiliriz. Dünya üzerinde yaşayan topluluklar özellikle batı medeniyeti ve Türk düşünce sistemi olmak üzere bu etkenlerden yola çıkarak mitolojiye değişik tanımlar getirmişlerdir. Özellikle batı medeniyetinde konu üzerinde çalışma yapan Eliade (1993) mitler konusunda şu şekilde bir tanımlama yapmaktadır.

“ [...] Mit, tersine, “gerçek bir öyküyü belirtir, üstelikte kutsal sayıldığı, örnek oluşturduğu ve anlamlı olduğu için son derece değerlidir. Ancak “mit” sözcüğüne yüklenen bu yeni anlamsal değer, onun gündelik dildeki kullanımını oldukça anlaşılmasız kılar. Nitekim bu sözcük günümüzde “kurmaca” ya da “hayal” anlamında olduğu kadar, özellikle etnologlar, toplumbilimciler ve din tarihçileri arasında yaygın olan “kutsal gelenek, en eski vahiy, örnek gösterilecek model” anlamında da kullanılır.” (Eliade 1993: 13)

Mitler konusunda çalışma yapmış olan Fiske (2006: 34) doğal olan olgunun uygarlığa erişmemiş bir zekâ tarafından açıklandığını özel bir bilgi gerektiren bir sembol ve dönemindeki ilkel bilimin kalıntılarını algılamak olarak belirtir. Malinovski (1998) ise mitin tanımını yaparken şu ifadelerle yer verir:

“Mit asla bilimsel ilgiyi doyurmaya yönelik bir açıklama değil toplumsal gereksinimlere ve isteklere dayalı, dahası, pratik gereksinimlere yardım eden, dinsel gereksinimleri ve ahlaksal özlemleri derinden duyurmaya yönelik eski bir gerçekliğin yeniden anlatılmasını oluşturuyor.” (Malinovski 1998: 103)

Buradan hareketle mit unsurunun, toplumsal olduğu, gelenek ve göreneklere dayandığı insanların ahlaki gereksinimlerinden ortaya çıktığı söylenebilir.

Türk mitolojisinde mitin ve mitolojinin tanımına bakıldığında aslında diğer toplumlardan farklı bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Türk toplumu en eski bilinen dini yaşantı noktasında tek Tanrılı bir dine mensup olmuş ve kültürünü de bu düzen üzerine oluşturmuştur. Buradan hareketle diğer milletlerin birçok mitolojik unsuru Türk

mitolojisine göre değişiklik arz eder. Türk mitolojisi konusunda Fuzuli Bayat, Yaşar Çoruhlu, Bahattin Ögel, Celal Beydili, Ahmet Yaşar Ocak, Özkul Çobanoğlu, İbrahim Dilek, Fatma Ahsen Turan ve Meral Ozan gibi birçok önemli araştırmacı değerli çalışmalar yapmıştır.

Bayat (2007: 16-18) mitolojiyi geleceğin kehaneti niteliğinde olduğunu geçmişin sırlarının saklı olduğu sembolik bir dil olduğunu dile getirmiştir.

Türk mitolojisi üzerine çalışma yapan Ögel ise (1993: 5-6) mitoloji biliminin sadece dinler tarihi, efsane ve destanlardan ibaret bir metinler bütünü olmadığını aynı zamanda bir milletin yaşayışına algılamalarına gelenek ve göreneklerine sirayet etmiş bir semboller alanı olduğunu söylemiştir.

Buradan bakarak mitolojinin bir semboller bütünü olduğu noktasında Bayat ve Ögel aynı kanıdadır. Bunların yanında mit ve mitolojinin tanımı yapılırken bu ifadelerin eski Yunan kültürünün bir yansıması olduğu araştırmacılar tarafından kabul edilir. Erhat (1996: 1) mit kelimesinin Yunanca bir kelime olduğunu ve sözün üç kelime ile karşılandığını, bunların Logos, Egos ve Mitos olduğunu bildirir. Bununla beraber Beğenç (1974: 7) mitoloji ifadesinin klasik Yunancada mit ve logos kelimelerinden türetildiğini bildirmiştir.

Bu konuda çalışma yapan Çoruhlu (2000) Türk mitolojisini tarif ederken şu ifadeleri kullanır.

“Türk mitolojisi, Türk sanatında olduğu gibi, Orta ve iç Asya'da paleolitik devirden beri gelişip bozkır kültüründe yeniden biçimlenen ve proto-Türklerce (kendi katkılarıyla birlikte) farklı bir bütün haline getirilerek yeniden ortaya çıkan bir oluşum sürecine sahiptir. Bu nedenle Türklerden önceki devrelerin mitolojik karakterli arkeoloji ve sanat tarihi malzemesi, Türk mitolojisi için de önem taşır.” (Çoruhlu 2000: 12)

Bu noktadan bakıldığında Türk mitolojisi oluşum itibarıyla kendi kültürünü farklı bir yorumlamayla ortaya koymuştur. Tökel (2000) T.A.H.D.'den almış olduğu parçada miti şu şekilde tanımlar.

“Mit okuryazar olmayan ilk toplumlarda anlatılan geleneksel hikaye, belirli bir toplumu kasteden hikayeler (Türk mitolojisi gibi), bütün kolektif hikayeler, kültürel ideallerini canlandırarak veya onlara derin anlamlar vererek insanların bilincine başvuran herhangi bir gerçek veya kurgusal hikaye, bir toplumun ideolojisinin yarı gerçek anlatımı (AngloSakson üstünlüğü miti) ve herhangi bir kurmaca hikaye, açıklama, kişi veya şey gibi çok değişik anlam evrelerine sahiptir.” (Tökel, 2000: 5)

Tökel, burada mitin tam anlamıyla bir tanımından ziyade onun her toplumun yapısına uygun olarak değerlendirildiğini vurgulamıştır. Beydili (2004) ise Türk mitolojisi hakkındaki görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir.

“Gerçekliğin, eski kültürlerde sembolik-motifli şeklinde bilinen tek açıklaması. Çağdaş insanın teknolojiye doğan korkuları sürekli artar, bu insanın düşünce tarzıyla kıyaslanırsa, doğa yasalarına uymanın, doğayı prensip olarak kabul etmenin ve ondan öğrenmenin ön planda olduğu mitolojik çağın düşüncesi, etnik-kültürel geleneği oluşturan karışık bir yarım sistem gibidir. Dünyanın mitolojik olarak anlaşılması içerik itibarıyla rasyonel değildir. Kültür bakımından insan uygarlığının ulaşmak istediği bir aşama sayılan mit, bu anlamda antropolojik bir olaydır ve sonraki çağların felsefi-antropolojik görüşlerine de güçlü etki yapmıştır.” (Beydili 2003: 395)

Beydili bu kısımda mitin tanımını sembolik bir şekilde eski kültürlerin düşünce yapısı olarak tanımlamış ve miti antropolojik bir yapı olarak diğer düşünce yapılarını etkileyen bir kavram olduğuna vurgu yapmaya çalışarak konunun önemini belirtmiştir.

Mit ve mitolojinin tanımlarından yola çıkarak Türk mitolojisinin özellikleri üzerinde durulabilir. Aslında tanımlamaların içerisinde bu özellikler vurgulansa bile Gündüz’ün (1998) Türk mitolojisinin özelliklerini sistematik olarak şu şekilde verdiğini özet halinde aktarabiliriz.

1. Öncelikle mitoslar kutsalı, metafizik âlemi anlamaya ve algılamaya yöneliktirler.
2. Mitoslar kişinin çevresini tanınmasına maddi önemi ve günlük yaşantımızda cereyan eden olayları algılamamıza yardımcı olurlar.
3. Mitosların temel özellikleri insanın çeşitli beklentilerini istek ve arzularını cevap vermesi ve bunları tatmin edici bir nitelik taşıması.

4. Mitosların toplumsal düzeni desteklemesi ve geleceğin devamını sağlaması olarak sıralamıştır.” (Gündüz 1998: 26-29)

Bütün bu bilgiler ışığında Türk edebiyatında mit ve mitoloji Türklerin tarih sahnesine ilk çıktığı günden itibaren yaşamış olduğu her türlü inanç ürünlerinin ve geçmişte saklı olan maddi ve manevi tüm ürünlerine sirayet etmiş bir düşünce yapısı olduğunu belirtebiliriz. Bunu yaparken Orta Asya bozkır kültürünün etkileri ile biçimlenmiş olduğunu ve gelecek yüzyıllarda gelenek ve göreneklerle el sanatlarıyla hatta plastik sanat ürünleriyle aktarılan bir yapı olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz.

III. BÖLÜM

3. TÜRK MİTOLOJİSİ VE YUNUS EMRE DİVANI'NDA TOPRAK UNSURU

Toprak deyince insanoğlunun aklına çok çeşitli tanımlar gelebilir. Toprak, tıbbın, biyolojinin, botaniğin, vb. birçok ilim dalının dolaylı ve direkt olarak ana unsurunu oluşturmaktadır. Bundan dolayı toprağı yerli yerince anlaşılması insanoğlu için elzem bir durumdur. Birçok ilim dalının toprak ile direkt ve dolaylı yoldan bir açıklaması olacaktır. Aslında her şey topraktan gelmektedir. İnsan kavramına bakıldığında Latince karşılığı “homo sapiens” kavramı bile toprak kavramı ile iç içedir. Latince verilen “homo” kelimesi dilimizde insan demektir. Eliade (2005) bu konuyu şu şekilde ifade etmiştir:

“Toprağın, öncelikle verimliliğinden dolayı bir canlı olduğunu, topraktan gelen her şeye hayat bahşedildiğini ve toprağa dönen her şeye de yeni bir hayat verildiğini, İnsan (homo) ile toprak (humus) arasındaki ilişkiden, onun fani olmasından, ama aynı zamanda da Terra Mater'den (Toprak Ana) doğup yine ona dönmesinden ötürü, basitçe, insanın toprak olduğunun anlaşılması” (Eliade 2005: 300)

İlim dallarının birçoğı direkt toprağın kendisini anlatmaktadır. Örneğın, Jeoloji bu konuda en birinci sırada yer alıyor diyebiliriz. Jeoloji toprağın içerisini neler olduğunu, kayaçları, toprağın hareketlerini, yapısını vb. bütün unsurlarını incelemektedir. Ama şu değışmeyen bir gerçektir ki toprak insanoğlunun vazgeçilmez unsurlarından bir tanesidir. Türkçe Sözlük'te (2005) toprak şu şekilde tanımlanmıştır.

“Yer kabuğunun, toz durumuna gelmiş türlü kütle kırıntılarıyla, çürümüş organik cisimlerden oluşan ve canlılara yaşama ortamı sağlayan yüzey bölümü. Yer kabuğunun bu bölümünden yapılmış olan jeolojik kara parçası.” (TDK 2005: 1995)

Buradan anlaşıldığına göre toprak her türlü elementi içinde taşıyan bir unsurdur denebilir. Bundan dolayı içerisinde insan için her türlü varlığı barındıran, besleyen, yaşatan, mahsul veren bir unsur olarak insanoğlu için vazgeçilmez bir varlıktır diyebiliriz. Sami (2002: 889) sözlüğünde toprak kavramını “küre, arzın üzerini kaplayan, made-i sulbe ki su ile karıştığında çamur olur ve kurduğunda bir miktarı toz haline geçer, turab” olarak açıklanmıştır. Burada kullanılan “made-i sulbe” ifadesi nesebin geldiği dişil anlamına gelmektedir. Bu tanım insanoğlu tarafından genel bir tanım olarak doğurganlığın bereketin, yaşamın kaynağı olarak algılanmış ve ona göre değer görmüştür diyebiliriz. Yaşamın kaynağı olan dört elementten biri olarak toprak anaç bir role bürünmüştür denilebilir. Ayrıca Develioğlu (1996: 40) eserinde “toprak” kısmını “arz” şeklinde sınıflandırmıştır.

Toprağın bir diğer ismi olarak “yer” ifadesi de çokça kullanılmaktadır. Toprak, insanoğlu tarafından yer ile beraber özdeşleştirilmiştir. Türkçe Sözlük’te (2005: 2167) “yer” ifadesi “Durum konum, coğrafi mekân, ekime elverişli arazi, gezinilen ayakla basılsın bölge, yeryüzü, Dünya, yerküre” şeklinde tanımlanmaktadır. Buradan anlaşıldığına göre “toprak” ile “yer” ifadesi tanım olarak sözlükteki anlamları yönüyle birbirine benzerlik göstermektedir.

Toprak ile yer ifadesi, bu sözlük tanımlarının yanında dünyada yaşamış ve yaşayan insanlar içinde sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel durumlarına göre farklı şekillerde tanımları yapılmış ve buna göre değer kazanmıştır. Dünya üzerinde genellikle toprağa verilen değer hemen hemen aynı unsur olarak değerlendirilmiştir. Yani genel bir ifade ile toprak bütün toplumlarda başlangıcı oluşturan bir unsur olarak ele alınmıştır. Eski inançların geneli bir kargaşa olduğu ve bu kargaşadan kozmosa geçişi sağlayan unsurunda toprak olduğu şeklindedir. Örneğin, eski Yunanda toprak unsuru şu şekilde tanımlanmıştır:

“Evren yaratılmadan önce, başlangıçta Kaos denilen bir boşluk vardı. Kaostan Gaia yani toprak meydana geldi. Gaia kendi kendine kocasız olarak Pontus(deniz) ve Uranüs’ü(gök) meydana getirdi. Bundan sonra da Gaia, Eros’un etkisiyle kendinden olma Uranüs ve Pontus ile birleşmiş ve Pontus ve Gaia’nın birleşmesinden Nereus, Thaumias, Phorkys ve Keto doğmuştur.” (Aça 2018: 4)

Bu açıklamadan yola çıkarak Yunan mitolojisinde toprak ifadesinin tanımı bu şekilde verilmesi toprağın doğurganlığının ve bereket yeri olmasının bir göstergesi olarak düşünülebilir. Kramer (1999: 83) ise bu doğurganlık ve bereket konusunun toprağa verilen değer olduğunu, Sümer medeniyetinde ilk önce gök ile yerin varlığının olduğunu bu ikisi arasında ise bir dağın olduğunu belirtmiştir.

Yine bir başka kültür dairesi olan Maya mitolojisinde toprak kısmı şu şekilde ele alınmıştır. Taş (2002: 14) yazmış olduğu eserinde, Maya mitolojisine göre gök ve su arasında hiç bir şey yok iken su içerisinde yer alan ruhlar kendi aralarında insanoğlunun yerin toprağın ne zaman yaratılacağını tartışmışlar ve daha sonra dağlar ve topraklar oluşmaya başlamıştır. Hint mitolojisinde bu durum sudan çıkan bir yumurta (embriyo) şeklinde ele alınmıştır. Mısır mitolojisinde de bu durum pek farklı değildir. Mısır mitolojisinde ilk yaratılan şey sudur. Daha sonra bu sudan oluşmuş olan kozmosun temelini oluşturmuştur.

Toprak hakkında verilen bu tanımlamalar Altay Türkleri için de geçerlidir. Zira verilen diğer örneklerde olduğu gibi Ögel (1993), Radloff'un derlediği yaratılış efsanelerinde "yer" kısmını şu şekilde geçtiğini ifade eder:

"Gök, ay, güneş ve yerin henüz yaratılmadığı başlangıçta tüm evren sularla kaplıdır. Sonsuz suyun üzerinde kara kaz/ördek biçiminde uçan Tanrı ve kişi arasında kişinin sebep olduğu rekabet sebebiyle yerin yaratılışının ilk emareleri görülmeye başlanır. İlerleyen dönemde Tanrının buyruğu ile sonsuz suyun dibinden ilk olarak bir taş su yüzeyine çıkar. Sonrasında Tanrı'nın buyruğu üzerine kişi suya dalar ve dipten bir parça toprak çıkartarak Tanrı'ya verir. Tanrı bu toprağı suyun üzerine serper ve 'Yer yaratılsın' emrini verir. Böylece sonsuz suyun üzerinde ilk toprak parçaları oluşur." (Ögel 1993: 451-452)

Ögel'in (1993: 432-433) Verbitskiy'den derlemiş olduğu Altay yaratılış destanında Tanrı Ülgen'in gökleri ve denizi yaratması, sonra kendi buyruğu ile denizin içerisinden çıkan bir taşın üzerine oturarak yere bakıp onun yaratılmasını istemesi, Türkler arasında toprak'ın yani yer'in ne kadar önemsendiğinin göstergesidir. Anadolu'da hala etkin olarak kullanılan "Toprak Ana" nitelemesi de bu değerın günümüze kadar taşındığını açıkça ifade etmektedir.

Toprak kısmının yaratılmasındaki öze bakılacak olduğunda toprağın, Tanrı'nın ve insanoğlunun arasındaki bağlantıyı sağlayan bir unsur olduğu da söylenebilir. Çünkü insanoğlu topraktan yaratılmıştır ve tekrar toprağa karışmaktadır. Biyolojik olarak da toprakta bulunan bütün elementler insan üzerinde mevcuttur. Bu durum Ögel (1993)'in Verbitskiy'nin derlemiş olduğu Altay Yaratılış Destanından aldığı alıntıda şu şekilde geçer:

“Yine bir günlerden bir gün, Tanrı Ülgen denize
Bakarak duruyordu, şaşırıldı birden bire,
Bir Toprak parçası, sulara yüzüyordu,
Toprağın üzerinde, birde kil duruyordu
Toprak üstündeki şey, dedi, nedir acaba,
İnsanoğlu bu olsun, insana olsun baba
Görünmeye başladı, insan gibi bir şekil,
Birden insan olmuştu, toprak üstündeki kil,
İnsanda toplanmıştı, her çeşitten yeterlik,
Bu ilk insanın ise, adı olmuştu erlik.” (Ögel 1993: 435)

Buradan hareketle insanoğlunun ilk yaratılışı topraktan olmuştur. Çünkü toprak insanın özüdür. Bu da öze dönüş, bir toprak üzerinde yaşayan ve ona her daim muhtaç olan insanoğlunun toprağın anlamını, yaratılış amacını bilmek ile olacaktır. Toprak hakkında bu inanış değer verme diğer kültür unsurları ile beraber orta Asya'dan Türklerin yaşadığı her bir yere taşınmıştır. Bu kültür öğelerinin taşındığı yerlerden bir tanesi de Anadolu coğrafyası olmuştur.

Anadolu coğrafyasında toprağın önemine yukarıda bahsedildiği üzere Türk halk kültüründe, Türk halk inancında ve özellikle Türk anlatı geleneğinde fazlası ile rastlanmaktadır. Halk anlatıları içerisinde Yunus Emre ve Divanı konu ile ilgili önemli bulgular içermektedir. Yunus Emre Divanı'nda toprak unsuru detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Öyle ki toprak unsuru söz konusu Divan'da eski Türk inanç sistemindeki değerleri ile İslami öğeleri bir arada barındırmaktadır. Aşağıdaki bölümlerde toprağın Türk inanç sistemindeki izleri analitik olarak ele alınmış ve söz konusu değerlerin Türk mitolojisi ile ilişkisi kurulmuştur. Bu bağlamda incelenen Divan'da toprak, “yaratılış-doğum”, “yaşam” ve “ölüm” ekseninde ele alınmıştır.

3.1. Toprak ve Yaradılış (Doğum)

Toprak ve yaratılış (Doğum) Türk mitolojisi çerçevesinde ele alınan konulardan biridir. Toprak unsurunun doğum ve yaratılması ile olan ilişkisini Yunus Emre Divanı'nda farklı beyitlerde görmek mümkündür. Aşağıdaki beyitler üzerinden yola çıkarak Türk mitolojisi bağlamında konuyla ilgili inceleme yapılmaya çalışılmıştır.

Yunus Emre'nin beyitleri ile Türk mitolojisinin getirmiş olduğu yapı incelendiğinde ilk evvela hem Türk mitolojisinde geçen hem de beyitlerde geçen “yerin ve göğün yaratılışı” konusu ele alınacaktır. Bu unsur ele alınırken toprak ve göğün arasında yine bir toprak unsuru olan dağ unsuru üzerinde durulacaktır. Yunus Emre aşağıdaki beyitte şu ifadeleri kullanır.

*Yir ü gök yaradıldı 'ışkıla bünyâd oldu
Topraga nazar kıldı aksurdı durup geldüm (M-191/4)*

[Yer ve gök yaratıldı aşk ile iç içe girdi
Topraga baktı aksırdı durup geldim]

Burada geçen “yer” ve “gök” ifadesinin yaratılması bunun temel alınması arkasından toprağa bakılması ve onun yaratılması bu unsurların direkt olarak Türk mitolojisi ile bağlantılı olduğu sonucu çıkarılabilir. Ayrıca beyitte geçen ve Türkiye Türkçesinde toprağa bakmak anlamına gelen “Toprağa nazar kılmak” ifadesi ile Ögel (1993) Radlof'un derlemiş olduğu Altay yaratılış destanından almış olduğu şu ifadeler benzerlik göstermiş olabilir.

“Tanrı toprağı aldı, tutup sulara saçtı,
Tanrının isteği ile, birden yer kalınlaştı.
İnsanın ağzındaki, gizlice saklı toprak
Büyümeye başladı, boğazını sıkarak.” (Ögel 1993: 452)

Aynı sahne Nihat Sami Banarlı'nın “Resimli Türk Edebiyatı Ansiklopedisi”nde şu şekilde geçer:

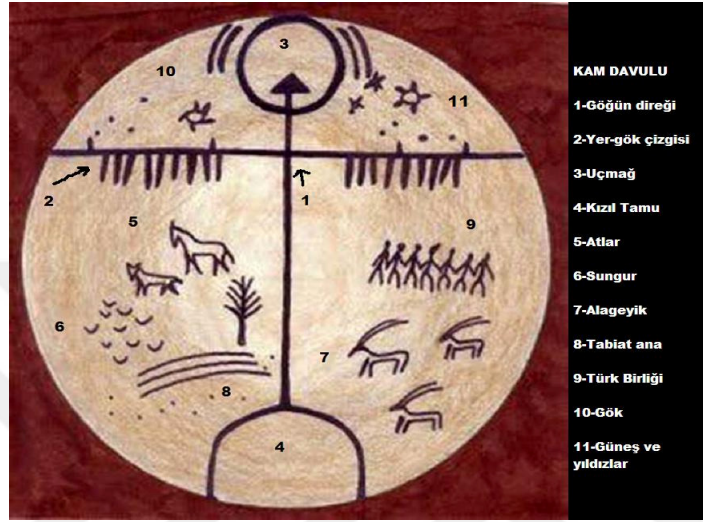
“Kişi, artık uçamaz diye, Tanrı Kayra Han dünyayı yaratmayı düşündü. Kişiye suyun dibine dalıp bir avuç toprak çıkarmayı emretti. Fakat o, bu toprağı çıkarırken de kötülükler düşündü: Toprağın bir kısmını ağzına saklayarak ileride kendisi için gizli bir dünya yaratmayı tasarladı. Avucundaki toprağı su yüzüne serpince Tanrı Kayra Han, toprağı “büyü!” emrini verdi. Bu toprak dünya oldu.” (Banarlı 1997: 12)

Türk mitolojisinde Tanrı'nın toprağı bakıp, onu yaratması ve bu yaratma sırasında insan unsuru ile bu yaratma durumunu bağdaştırması, Toprak unsurunun Türk mitolojisi açısından ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir. Yaratılış destanında geçen bu ifadeler ile Yunus Emre'nin beyitlerinde geçen ifadelerdeki benzerlik, Türk mitolojik unsurların Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar taşındığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Ögel (1993) Radlof'un derlemiş olduğu Yaratılış destanından aldığı “boğazını sıkarak” ifadesi ile Tatçı'nın (1990: 202) Yunus Emre'nin beyitinde açıkladığı “aksurdı durup geldüm” ifadesi bir benzerlik arzeder diyebiliriz. Zira destanda “insanoğlunun ağzındaki toprağın büyüyüp karaları oluşturması” ile “aksurmak” ifadesi bu düşünce sisteminin yıllar boyu format değişse bile “öz” olarak değişmediğinin bir göstergesi olabilir. Türkçe Sözlük'te (2005: 112) aksurmak, “Burun zarlarının gıcıklanması ile solunum kaslarının birdenbire kasılması üzerine, ağız ve burundan hızlı, gürültülü soluk boşaltmak, hapşürmek” şekline tanımlanması bu benzerliğin göstergesi diyebiliriz. Yunus Emre'nin beytinde geçen “aksurmak” ifadesi ile Yaratılış destanındaki toprak unsurunun yaratılışı, toprak-yaratılış ilişkisinin öz olarak benzer olduğunun bir göstergesi olabilir.

Bununla beraber M-191/4'te geçen yer ve gök ifadelerinden yola çıkarak yer ve gök arasındaki bağlantıyı sağlayan toprağın bir unsuru olan dağ konusunu Yunus Emre'nin beyitlerinde ve Türk mitolojisinde ele almak gerekir. Dağ, toprakta oluşan büyük kaya parçaları olarak nitelendirilebilir. Bu yönüyle tüm zamanlarda insanlar için kutsal bir mekân olarak yaratıldığı düşünülmüştür. Türk mitolojisinde de dağ unsuru,

üzerinde durulan bir mevzu olmuştur. Türk mitolojisinde dağ, yer ve gök unsurlarını birleştiren bir direk olarak nitelendirilmiş bunular beraber Tanrının oturduğu bir mekân olarak tarif edilmiştir. Ozan (2018: 137) dağ kültürünü Türk mitolojisi açısından Tanrıya ulaşmanın en doruk noktası olduğu inancını vurgulamıştır.

Resim 3.1: Yer ve gök unsurunun Kam davulunda tasviri verilerek, Türk mitolojisindeki bağlantısı vurgulanmıştır.

Buradan hareketle dağ unsuru toprak ile olan ilişkisi bakımından ve yaşamsal önemi bakımından geçmişten günümüze her zaman önemini korumuştur. Bu durum Yunus Emre'nin beyitlerinde de detaylı bir şekilde ele alınmış bir konudur. Yunus Emre'nin beyitlerinde dağ unsuru inanç noktasında değerlendirilmiş olsa bile mitolojik unsurlardan birçok ögeyi içinde barındırır. Aşağıdaki beyte bakıldığında bunu daha iyi anlayabiliriz.

*Düz döşedim bu yerleri çöksü urdum bu tağları
Sayvan eyledüm gökleri girü tutup duran benem (M-193/4)*

[Bu yerleri düz bir şekilde döşedim, dağları çivi gibi yere Sabitledim.Gökleri korunaklı bir yer yapıp duran benim]

Yukarıdaki beyitte Yunus, yerlerin düz olarak döşendiğini dağları ise yeri sabitlemek için yere vurulmuş bir ağırlık olduğunu vurgulamıştır. Gökleri ise bir

korumalık olarak oluşturduğunu vurgulamıştır. Burada dikkat edilen nokta toprak ile beraber dağların ve göklerin yaratılması durumudur. Dağlar “Çöksü” olarak değerlendirilmiş, toprak için bir denge unsuru bir ağırlık unsuru olarak ele alınmıştır. “Çöksü” Türkçe Sözlük’te (2005) karşılığı şu şekilde verilir:

“Bir şeyin kımıldamasını önlemek için kullanılan ağırlık, baskı ve çivi” (TDK 2005: 818)

Buradan anlaşılacağı üzere Yunus Emre’nin “Çöksü” ifadesini kullanması ile “Çöksü” ifadesinin Türkçe Sözlük’te geçen anlamı paralellik göstermektedir. Bu da dağların toprak ile olan ilişkisinin her dönemde anlamını koruduğunu gösterir.

Beyitte geçen ve dikkat edilmesi gereken bir diğer ifade de gökleri sayvan eylemek ifadesidir. Bu ifade Türkçe Sözlük’te şu şekilde geçmektedir:

“Güneşten, yağmurdan korunmasını ya da süslü görünmesini sağlamak amacıyla bir şeyin üzerine çekilen, dam saçağı gibi, düz ya da eğimli örtü. Eve bitişik olarak direkler üzerine oturtulmuş, önü açık, üzeri örtük yer.” (TDK 2005: 3083)

Buradan da anlaşılacağı üzere sayvan ifadesi gökyüzünü saran korunak sağlayan bir unsur olarak ele alınmıştır. Buradan hareketle toprak ile gök arasındaki bağlantıyı sağlayan unsurlar, Yunus Emre’nin beyitlerinde çöksü ve sayvan ifadeleri ile verilmiştir diyebiliriz. Türk mitolojisinde yerin direği ile ifade edilen dağlar ile Yunus Emre’nin M-193/4’üncü beytinde geçen bu ifadeler benzerlik gösteriyor diyebiliriz.

Ögel (1993: 32) bir diğer alıntısında Kırgız-Türk destanlarında “Kazılık Dağ” için dua edildiğini bu dağın zenginlik veren bir dağ olduğunu atalarının yaşadığı dağ olduğunu atlarını tutan bir kemend olduğunu, evlerinin birer direği olduğunu ve dağın bir sırtık şeklinde tarif olunduğunu bildirir. Ayrıca Ögel (1993) yer yani toprak ile gök arasındaki ilişkiyi sağlaması açısından dağ unsurunun yerini ve önemini şu şekilde aktarır:

“Bir başka Kuzey-Türk destanında ise, şöyle yorumlanıyordu: ...demir ve bakır dağlar, yeryüzünün temel direkleri idiler...” Ögel (1993: 434)

Buradan anlaşılacağı üzere dağların direk şeklinde toprağa sabitlenmesi Türk mitolojisinde vurgulanmıştır. Ögel'in (1993) Verbitskiy'den yapmış olduğu alıntıda şu ifadeler konunun önemini farklı bir bakış açısı içinde vermeye çalışır:

“...dağlar, gökle yer arasında, ayla güne değiyor.(Büyük Tanrı) Ülgen'in oturduğu dağın etekleri, dünyaya değmiyor...” Ögel (1993: 180)

Yukarıdaki açıklamada Türk mitolojisinde Tanrının mekanı olarak dağ unsurunun ne derece önemli olduğunun bir başka göstergesi diyebiliriz. İnan (1986) ise toprak ile gök arasındaki iletişimi sağlayan yine toprağın bir unsuru olan dağ konusunda şu ifadeleri aktarmıştır:

“Gök Tanrı ile oynayan ey dağ başları, merhametli han! Gök görünen, (kah) ağarıp duran Tospay arasındaki sıra dağlar!” (İnan 1986: 126)

Yaradılış destanında geçen toprağın ve göğün yaradılışı ibaresi de Türk mitolojisi açısından konunun önemini vurgulamaktadır. Banarlı (1997) Türklerin yaradılış destanını aktarırken şu ifadelere yer verir:

“Kayra Han tasarladığı dünya önce dümdüz bir topraktı. Fakat kişinin ağzından dökülen ıslak toprak dünyaya fırlayarak yer yüzünü bataklıklar ve tepeciklerle örttü.” (Banarlı 1997: 12)

Yukarıdaki bilgilerden yola çıkarak Yunus Emre'nin M-191/4'te geçen yer, gök ve dağ arasındaki yaratılış ilişkisi ile Türk mitolojisinde geçen dağların, toprak ile gök arasında bağlantı olarak yaratılması noktasında benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Toprak, yaradılış-doğum ilişkisinin yukarıda da belirtildiği üzere öze dönüşü ifade etmesi aslında gelinen yere tekrar geri dönüşü anlamına gelebilir. Bu öze dönüş aslında toprak anadan doğan insanın yine toprak anaya yani ana rahmine geri dönüşü ifade edebilir. Yunus Emre'nin beytinde bu durum şu şekilde ifade edilmiştir.

Yunus Emre kendözün topraga urgıl yüzün
Ma'sûkaya yaraşur bir miskînligüm vardur (M-51/7)

[Yunus Emre kendini yüzünü toprağa vur
Aşık olunana yakışır bir miskinliğim vardır]

Burada geçen “kendözün” ifadesi Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış olup Türkiye Türkçesinde karşılığı “kendi özünü” olarak çevirmek mümkündür. Ayrıca “toprağa urgıl yüzün” ifadesi yüzünü toprağa dön, yüzünü toprağa çal olarak Türkiye Türkçesine çevrilebilir. “Urgıl” fiili ur- fiilinden türetilmiş olup (Tatçı 1993: 482) çalmak, dikmek, üflemek anlamına gelmektedir. “Ur-“ fiilinin sonuna eklenen “-gıl” eki (Gülsevin 2011: 111) emir, tavsiye bildirir. Buradan hareketle beyitte Yunus toprakla bir olmayı insanın geldiği yere geri dönmesini, özüne geri dönmesini tavsiye ediyor olarak yorumlanabilir. Türk mitolojisinde toprağın öz olarak değerlendirilmesi ve kaynak olarak ele alınması her dönemde çok önemli bir konu olmuştur. Ögel (1993: 482), insanın yaratılışında Altay ve Sibiry Türklerinin efsanelerine göre ilk ve ana kaynağın toprak olduğunu iletir. Buradan anlaşılacağı üzere Yunus Emre’nin beyitleri ile eski Türk düşünce sisteminde bir benzerlik söz konusudur. Yunus Emre, bunu İslami bir kisve altında yapmış olsa bile eski Türk inanç sisteminin etkisini yaşattığı söylenilebilir. Ayrıca beyitte geçen “Toprağa yüz vurmak” insanın yaradılış gayesini vurgulamak bakımından ele alınmıştır. Yunus Emre’nin M-51/7’nci beyitinde toprak insan ilişkisi ile yukarıda örnekleri verilen Türklerin yaradılış destanları arasında bir benzerlik söz konusu olabilir. Böyle bir düşünce yapısı yani insanın toprak ile olan iletişimi ona olan saygısı ve her şeyi ile ona muhtaç olma düşüncesi Ögel’in (1993) yukarıda dile getirilen Verbinski’den derlemiş olduğu Altay yaradılış destanında da geçer.

Ögel’in (1993: 435) sözlerinde, toprağın Türk mitolojisinde insan ile olan iletişimi her yönüyle ele alınmıştır. Burada insanın yaradılış şekli nelerden oluştuğu konusunda bize ayrıntılı bilgi vermiştir. Görüldüğü üzere yukarıdaki kozmogonik hikâyede insanoğlunun öz olarak topraktan oluştuğu ve onun özelliklerini taşıdığını söyleyebiliriz. Yunus Emre’de görülen toprağa yüz sürmek ve toprağa dönmek ifadeleri ile yukarıdaki kozmogonik hikâyede toprak unsuru bu yönüyle bir benzerlik göstermiş olabilir.

Yunus Emre’nin yukarıdaki beyti M-51/7 ile yaradılış destanlarından alınan bu düşünce birbirine fikir olarak bir benzerlik göstermektedir. Yunus’ta geçen İnsanoğlunun toprağa yüzünü sürmesi, geldiği yere geri dönmesi anlamını taşır.

Ülgen'in insanı, toprağın bir parçası sayması da bu benzerliğin bir göstergesi olabilir. Ögel'de geçen "Toprak üstündeki kil" ve "İnsanda toplanmıştı her çeşitten yeterlik" ifadeleri ile düşünsel yönden benzerlik gösteriyor olabilir. Çünkü her şey aslına döner. Böyle düşünüldüğünde Yunus Emre'nin ifadeleri ile Ögel'de geçen ifadeler öz olarak bakıldığında birbirine benzerlik göstermektedir diyebiliriz.

İncelediğimiz metne geri dönecek olursak Yunus Emre, M-132/6 no'lu beytinde "Toprak, doğum ve yaratılış" konusunu şu şekilde işleyerek Türk mitolojisinin izlerini yansıttığını söyleyebiliriz.

*İşkun selâsiline zencîre kim ki düşse
Âzâdlık istemez ol olsa vücûdı toprak (M-132/6)*

[Aşk üçgenin zincirine eğer kim düşerse
vücudu toprak olsa özgürlük istemez]

Burada geçen ifade Yunus, insanın kendini bilmesinin, nerden geldiğini bilmesine bağlı olduğunu belirtmiş ve "öz" olarak insanoğlunun topraktan geldiğini, tekrar toprak olacağını, vücudundaki her bir zerrenin toprak ile eş olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Vücudu toprak olan insanın özüne dönmüş ve özgürlüğüne kavuşmuş olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Bakıldığında biyolojik açıdan insan vücudunda bulunan tüm elementler toprakta da bulunmaktadır. Buradan hareketle insan, toprak ile yaratılışta ortak özelliklere sahiptir diyebiliriz. Ögel (1993), derlenmiş olan bir diğer Altay-Türk destanında toprağın "öz" olmasına dair şu alıntıya yer vermiştir:

"İnsanoğlu Ülgen'e: -"Ben de dünyayı yaratmağa geldim," Dedi. Tanrı Ülgen kızdı ve hırsıyla ona sordu: -"Sizi yaratan ben olmasaydım, siz bunu yapmağa kalkabilir miydiniz?" -"Ama ben, dünyanın mayası olabilecek ilk maddeyi nasıl bulacağımı bilirim," deyince, Tanrı: - "Öyleyse bana hemen toprak getir." dedi." (Ögel 1993: 466)

Bu sahneyi Nihat Sami Banarlı yukarıda bahsi geçen eserinde şu şekilde aktarır:
"Kayra Han'ın tasarladığı dünya önce dümdüz topraktı. Fakat Kışının ağzından dökülen ıslak toprak dünyaya fırlayarak yeryüzünü bataklıklar ve tepeciklerle

örttü. Buna çok kızan Tanrı, Kişiyi kendi ışık âleminde kovdu ve ona Şeytan: Erlik adını verdi.” (Banarlı 1997: 12)

Buradan anlaşılacağı üzere Türk mitolojisinde bağlamında toprağın öz olması ve toprak ve yaratma ilişkisi ile Yunus Emre'nin “Vücudu toprak olmak” ifadesi benzerlik göstermektedir. Toprağın insan bedeniyle eş olması Yunus Emre'nin beyitlerinde İslami bir formata bürünse dahi eski Türk inanç sisteminin getirmiş olduğu bu düşünce yapısını yansıtmış diyebiliriz.

Yunus Emre'de görülen bu düşünce yapısının Türk mitolojisi ile olan benzerliğini Roux (1994) aşağıdaki şekilde ifade ederek Asya'dan Anadolu'ya kadar gelen bu etkiyi farklı yönüyle şu şekilde gösterir:

“Anadolu'daki Türk kozmogonilerine gelince, bunların kuvvetle Müslümanlık etkisi altında olmalarına rağmen belki bazılarında birkaç eski temsil kalmış olabilir. İstanbul'da, Allah'ın melek Cebrail'i dünyaya insanı yaratmak için bir avuç toprak keseği (çamur) almaya yolladığı anlatılmaktadır.” (Roux 1994: 88)

Roux'un bu açıklamasından, Müslümanlığın etkisi altında olan Türklerin Eski Türk düşünce sistemini farklı biçimlerde koruduğunu düşüncelerinin yanında bunları somutlaştırarak sözlerinde ve yaşantılarında gösterdiğini söyleyebiliriz.

Bu bölümün sonucu olarak şunu söyleyebiliriz: Yunus Emre'nin beyitleri “toprağın yaratılması” ve “yaratılış (doğum)” Türk mitolojisi açısından ele alınmaya çalışılmış Yunus Emre'nin beyitlerinde toprak kavramı ile eski Türk inanç sistemi açısından benzerlikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Toprağın yaratılması öze dönüş Yunus Emre'nin Divanı'nda M-51 ve M-191'inci beyitler esas alınarak verilmeye çalışılmıştır. Burada geçen “toprağa nazar kılmak”, “yer-gök ve yer ile göğün bağlantısı olan dağ” ve “toprağa yüzün urmak” şeklinde verilmiştir. Bu durum Türk mitolojisiyle olan bağlantılarına değinilerek karşılaştırma yapılmıştır. Ayrıca M-51'de geçen “kendözün” ifadesi ile toprak ifadesi öze dönmek olarak tarif edilmiştir. Bu öze dönüş, Bir nevi ana rahmine geri dönme olarak da düşünülmüştür. Buradan hareketle Yunus Emre'nin beyitlerinde geçen toprak ifadesi “Toprak Ana, öz” olarak kabul edilmiş ve

toprağın insan vücudu ile organik bir bağ kurmasının yanında eski Türk düşünce sisteminden getirilen fikirleri yansıttığı görülmüştür. İnsanın topraktan yaratılma düşüncesi M-132’de geçen “vücudu toprak olmak” ifadesi ile verilir insanın topraktan yaratılması düşüncesi Yunus Emre ve Türk mitolojisinde karşılaştırmalı olarak verilmeye çalışılmıştır.

3.2. Toprak ve Yaşam

Türkler için toprak her zaman önemli ve vazgeçilmez olmuştur. Hayatlarının her alanlarında toprağın etkisi kendini göstermiştir. İl tutma, toprak kazanma, toprağa hâkim olma ifadeler devlet bazında Türkler açısından toprağın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Toprak yaşam alanıdır, yerleşilen mekândır, huzur ve mutluluk veren yerdir. Aça (2018: 5) toprağın bütün canlıların kaynağı olduğunu bu sebeple toprağa hürmet edilmesi gerektiğini söyler. Buradan hareketle toprak her şeyi bünyesinde barındırdığından ona sahip olmak yaşamın kaynağına sahip olmak şeklinde değerlendirilebilir.

Toprağa verilen bu değer eski tek Tanrılı dine inanan Türklerden Müslüman olan Türklere kadar bu şekilde farklı formlarda ama aynı ana düşüncede devam etmiştir. Eskiden Türklerde il tutmak yer tutmak ne kadar önemli ise Müslüman Türklerde de inançlar ve daha iyi bir yaşam için yeni yerler fethetmek o kadar önemli olmuştur. Bu konu ile alakalı olarak Ergin (2015), Orhun kitabelerinden almış olduğu metinde, toprak ibaresini “Yir” olarak belirtmiş ve toprağın eski Türk inanç sisteminde önemini şu şekilde belirtmiştir:

“Eçümüz apamız tutmuş yir su bidisiz bolmasun tiyin Az budunug itip yar[atp...] (Ergin 2015: 46)

[Ecdadımızın tutmuş olduğu yer, su sahipsiz olmasın diye Az milletini tanzim ve tertip edip...]

Orhun kitabelerinde geçen bu ifade “ecdadımızın tutmuş olduğu yer sahipsiz olmasın” demekle toprağın kutsiyeti ona verilen önem belirtilmiştir diyebiliriz. Eski

Türk düşünce sisteminde toprak daima kutsal kabul edilmiş ona sahip olma bir nev'i insanın kendisi olma ve mukaddes bir değer şeklinde değerlendirilmiştir.

Resim 3.2.Türklerde toprağa verilen değeri gösteren bir resim

Toprağa verilen bu kutsiyet yazılı ve sözlü eserlerde kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Toprağın burada yer tutma, mutluluk verme gibi özellikleri eski Türk inanç sisteminde yaşadığı gibi daha sonra İslami bir kimliğe bürünmüş olan Türklerin eserlerinde ve yaşantılarında da farklı bir formatta olsa bile öz olarak varlığını sürdürmüştür. Buradan yola çıkarak Eski Türklerden Yunus Emre'ye kadar toprak unsurunun yaşam ile olan bu iletişimi yazılı birçok eserde görülmekle birlikte belki de en güzel örneklerini Yunus Emre'nin Divanı'nda kendini göstermiştir. Toprağın yaşam unsuru olması, insanın onda huzur bulması, yaşamını devam ettirme noktasında ona ihtiyacı olması, onu kendi özünden görüp onu il tutması, Yunus Emre'nin beyitlerinde İslami unsurlar ön plana çıkarılarak verilmeye çalışılmıştır. Yunus Emre, eski Türk inanışlarından gelen etkiler ile bunu kendi içinde sentezlemeye çalışmıştır diyebiliriz.

Aşağıdaki beyitlerde Yunus Emre'nin Divanı'nda bulunan toprak-yaşam ilişkisi ile Türk mitolojisindeki toprak-yaşam ilişkisinin öz olarak birbiriyle olan iletişimi irdelenecektir.

*Yûnus Emrem aç gözün toprak eylegil yüzün
Sana dahu diyeler ciğeri biryân kanı (M-396/16)*

[Yunus Emre gözünü aç ve yüzünü toprak eyle
Sana bile ciğeri kebab olmuş nerde diyeler]

Yunus, bu beyitte geçen “aç gözün” ve “toprak eylegil” ifadeleri ile insanın bu dünyadaki yaşam amacının toprağa ulaşmak olduğunu, aslında yaşamında olan her bir unsurun topraktan oluştuğunu, toprağı anlayarak ve yaşayarak gerçeklere ulaşabileceğini açıklamaya çalışmıştır. Bu beyitte eski Türk inanışlarının getirmiş olduğu etki kendini göstermiştir diyebiliriz. Ögel (1995) Yunus Emre’nin “toprak eylegil” ifadesine benzer bir düşünceyi şu şekilde ifade eder:

“Altay Şamanizm inançlarında ise, ‘yerin, dağların ve suların birer ruhu, izisi (yani sahibi)’, vardı.” (Ögel 1995: 359)

Buradan anlaşılacağı üzere Türk mitolojisinde yer alan yerin kutsiyeti ile Yunus Emre’nin “toprak eylegil” ifadesindeki düşünce yapısı birbirine benzerlik gösterir diyebiliriz. Yunus Emre’nin bir başka beytinde toprağın huzur ve mutluluk vermesi şu şekilde ifade edilmiştir.

*Bülbül olubanı gidemiy niçe gönüller güdem
Yüzüm ‘ışkıla dem-be-dem topraga sürem yürüyem (M-213/4)*

[Bülbül olarak gideyim nice gönülleri kendime çekem
Yüzüm aşk ile her zaman toprağa katarak yürüyeyim]

Toprak, burada insanların gönüllerine huzur veren, onları yaşamlarında mutlu eden unsurlardan bir tanesidir. Yukarıda anlatılan beyitte toprak yüz sürülen yer, huzur bulunan unsur olarak ele alınmış olabilir. “Toprağa yüz sürmek” ifadesi zaman zaman insanın yüzünü toprağa vurmasını, nereden geldiğini hatırlamasını, onunla bir olduğunu ve tekrar ona döneceğini bilmesi şeklinde yorumlanabilir. Nitekim bu düşünce Türk mitolojisinde de yer almaktadır.

Yunus Emre’nin beyitlerinde toprak-yaşam konusunda eş değer tutulan bir diğer kavram ise “vatan” kavramıdır. Yunus Emre’nin toprağı vatan olarak kabul etmesi yaşanan, beslenen ve orada hayat bulan bir misafirhane olarak değerlendirmiştir.

*Bu dünyeye gelen kişi âhir yine gitse gerek
Müsâfirdür vatanına birgün sefer itse gerek (M/139-1)*

[Bu dünyaya gelen kişi sonunda bu dünyadan gitmesi gerek
Misafirdir vatanına bir gün sefer etmesi gerekiyor]

Yukarıdaki beyitte yaşam-toprak-vatan ilişkisi yaşam-ölüm ekseninde verilmektedir. Yunus Emre'nin ifadesine göre bu dünyaya gelen vatanında misafirdir. Burada dünya kişinin bir müddet kaldığı, ikamet ettiği bir toprak parçası olarak ele alındığında, söz konusu toprak, mekân-kişi açısından vatan konumuna geçmiştir. Nitekim Türk mitolojisinde toprak kavramı kutsal olmanın yanı sıra vatan kavramı ile de eş tutulmuştur. Söz konusu ilişki terminolojik olarak dilimize de yansımıştır. Örneğin toprağın; ülke, il, memleket, vb. ifadelerle beraber “vatan” kavramını da içeren anlamıyla kullanılması, içeriğinin ne kadar geniş olduğunun bir göstergesidir. Türkçe Sözlük'te (2005: 1074) toprağın bir diğer anlamı “kara, yerleşim yeri, ülke, arazi” anlamına gelmektedir ki bu da toprağın vatan kavramı ile karşılaştırıldığının bir göstergesidir. Develioğlu'nun (1996: 1139) sözlüğünde toprağın, vatan kavramı ile karşılandığı ve memleket, yaşanılan yer, iklim anlamına gelen “arz-ı meskun” ifadesi ile verildiği görülür. Ayrıca eski insanların kullandığı “toprağından ayıramazsın” tabiri insanın doğduğu, büyüdüğü hayat boyu kullanacağı karakterinin ilk temellerinin atıldığı yer olarak değerlendirilebilir.

Türk mitolojisinde toprağın Türk milletini koruyan bir canlı hükmünde olduğu ve toprağa sahip olmanın çok önemli olduğu üzerinde durulmuştur. Türk milleti bu saygının ve bu kutsiyetin göstergesi olarak sahip olduğu toprak parçasını “vatan” olarak adlandırmıştır. Konuyla ilgili olarak Şirin (2015) Orhun Abidelerine atıfta bulunarak şunları söylemiştir:

“Günümüzde olduğu gibi ‘yer; toprak’ anlamını taşımakla birlikte, yazıtlarda *yer* sözcüğü bir etnonimi izlediği durumda ‘ülke, memleket, yurt’ karşılığındadır. [...] Ülke, memleket, yurt anlamı yersiz yurtsuz ikilmesinde sezilir.” (Şirin 2015: 82-83).

Şirin'in ifadelerinde “toprak” kavramı; yer, il tutulan yer, yerleşilen memleket olarak karşımıza çıkar. Nitekim “yer” ve “yurt” kavramları bir arada ele alındığında toprak ve üzerinde ikamet edilen ev, vatan anlamlarını beraberinde getirir. Bununla beraber Kalafat (1998) toprağın önemini şu şekilde ifade etmiştir:

“Tatar’lar Mete’den atını isterler verir kadını verir ancak çorak bir toprak parçası istediklerinde orada atalarının mezarı olduğunu, oraların “ata yadigârı” olduğunu belirtip savaşı göze alır.” (Kalafat 1998: 147)

Doğan, (2009: 89) Uygurlarda geçen “Eldin ayrılığuce, candin ayrıl” yani “Vatanından ayrılana kadar, canından ayrıl” ve “El içi altun böşük” yani “Vatanının içi altın beşik” gibi derlemiş atasözlerinin vatan sevgisini ve bu düşünce yapısını ortaya koyduğunu aktarır.

Buradan yola çıkarak Türk mitolojisinde ve Yunus Emre’nin beyitlerinde vatan sevgisinin öz olarak bir olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Yunus Emre’de bu konu farklı boyutlarda ele alınmış olsa da Yunus’un düşünce yönüyle eski düşünce sisteminden etkilendiği söylenebilir.

Toprak üzerinde bulunan ve toprağı yere sabitleyen dağ unsurunun yaşamsal önemi olması toprak-yaşam ilişkisinin bir başka boyutunu oluşturur. Dağ unsurunun yaşamsal önemi onun üzerinde verimli arazilerin bulunması, ağaçların bulunması vb şekillerde düşünülebilir. Özellikle yukarıda belirtilen ağaçların yoğun olarak bulunduğu yer olmasının yanında su unsurunun da yine dağlardan doğması bu yaşamsal durumun bir göstergesi diyebiliriz. Yunus Emre’nin beyitlerinde dağın bu faydacı yönü şu şekilde aktarılmıştır.

*Yüm bin ferhad küliüng olmuş kazar tağlar bünyadını
Kayalar kesüp yol eyler Abı hayat akıtmaya (M/1-6)*

[Ferhat gibi kazma ile dağları kazarak yapılarını yapar
Kayaları parçalayarak hayat suyu için yollar yapar]

Bu beyitte, insanların Ferhat gibi kazmayı kullanıp kendi yapılarını yaptıklarını, dağları kazdıklarını, kayaları, toprağı açıp insanlara hayat veren unsurları yine insanlara ulaştırmaya çalıştıkları bildirilir. Bu beyitte bakılması gereken nokta dağların hayat veren unsurları içinde barındırması hususudur. Nitekim dağların tepelerinin su kaynağı olması, eteklerinin zengin maden yatakları olması, yine eteklerinin zengin bitki örtüsü

ile kapalı olması onu insanlar açısından çok önemli bir duruma sokmuştur. İnsanoğlunun dünyada olduğu günden beri bu unsurlar hep değerli olmuş ve bu unsurlar mitolojiye kaynaklık etmiştir. Banarlı (1997: 26) Ergenekon destanında dağın insanlara engel olduğunu, geçit vermediğini ve yine dağdan toplanan ağaçların yakılarak dağın demir kısmının eritildiğini ve yolun açıldığını belirtir. Bu durum dağın, demir madeni açısından hem de ağacın kullanımı açısından fayda sağlaması noktasında mitolojik olarak ele alındığının bir göstergesidir diyebiliriz.

Bununla beraber Ergin (1997) Dede Korkut hikâyelerinde dağın fayda sağlaması noktasında şu ifadeleri aktarır:

“Karşı yatan kara dağlar sana yaylak
Soğuk soğuk suları san içme olsun” (Ergin 1997: 87)

Bunun yanında Dede Korkut’un birçok yerinde dağın bir avlanma mekânı olarak geçmesi dağların faydalı olması yönüyle önem arz ettiğini gösterebilir.

Dağların fayda sağlaması halk hikâyelerinde de yerini bulmuştur. Özellikle dağdan yol açma, dağları aşip gelme, dağları mesken etme, çokça kullanılan motifler olmuştur. Bunlardan en önemlisi Ferhat ile Şirin hikâyesidir. Ferhat sevdiği insan için dağdan su getirmesi mitolojinin halk hikâyelerine yansımış bir boyutu olarak ele alınabilir. Bununla beraber bir halk kahramanı olan Köroğlu’nun Çamlıbel dağını mesken tutması dağın Türk mitolojisinde ve anlatı geleneğinde de fayda sağlaması bakımından ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir diyebiliriz.

Buradan hareketle Yunus Emre’nin beyitlerinde “kayaları kesip abı hayat akıtması” ifadesi ile Türk mitolojisinde dağın insanlara olan faydası benzerlik gösteriyor diyebiliriz.

Toprak ve üzerindeki dağların fayda sağlayan bir başka yönü, orada yetişen ağaç unsurudur. Yunus Emre’nin aşağıda verilen beyitinde dağ ile ağacın vermiş olduğu fayda şu şekilde ifade edilmektedir.

*Kırk kişi bir ağacı tağdan indiremeye
Ya bunca mürid muhip sırat niçe geçesi (M/351-11)*

[Kırk kişi bir ağacı dağdan indirmeye,
ya bunca dergah ehli sıratı nasıl geçecek]

Bu beyitte geçen “Ağacı dağdan indirmek” ifadesi özellikle dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Ağaç ve dağ ifadesi toprak ile özdeşleşmiş iki kavramdır. Beyitte geçen ağacın kırk kişi tarafından dağdan indirilememesi, ilk olarak dağda yaşam süren bir ağacın gücüne işaret etmektedir. İkinci olarak Tanrı tarafından yaratılmış bir unsurun insan eliyle kopartılmasının, ‘yok’ edilmesinin kolay kolay mümkün olmayacağını göstergesidir. Yunus Emre’nin de tam da bu noktaya işaret ettiğini söyleyebiliriz. Dağ Türk mitolojisinde önemle üzerinde durulan bir mevzu olması bakımından Yunus Emre’nin beyitlerinde de yer alması, şairin mitolojiyle olan bağı gösterir. Türkçe Sözlük’te (2005: 833) dağlar bilindiği üzere toprak üzerinde oluşan yüksek kaya parçası olarak ifade edilir. Buradan yola çıkarak Türk mitolojisinde de toprak, dağ ve ağaç unsurlarına ayrı bir şekilde değinmek gereklidir diyebiliriz. Ozan (2018: 133-146), dağların bir düzen yaşam mekânı olduğunu aynı zamanda yurt olduğunu vatan, ev olarak hayvan ve insan için yaşanılacak bir alan olduğunu belirtir.

Bununla beraber ağaçların köklerinin dağ kısımlarında daha sağlam olması onların değerini artırmaktadır. Ağaçlar köklerinden suya ulaşmak için dağ yamaçlarında fazla güç harcaması için toprağa daha fazla bağlanması gerekir. Bu da dağda yetişmiş olan ağaçların daha değerli olduğunun bir kanıtı olabilir. Bu yönüyle bakıldığında Yunus Emre’nin beyitlerinde geçen dağdan ağaç indirilmesi ile Türk mitolojisinde dağa yüklenen görevler ve dağın yaşamsal önemi arasında bir benzerlik söz konusudur diyebiliriz. Ayrıca Köprülü (2013: 373) Yunus Emre’nin menkıbelerinde dağdan dergâha odun taşıdığını bu sayede olgunluğa eriştiğini bildirmesi toprak, dağ ve ağaç üçgeninde toprağa verilen önemin bir başka göstergesi diyebiliriz.

Ergin (1996), toprak, dağ ve ağaç ilişkisini dede korkut kitabında şu şekilde ele almıştır:

“Halka halka kara dağın yıkılmıştı yüceldi ahir
Kanlı kanlı suların çekilmişti çağladı ahir
Koca ağacın kurumuştı yeşerdi ahir” (Ergin 1996: 87)

Dede Korkut kitabında yer alan bu ifadelerde toprak, dağ ve ağaç ilişkisi açık bir şekilde ortaya konmuş ve Türk mitolojisinde bu üç unsurun yeri ve önemi üzerinde durulduğu görülmüştür. Yine Dede Korkut hikâyelerinin bir başka yerinde bu önem şu şekilde belirtilmiştir:

“Hücum edip kara dağımı yıkan kazan
Gölgeli koca ağacımı kesen kazan” (Ergin 1996: 109)

Ögel (1993: 442) toprak, dağ ve ağaç ilişkisi içinde Dede Korkut kitabında ele alınan bu satırların, dağ ile kaba ağaç şeklinde temel düşünceyi oluşturduğunu belirtmiştir. Ayrıca Ögel (1993) Yunus Emre'nin beyitlerinde geçen toprak, dağ ve ağaç ifadesini Türk mitolojisi açısından şu şekilde açıklamaktadır:

“Demir dağ üzerinde Huş ağacı: Bu inanış, dış tesirlerin az girdiği, Abakan Türklerinin alplık destanlarında görülüyordu: ... Dünyanın ortasında bir demir dağ vardı. Bu demir dağın üzerinde de, 7 dallı beyaz bir huş ağacı bulunuyordu...” (Ögel 1993: 481)

Buradan hareketle Yunus Emre'de geçen dağ ve ağaç ifadeleri Türk mitolojisi açısından da çok önemli bir yere sahiptir diyebiliriz.

Dede Korkut hikâyelerinde Ögel'in ifadelerinde ve Yunus Emre'nin beyitlerinde Toprak, dağ ve ağaç unsurları öz olarak birbirinin devamı niteliğindedir diyebiliriz. Bu durum Türkler için toprağın ne kadar kutsal bir unsur olduğunun göstergesidir. Ayrıca her şeyin topraktan geldiği inancı da bu kapsamda değerlendirilebilir. Buradan hareketle Yunus Emre'nin beyitleri ve menkıbelerinde geçen toprak, dağ ve ağaç unsurları ile Türk mitolojisinde geçen bu unsurlar öz olarak birbirine benzerlik göstermektedir diyebiliriz.

Yunus Emre'nin beyitlerinde ağaç, toprak ilişkisi yaşam noktasında bir başka beyitte şu şekilde ele alınmıştır.

*Ağaçlara varursın köklerinden giriürsin
Duni sıra yürürsin uzun elün var seniün (M/147-4)*

[Ağaçlara varırsın köklerine ulaşırsın
Dün ve bugün yürürsün uzun elin var senin]

Toprak yaşam noktasında birçok varlığa kaynaklık etmesi noktasında çok önemli bir fonksiyona sahiptir. Her şey topraktan geldiği ve beslendiği için bu durumun önemi daha iyi anlaşılabilir. Toprağa bağlı yaşayan bitkilerde bunlardan bir tanesidir. Bitkilerin içerisinde ağaçlar çok önemli bir yer tutar. Ağaçların görünen kısmı yanında toprak içinde yer alan kök kısmı mitolojik olarak değerlendirildiğinde çok önemli bir yere sahip olduğu görülür. Kök, ağacın beslendiği, tutunduğu her türlü zorluğa karşı dayanak noktası olduğu bir yerdir. Ağaç gibi yaşama sahip olan diğer unsurlarda toprağa bağımlıdır. Bakıldığı zaman ağacın yanında, dünya üzerinde yaşayan her türlü canlı topraktan beslenmek zorundadır. İnan (1976) bu konuda mitolojik açıdan şu açıklamayı yapmıştır:

“Kamların davullarında güneş, ay, yıldız, şimşek resimleri yanında kayın ağacı resmi de bulunur. Bir Sağay kamı, davulundaki iki kayın ağacı resmini şöyle izah ediyor: biz ülgen atamızdan ilk titrediğimiz zaman Umay anamızla beraber bu iki kayın ağacı yere indi.” (İnan1976: 39)

Buradan anlaşılacağı üzere Türk mitolojisinde toprak ile ağaç unsurunun kutsallığı üzerinde durulmuştur diyebiliriz. Toprağın ve toprak üzerinde yetişen ağaçların insanlar için çok önemli olması onların yaşantılarına yansıdığı gibi kültürel hayatlarında da etkisini göstermiştir diyebiliriz. Kamların ağacı kutsaması Tanrı ile olan bağlantıyı sağlaması bu bağlantıyı sağlarken toprak ile olan bağlantıyı kurması toprak ağaç ve mitolojide Tanrı mekânı olan gök arasındaki ilişki konunun önemini ortaya koyar diyebiliriz. Türk mitolojisinde ağaç ile toprak arasındaki bu bağlantı Yunus Emre'nin dizelerine biçim olarak farklı ancak öz olarak aynı şekilde yansıdığı söylenebilir. Bu yönüyle toprak, ağaç ve yaşam ilişkisi Türk mitolojisinde ve Yunus Emre'de bu yönüyle benzerlik gösteriyor diyebiliriz.

Resim 3.3: Türk mitolojisinde Ağaç ve toprağa verilen değeri gösteren bir resim

Ağacın ayrıca yaşamsal bu fonksiyonlarının yanında kuru olarak yanması onun bir diğer fayda sağlayan yönü olarak karşımıza çıkmasını sağlar. Bu durum Yunus Emre'nin beyitlerinde ve Türk mitolojisinde şu şekilde ele alınabilir.

*Öd ağacı bigi yanar vücudum
Dütünüüm göklere seher yelidür (M/50-2)*

[Kuru Ağaç gibi vücudum Yanmaktadır,
Göklerde seher yeli gibi tütmekeyim]

Bu beyitte kuru ağaç gibi vücudunun yandığını bu yanma sonucu çıkan dumanların göklere seher yeli gibi estiğinden bahsedilmektedir. Beyti söyleyen şair aslında Tanrı ile olan bağlantısını, içerisinde bulunduğu durumu ile ortaya koymaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus topraktan çıkan ağaçların kuruması ve yanarak insanları ısıtması olarak ele alınabilir. Bununla beraber dumanının göklere ulaşması ile insanın Tanrı ile arasında irtibatının kurulması farklı bir boyutta düşünülebilir. Şaman geleneğinde Tanrı ile irtibata geçmek için yakılan ağaçların bununla bir bağlantısı olabileceği düşünülebilir. Buradan hareketle yer ile gök arasında yani gökte bulunan Tanrı arasında bağlantı yine topraktan çıkan ağaç vasıtası ile sağlanmaktadır diyebiliriz. Bu durum Ergenekon destanında demir dağını eritmek için kullanılan ağaç yığınlarının yakılması büyük körükler kullanılarak ateşin kuvvetlendirilip Türklerin sıkıştıkları yerden çıkmaları durumu ile benzerlik gösterir olabilir. Ögel (1993) bu durumu şu şekilde ifade eder:

“[...]Hepsi bir araya gelip, ormandan odunlar topladılar ve eşeklerle, yük yük kömürler getirdiler. Ayrıca da körükler yaptılar. Bu körükleri yapmak için de yetmiş baş at ve öküz kestiler. Bunların derilerini soyup sepilediler. Topladıkları dağ gibi odun ve kömürleri geçidin önüne yığdılar. Körükleri öyle dizdiler ki, ateş yanıp da körükler üflenmeye başlayınca, dağ hemen eriyip, delinecekti. En sonunda ateşler yandı, körükler işledi ve geçit de eriyip parçalandı.” (Ögel 1993: 63)

Bakıldığında Yunus’un beyitlerinde geçen ağaç gibi vücudun yanması ve Ergenekon destanında geçen ağaçların kurtuluş için yanması arasında benzerlik vardır diyebiliriz. Yunus Emre’nin beyitlerinde geçen ve ateş anlamına gelen “od” ifadesi ile kurumuş ağaç anlamına gelen “odun” kelimesi arasında köken olarak bir benzerlik olması muhtemeldir. Buradan hareketle yakılan ağaca odun, ondan çıkan ateşe od denmesi ağacın fayda yönünü gösteren bir zenginliktir diyebiliriz. Her iki durumda Tanrı ile olan bağlantı toprak ve onun ürünü olan ağaç sayesinde sağlanmıştır diyebiliriz. Bu durumun bir benzerini Şamanların ağaç ile ateş arasındaki bağlantısı noktasında ele alınmıştır diyebiliriz.

Bunun yanında Ögel (1993: 499) ateşin hammaddesinin ağaç olduğunu, ateşin keşfi ile ilgili efsanelerde ağacında çok önemli bir yeri olduğunu belirtir. Kayın ağacının mübarek gök ağacı olduğunu, karaağaç ve akkavak ağaçlarının ateşin ana maddesi olduğunu belirtir. Ateşin ana maddesi olan kuru otlarında Altay efsanelerinde yer aldığını belirtir. Buradan hareketle toprakta oluşan ağacın yanması ve hava sayesinde Tanrı ile iletişim kurulması Yunus Emre’nin beyitlerinde ve Türk mitolojisinde şekil yönüyle farklılık gösterse de öz olarak benzer olduğu söylenebilir.

Toprak unsurunun Türk mitolojisinde ve Yunus Emre ‘nin beyitlerinde yaşamsal açıdan bu denli önemli olduğu bir başka yönü de bostan ve bahçe ile özdeşleştirilmiş olmasıdır. Yunus Emre’nin beyitlerinde toprak unsurunun bahçe hükmünde kullanılması beyitte şu şekilde verilmektedir.

Çıktım erik dalına anda yidiümüzümi

Bostan ıssı kakıyupdir ne yirsüinkozumu (M/407-1)

[Erik dalına çıktım orada üzümü yedim
Bostan ıssızdır neden cevizleri yiyorsun]

Beyitte geçen erik dalına çıkılması orada üzüm yenmesi anlatılmaktadır. Ayrıca bostanın ıssız olduğundan şikâyet edilip neden yetişen cevizleri yendiğinden bahsedilmektedir. Bakıldığında toprağın nasıl verimli ve insana fayda sağlayan bir unsur olduğu beyitte açık olarak belirtilmiştir. Ayrıca beyitte geçen erik dalında üzüm yenmesi o dönemden günümüze uzanmış olan botanik ilminin ileri safhada olduğunu göstermektedir diyebiliriz. Çünkü erik dalında erik meyvesi olacağına göre üzümün oluşması imkânsızdır. Ancak aşılama yöntemiyle erik dalında üzüm yetiştirilmesi o dönemde botanik ilminin ve toprağı en verimli safhada kullanıldığının bir göstergesiolabilir. Yine bu durum toprağın insanlar için ne kadar önemli bir unsur olduğunun göstergesidir diyebiliriz.

Toprağı kullanım şekli, eski Türklerde değer verilen bir konu olması bu benzerliğin ortaya çıkmasını sağlamıştır diyebiliriz. Ergin (1997) Dede Korkut Hikâyelerinde aktarmış olduğu şu ifadeler, Türklerin bağ ve bahçeye değer verdiğini ve bunu dağ ile özdeşleştirdiğini göstermektedir:

“Tepesi büyük büyük bizim dağlarımız olur
O dağlarımızda bağlarımız olur
O bağların kara salkımlı üzümü olur” (Ergin 1997: 116)

Aslında Türklerin yaşantısı göçebe kültürüne yakın olmasının yanında toprağı verdiğideğer yıllar geçse bile farklı boyutlarda devam etmiştir. Bulunduğı yerleri vatan edinme ve vatan toprağını en iyi bir şekilde değerlendirmeye her zaman farklı formatlarda devam edegelmiştir. Buradan yola çıkarak Yunus Emre’de ve Türk mitolojisinde bağ ve bahçenin önemi noktasında benzerlik gösterdiğide söylenebilir.

Bu bölümün sonucu olarak toprak kavramı Türk düşünce sisteminde yaşamın kendisi olarak karşımıza çıkar. Toprak; “yaşam yeri”, “toprağı hâkim olmak”, onu sevmek onu kutsama ve ona “vatan” kavramı verme, dağ ve onun fayda sağlayan yönü, ağaç ve bahçe şeklinde anlatılmaya çalışılmıştır. Yunus Emre’nin beyitlerinde toprağın yaşam yeri olması M-396’da geçen “aç gözün” ve “toprak eylegil yüzün” ifadelerinden

yola çıkarak Türklerin toprağı bir yaşam alanı olarak görmesi ile karşılaştırma yapılarak verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca “toprak” kavramı M-139, M-213 ve M-319’dan faydalanılarak “kutsal bir yaşam alanı” ve “vatan” olarak değerlendirilmiş ve eski Türklerle göre benzerlikleri ortaya konmuştur. Dağ unsuru ve fayda sağlayan yönü M-1 ve M-351 ‘den faydalanılarak toprak unsuru ile olan bağlantısı verilmeye çalışılmıştır. Yunus Emre’nin beyitlerinde dağın yaşamsal bir değere sahip olmasıyla birlikte yetişen ağaçların nasıl fayda sağladığı ve bahçeunsurları M-147, M-50 ve M-407’den alınan beyitlerle Türk mitolojisi ile karşılaştırılarak verilmeye çalışılmıştır.

Buradan hareketle Yunus Emre’nin beyitlerinde geçen toprak kavramı ile eski Türk inancında geçen toprak kavramı, kutsi değeri, vatan, dağın yaşamsal önemi, ağaç ve bahçe kavramları noktasında format olarak farklılık arz etse bile öz olarak benzerlik taşımaktadır.

3.3. Toprak-Ölüm İlişkisi

İnsanoğlu için yaşam nasıl karmaşık, anlamlandırılmayan bir durum ise, ölüm ve ölümden sonraki hayatta aynı şekilde karmaşık bir o kadar merak edilen bir konudur. Ölmek, biyolojik olarak bakıldığında canlının aktif olduğu fonksiyonlarının artık çalışamaz hale gelmesi canlılık özelliğinin kaybolması anlamına gelir. Ölüm, ayrıca insanın bu dünyadaki yaşantısının biteceğı ve bu dünya ile olan tüm alışverişinin artık canlı olarak değil hücrenel olarak yürüteceğı anlamına gelir. Çünkü insan öldükten sonra toprağı gömülür. Ve orada etleri ve kemikleri bütün uzuvları toprağı karıştır. Bunda da en büyük iletişimi toprak ile sağlar. Toprak bu yönüyle bakıldığında bir nevi cansız insanların konaklama yeri hükmündedir. Bir temizlenme bir arınma mekânıdır. Ölüm gerçekleşikten sonra toprağı gömülmek aslında geldiğimiz noktaya geri dönmemiz anlamına gelebilir. Bu noktadan Yunus Emre’nin anlatılarında toprak ve ölüm nasıl işlenmiş nerelere yer verilmiş ve bu Türk kültürü açısından Yunus Emre ile nasıl bir bağlantı sağlanmış, buna bakmaya çalışacağız.

Yunus Emre'nin anlatılarında ölüm-toprak ilişkisi önemli ölçüde eski Türk kültüründen izler taşımaktadır. Bu anlatılarda ölüm bir yok oluş değil yeniden Tanrıya ulaşmak olarak ele alınmış olup toprak bu konuda bir nevi aracı hükmünde verilmiştir. Yunus Emre'de toprak-ölüm ilişkisi adeta doğum-yaşam ekseninde beşeri özelliklerle ifade bulmaktadır. Bu bağlamda toprak ve ölüm konusu terminolojik olarak bakılıp Yunus Emre'nin beyitlerinden yola çıkarak eski Türk mitolojisi ile bağlantıları verilmeye çalışılacaktır.

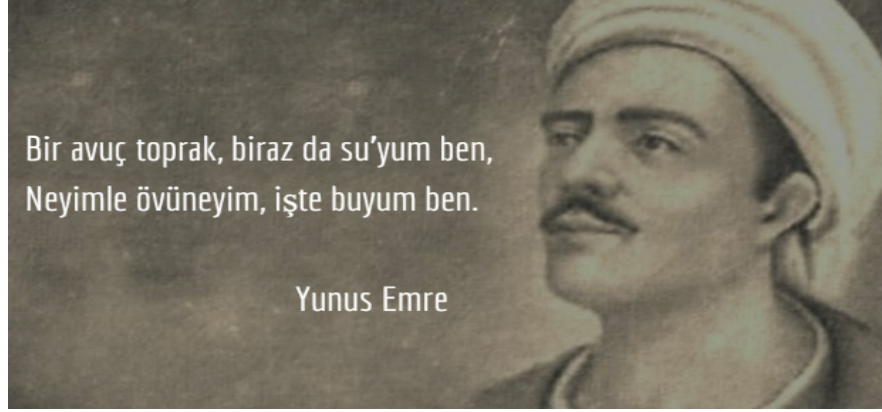
Örneğin ölüm olayının ifade edilmesi (ölme biçimi) Yunus Emre'de çok farklı terimlerle gerçekleşir. İncelenen metinlerde en dikkati çeken söz kalıpları toz ve toprak unsurları ile birlikte verilir. Örneğin; toz olma, toprakla tozar olma (M222/7), çürümüş toprak olma (M207/2), çürüyen toprak olma (M-384/7), sureti toprağa düşme (M-6/1), tenini toprağa katma (M207/7), rengi toprağa dökülme (M-28/5), döşeği toprak olma (M146/2), sinde yatma (M414/1) gibi ifadeler en dikkat çekenlerdir. Toprak-ölüm ilişkisi yukarıdaki beyitlerin yorumlanması ile birlikte Türk mitolojisindeki benzerlikleri üzerinde durulacaktır.

Yunus Emre'de toprakla özdeş olarak ölme biçimi “toz olma” tabiriyle verilmektedir. Şair burada ölüm ve toprak ifadesini şu şekilde belirtir.

*Cânum bu tene gireli nazarum yokdur altûna
Düşdüm ayaklar altına topraklayın tozar oldum (M-222/7)*

[Canım bu tene gireli değerli madenlere ilgim yoktur
Ayaklar altına düştüm toprak gibi tozuyorum]

Topraklayın tozar olmak aslında her zerresinde topraktaki her bir elementten bir parça taşımak demektir. Türkçe Sözlük'te (2005: 3604) “toz” kelimesi “töz” kelimesi ile eşdeğer tutulmuştur. Ayrıca “Çok küçük ve hafif parçacıklara bölünmüş toprak, çok küçük parçacıklara bölünmüş olan herhangi bir madde, toz durumunda olan.” şeklinde tanımlaması yapılmıştır. İnsan öldüğü vakit toprağa gömülür ve her bir zerresi toprağa karışır. Üzerinde taşıdığı her bir element toprakla iç içe girer. Bu beyitte vurgulanmak istenen durum bu olmuş olabilir.

Resim 3.4: Yunus Emre'nin toprak ile olan ilişkisine değinen bir resim

Toprak ile ölüm, toprağa karışmak onun bir parçası olmak, Yunus Emre'nin yukarıdaki beyitlerinin yanında “tozar olmak” “çürümek” şeklinde de verilmiştir. Toprak ile ilgili olarak bu kadar tabirin kullanılması hem Yunus Emre açısından hem de Türk mitolojisi açısından toprağın ölüm ile olan ilişkisinin ne kadar önemli olduğunun bir göstergesi olabilir. İncelenen eserde 207'inci metnin 2'inci beytinde toprak-ölüm ilişkisi “çürümüş toprak” benzetmesiyle verilmektedir.

Çürümiş toprak içre ten sin içinde yatur pinhân

Boşanmış tamar akmış kan batmış kefenleri gördüm (M-207/2)

[Çürümüş ten toprak içinde mezar içinde gizlice yatıyor

Damarında kan boşalmış, kan bulaşmış kefenler gördüm]

Yunus Emre burada insan vücuduna hayat veren suyun çekildikten sonra bedenini yani et ve kemikten oluşmuş olan vücudun mezar içinde kaybolduğunu saklı bir şekilde orada bulunduğunu anlatmaktadır. Aslından bu düşünce yapısı insanoğlunun nasıl bir şekilde öleceğinin bir göstergesi olabilir. Toprak olma, yani maddesel anlamda toprakta bulunan bütün elementlerin insanda bulunması ve öldüğü vakit insanoğlunda bulunan bu elementlerin yine toprağa karışması şeklinde düşünülebilir.

Ölüm sonrası toprağa girmiş olan insan biyolojik açıdan etleri ve diğer organları çürüyecek olması onun toprağın içindeki diğer elementlerle birbirine karışması

anlamına gelmektedir. Bu durum Yunus Emre'nin bir başka beytinde Şu Şekilde ifade edilmiştir.

Birgün ola sensüz kalam
Kurda kuşa ögün olam
Çürüyüben toprak olam
Âh n'ideyin 'ömrüm seni (M-384/7)

[Bir gün olsun sensin kalayım
 Kurda kuşa yemek olayım
 Çürüyerek toprak olayım
 Ah ne yapayım ömrüm seni]

Şair, burada yaşanılan zamanın bir gün sona ereceğini ve etlerinin kurda kuşa yem olacağını toprağa düŐtüđünde vücudunun çürüyeceğini bildirmektedir. Burada toprak ile ölüm arasındaki iliŐkinin 207/2 nolu beyitte olduğu gibi farklı bir formatı ele alınmıştır diyebiliriz. Ölüm vakti girdiğinde etin kemikten sıyrılması aşamasında Eski Türkler farklı Şekillerde ölülerini defnetmeleri Yunus'un Şiirleri ile benzerlik gösterdiği söylenebilir. Kocasavaş (2002) Kuzey Altaylar'da ve Tayga ormanlarında bazı oymakların ölülerini tabutlara koyup ağaçlara astığını ya da dört direk üzerine bıraktığını bu âdetin de XVIII. yy.'ın sonlarına kadar devam ettiğini bildirir. İnan (1986) bu konuyla alakalı Şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Urenhalar ölüyü yere gömmezler, uzaklara, kırlara atarlar. Başına bir sırk dikip buda dinine ait dualar yazılı kağıtlar koyarlar. Bunun yanına ağaçtan yahut balçıktan küçük bir ev yapıp bırakırlar.” (İnan 1986: 183-184)

İnan'ın açıklamalarından ölü bedeninin uzaklara atılması, ağaçlara asılması çok eski bir gelenek olup etin kemikten ayrılma noktasını ifade etmektedir. Bunun yanında İnan (1986: 180-181) Orta Asya Türk toplumlarında cenazenin doğaya bırakılması iŐleminin farklı boyutlarda olduğunu bildirmektedir. Buradan hareketle Yunus Emre'nin beytinde geçen “Kurda kuşa yem olma” ve “Çürüyüben toprak olma” ifadesi ile Türklerin eski inanma biçimindeki bu yapı birbirine benzerlik gösterdiği aŐikârdır.

Toprak-ölüm ilişkisi ölme biçimi açısından Yunus Emre'nin bir başka beytinde “suretin toprağa düşme” şeklinde geçer.

*“Anmaz mısın sen şolgünü gözüün nesne görmez ola
Düşe sûretün topraga dilün haber virmez ola” (M-6/1)*

[Gözünün nesne görmeyeceği o günü sen anmayacak mısın?
Toprağa suretin düşecek dilin haber vermeyecek mi?]

Bu beytinde Yunus Emre insanın ölüm anını hatırlaması o günde suretin yani bedeninin toprağa düşeceği anlatılmıştır. Suretin toprağa düşmesi, cansız bedeninin toprağa gömülmesi şeklinde söylenebilir. Yukarıda bahsedildiği üzere insan vücudu et ve kemik unsurlarından oluşmaktadır. Bunların fonksiyonları bittiğinde, yani ölüm sonrası söz konusu bedeninin toprağa konulması gerekir. Bu durum hem biyolojik açıdan hem de dini inanışlar açısından insanların üzerinde durduğu çok önemli bir konu olmuştur. Çünkü insanlar topraktan geldiklerini kutsadıkları gibi ona olan dönüşü de kutsamışlardır. Eliade (2003: 252), ölümlerin gömülmesi konusunda, yetişkinlerin yakıldığını, çocukların ise gömüldüğünü böylece yeryüzü ananın bağrına geri dönüp orada yeniden doğduğunu söyler. Eliade, burada insan vücudu ile toprağın bir olduğunu ve orada bulunmanın öze dönmek olduğunu söylemiştir. Yunus Emre'nin beytinde geçen “suretin toprağa düşmesi” ile bu düşünce yapısına bir benzerlik gösterdiği söylemek yanlış olmaz.

Toprak ve ölüm konusundaki yaklaşım, Yunus Emre'nin bir başka beytinde şu şekilde verilmiştir.

*Kimi boyun burup yatmış tenini toprağa katmış
Anasına küsüp gitmiş boyun buranları gördüm (M-207/7)*

[Kimi boynunu burup yatmış tenini toprağa katmış
Anasına küsüp gitmiş boyun buranları gördüm]

Beyitte “tenini toprağa katma” ifadesi yukarıdaki beyitlerde açıklandığı gibi toprakla bir olmak onunla hemhal olmak olarak açıklanabilir. Ayrıca “Anasına küsüp gitmiş” ifadesi toprak ile olan iletişimi anlatmaktadır. “Anaya küsmek” burada bir yerde “öze küsmek” anlamı taşıdığı görülür. Biyolojik açıdan bakıldığında insanın anne karnında duruşu boynu karnına doğru buruk bir şekilde durmaktadır. Öldüğü vakit insanoğlu toprağa gideceğinden ve yaşadığı ve sevdiği dünyadan ayrılacağından boynu bükük olarak yine geldiği yer olan toprağa dönecektir. Bu durumu Roux (1999) şöyle ifade eder:

“Bu genel önerme, gömme olayının, ana rahminin bir sembolü olan bir mağarada gerçekleşmesi durumunda daha bir gerçeklik kazanmaktadır. Gerçekten mağara, en eski Altay toplumlarında cenaze törenlerinin sık sık düzenlendiği bir yerd. Aynı gerçekçilik, cesedin cenin durumunda gömülmesi durumunda da geçerlidir.” (Roux 1999: 184)

Ölünün cenin şeklinde yatırılması Göktürklerde de mevcuttur. Yılman (2015), Göktürklerin evlilik törenleri gibi cenaze törenlerinin de o kadar önemli olduğunu ve cenazelerde ölünün kurganın bir kenarına genellikle cenin şeklinde yatırıldığını vurgular.

Yukarıdaki örneklerden yola çıkarak Türklerde cenin şeklinde toprakla iç içe olm a, Yunus Emre’nin beytinde geçen “boyun burma” ifadesi düşünce bakımından birbirine benzerlik gösteriyor olabilir.

Bir başka beyitte toprak ölüm ilişkisi “renge toprağa dökülme” ifadesiyle toprak konusu eylem açısından ölme biçimi bağlamında ele alınmıştır.

*Rengi döner gündün güne toprağa dökülür gine
‘İbret durur anlayana bu ‘ibreti ‘ârif tuyar (M-28/5)*

[Günden güne rengi toprağa döner yine toprağa dökülür
Anlayana ibret durur ve bu ibreti arif olan anlar]

Yukarıdaki beyitte görüldüğü üzere kişinin ölüm biçimi renginin dönmesi ve zamanla toprağa dökülmesi biçiminde dile getirilir. Burada aslında ölmenin tarifi yapılır. İnsanın yaşadığı bu âlemde günden güne yaşlandığına sonunda da toprağa döneceğine diğer insanların bundan ibret alması gerektiğine işaret edilmektedir.

Yunus Emre'nin beyitlerinde toprak ile ölüm arasındaki iletişimin bir başka boyutu ise toprağın bir ana kucağı bir rahatlama ve dinlenme mekânı olmasıdır. Yunus Emre beytinde bu durumu şu şekilde kullanmaktadır.

*Dün-gün yürür hayrân olur 'ışk odına yanar erür
Döşegi toprag u kabir yasduğı taşdur 'âşıkun (M-146/2)*

[Dün ve bugün hayran olur aşk ateşine yanarak erir
Aşğın yattığı yer kabir ve toprak, yastığı taşdır]

Yunus Emre burada insanoğlunun kendini bulabildiği kendi olabildiği yerin toprak olduğunu öldükten sonra geldiği yer olan toprağa yani özüne dönerek gerçeği bulacağını vurgular. Normal yaşantıda insanoğlu günlük dert ve tasalarından kurtulmak ve biraz dinlenmek için yataklarında yatarlar. Uyku hali insan için küçük bir ölüm sayılabilir. Zira vücut fonksiyonları belirli bir süre işlevlerini yitirir ve çalışmaz. Normal ölüm ise tüm yaşantısı boyunca çekilen yükten kurtulmanın bir yolu olarak görülebilir. Aslına dönmek ebediyen istirahat anlamına gelmektedir. Bu istirahati sağlayan unsur ise geldiği yer olan toprak olarak düşünülebilir. İnsanın en rahat olduğu yer doğumdan önce anne karnıdır. Çünkü en güzel besinlerle beslenir. Bununla beraber ölümle beraber bu dünyadan ayrılan insanoğlu tekrar özüne toprağa geldiği yere dönecektir. Bu bağlamda Yunus Emre'nin kastettiği istirahat mekânı toprak ana olarak düşünülebilir. Roux'un yukarıda belirtildiği ifadelerden yola çıkarak Türklerin cenin şeklinde gömülmesi hadisesi Yunus Emre'deki bu düşünce yapısını yansıttığı görülür.

Toprak-ölüm ilişkisinde incelenecek bir diğer insanın gömülme yeri hususudur. Gömülme yeri konusunda başta “kara toprak” dikkat çekerken, mezarlık olarak “sin” ve “döşek” kavramları da Yunus Emre'nin beyitlerinde toprak-ölüm ilişkisi bağlamında kullanılan terimlerdenidir. Terimlere bakıldığında ölümden sonra yaşamın adeta devam

ettiği düşünce ortaya çıkar. Bununla beraber öldükten sonra yaşamın devam etmesi ile birlikte bir takım kavramlar ortaya çıkmıştır. Bunlar, mezarların yapısı, yapılış şekilleri ve inanişe göre o mezarlara yapılan uygulamalar hususundadır. Yunus Emre'nin beyitlerinde de toprak-ölüm ilişkisi ve bu kavramlar arasındaki benzerlikler üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

Yunus Emre'nin toprak-ölüm bağlamında beyitlerinde sıkça kullanmış olduğu “kara yir” ifadesidir. Bu ifadede geçen özellikle “kara” sözcüğü başlı başına ele alınması gereken bir husustur. Aşağıdaki beyitte bu kavram şu şekilde geçmektedir.

*Kimi âh idüp kılur zârı günehdür elinde varı
Göçmiş yatur kara yiri miskînleri güleni gör (M-22/3)*

[Bazıları ah edip feryad eder ve elindeki varlıkları günahtır
Göçmüşler kara yerde yatan miskinleri ve gülenleri gör]

Yukarıdaki beyitte girişte bahsedildiği üzere gömülme yeri olarak “kara yer” vurgulanmaktadır. Terim olarak “kara” kelimesi Ozan'a (2018: 64) göre renk kavramının ötesinde “yer, toprak” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla “kara yer” sözü “kara toprak” kavramının bir başka ifade biçimidir. “Kara toprak” ifadesi ayrı bir ifade olarak ele alınabilecek bir kavramdır. Aynı şekilde Ögel (1993), toprak ifadesini “yağız yer” ifadesi ile almış ve bununla beraber Kutadgu Bilig'de “kara” ifadesi toprak ile eşdeğer görülmüştür. Ögel (1993), Kutadgu Bilig'e dayanarak konuyla ilgili şu açıklamalarda bulunur:

“Yağız yer kutludur. ‘kara’ maddedir: Türkler yağız yeri, kutlu gök ile birlikte anmışlardır. İnsanların kaderine hükmeder. Türk milleti ile düzenini gözetirdi. Toprak ise, maddi ve ölümlü dünyanın bir sembolü idi. ‘Kara toprak’ ölümü ve mezarı hatırlatırdı. Anadolu'da ‘toprak onun başına’ bir beddua olarak karşımıza çıkar. Diğer Türklerde toprak salmak ölen bir dostla vedalaşmaktır. Belki dostun mezarına birkaç kürek toprak atmaktı.” (Ögel 1993: 261)

Ayrıca Ögel (1993: 262), Yakutların her şeyin başladığı ve bittiği yer olarak kara toprak ifadesini kullandıklarını bildirir. Hatta Yakutlar beddua ederken ‘Boğazın kara toprak ile dolsun’ diye beddua ettiklerini bildirmiştir.

Kara sözcüğünün Türkçe Sözlük’te (2005: 1952) “yeryüzünün denizle örtülü olmayan bölümü, toprak”; “en koyu renk, siyah, ak, beyaz karşıtı” anlamlarına gelmektedir. Ögel (1993) Radloff’a dayanarak vermiş olduğu bu durumu şu şekilde ifade eder:

“Kara yer ve kara toprak anlayışı Anadolu’da olduğu gibi, hayvancı Kırgızlar ile Çağatay edebiyatında da çok yaygındır.” (Ögel 1993: 259)

Kara yer ifadesinin geçtiği bir başka yer olan Dede Korkut hikayelerinde Ulaş oğlu Kazan Bey kara yerin üzerine otağlarını dikmiştir¹. Bunun yanında Kutadgu Bilig’de “Kara” ve “Kara yer” ifadeleri ile alakalı olarak Türk kültürünü yansıtan ifade bulunmaktadır. Kutadgu Bilig’de “Kara” kelimesiyle ilgili şu ifadeler kullanılmıştır:

“Ana karnında teşekkül eden tabiat ve terbiye ancak kara toprak altında insanı terk edip gider; ey zeki insan.” (KB 883)

“Bu bir avuç kara topraktan vaz geç, büyük ve ebedî diyarı iste; bu seraba neden aklanıyorsun.” (KB 5425)

“Ölümden sonra kara toprak altında çürüyüp-dağılmak da yeter bir ibrettir.” (KB 5416)

“Seni avutan zevklerinle avunan özün; Kara yer katında, gizlenip, sırt üstü yatacaktır” (KB 1427)

Yusuf Has Hacıp’in kullanmış olduğu bu ifadelerde toprak-ölüm ilişkisinde “kara toprak” ifadesinin, gizleyen, saklayan, çürüyüp dağılan ölümlerin bulunduğu yer anlamında kullanılmıştır. Şöyle ki insanların bu dünyada yaptıklarının öldükten sonra karşılıklarına çıkacağını, öldükten sonra günahlardan dolayı acı çekeceği ya da

¹ Konuyla ilgili olarak bkz. Ergin 2003: 59

sevaplardan dolayı mutlu olacağı vurgulanmaktadır. Her halükarda kara toprağa düşeceği vurgulanmıştır. Dolayısıyla Yunus Emre'nin beyitlerinde geçen bu “kara toprak” ifadesi ve toprak-ölüm ilişkisi içerisinde bulunan yeri, Eski Türk düşüncesiyle bu yönleri ile benzerlik gösteriyor diyebiliriz.

Yunus Emre'de “kara toprak” ifadesinin toprağın kutsal sayılması ile bir bağlantısı da söz konusudur diyebiliriz. Aslında bu kutsiyet toprağın kendisine olmuştur. Toprak olmaz ise diğer hiçbir şeyin öneminin olmayacağı toprağa verilen kutsiyetin bir diğer göstergesidir. Halk içerisinde oluşmuş olan “gözünü toprak doyursun” ifadesi topraktan başka diğer her şeyin aslında boş olduğunun önemli olanın öz yani toprak olduğunun bir ifadesidir. Eski Türk inanışlarından beri gelen toprağın bu denli önemli olması ile Yunus Emre'nin beyitlerinden M-74/7'de şu şekilde verebiliriz.

*Yunus 'âkil isen bunda mülke sûret bezemegil
Mülke suret bezeyenler kara toprak olmuş yatur (M-74/7)*

[Yunus akıllı isen mülke değer verme
Mülke değer verenler kara toprak olmuş yatıyorlar.]

Yunus Emre burada akıllı insanların yaratılmış olan mülkten ziyade o mülkün arka planını anlaması istemiş, eğer bunu yapmayı sadece mülke dalıp giderse, o önem verdikleri bir gün elden gideceğini hatırlatmak istemiştir. Ve dönülecek yer olarak kara toprağa gideceğini, orada her şeyi aşikâr olarak anlayacağını belirtmiştir. Aslında şair burada olan her bir yaratının insanın gözünde çok fazla büyütülmemesi gerektiğini de vurgular. Çünkü onlarda toprağın bir parçası ve onlarda bir gün toprak olacaklar. İncelenen metinlerden M-102/4'te bu durum başka bir şekilde verilmeye çalışılmıştır.

*Gel ahî iy şehriyâri sözüümü dinle bâri
Hezâr gevher ü dînârı kara toprak ide bir söz (M-102/4)*

[Gel kardeşim gel padişah bari sözümü dinle
bir söz bin cevher ve parayı kara toprak eder]

Yunus Emre burada da dünyada en önemli olan şeyin toprak olduğunu her şeyin özünü teşkil ettiğini onun dışında mal mülk para pul her şeyin toprak olacağını, toprağın kendisi olduğunu vurgulamıştır. Bu beyitlerde kara toprak ifadesi farklı biçimlerde kendisini gösterse bile ölüm ile birebir ilişkili olduğu açıktır. Sonuçta toprağa kavuşmak bir nevi gelinen yere geri dönmek anlamı taşımaktadır.

Toprağa geri dönmek yani esas olana geri dönmek aslında Türklerde ölümden sonraki yaşamın göstergesi olmuştur. Bu çok farklı şekillerde Türk kültüründe tezahür etmiştir ancak en bariz örneklerini toprak ile ölüm arasındaki bu ilişki açıklar diyebiliriz. Bu her dönemde ortaya çıktığı gibi Yunus Emre'nin beyitlerinde de kendini gösterir. Eski Türklerin öbür dünyaya inanma düşüncesi ile Yunus Emre'nin öbür dünyaya inanma düşüncesi arasındaki benzerlik aşağıdaki beytinde şu şekilde verilmiştir.

Tene yumuşak geymeyem cümlesinden fâriğ olam

Döşegümü toprak idüp yadugumu taş eyleyem (M-197/3)

[Tene yumuşak giymiyorum cümlesinden uzak duruyorum

Döşegümü toprak edip yastığımı taş eyleyeyim]

Yunus Emre'nin gerçek evi, döşegi huzur bulduğu alan toprak ve taş unsurudur. Çünkü ondan yaratılmış ve tekrar gerçek evine dönecektir. Bu dünyanın geçici güzelliği onun için hiçbir şey ifade etmez ve onlardan tamamıyla elini eteğini çekmiştir. Bu durum toprağın gerçek yurdu olmasını, onun evi olmasını oraya gitmekle gerçek evine yani öbür dünyadaki yaşamına başlamasını ifade etmiş olabilir. Buradan hareketle bu beyit Yunus Emre'nin düşüncesindeki öbür dünyaya inanış ve eski Türklerin öbür dünyaya inanış konusunda benzerliğin bir başka örneği olabilir.

Türklerin öldükten sonraki yaşama olan inançları gittikleri her yerde varlığını sürdürmüştür. Yunus Emre'nin beyitlerinde görülen bu toprak ölüm ve ölümden sonraki yaşam üçlemesinde Eski Türk düşünce izlerinin etkisinin olduğu söylenebilir.

Toprak-ölüm konusunda Eski Türk anlayışı ile Yunus Emre'nin beyitleri arasında bulunan bir diğer benzerlik ise toprağa gömülme yeri olan "sin" yani mezardır. Türkler ölümden sonraki yaşama İslamiyet'i kabul etmeden önce inanmışlardır. Bunun kanıtı olarak ölüm vakti geldiğinde uçmaktaki yerlerine (Gök Tanrı mekânına) ulaşmadan önce istirahat makamlarına "sin", "bark" ve "kurgan" gibi verdikleri adları gösterebiliriz. Mezar ifadesini Yunus Emre beyitlerinde genellikle "sin" olarak kullanmıştır. Ve her insanın öldükten sonra öbür dünyaya geçişte bir ara yer olması şeklinde değerlendirmiştir. Türkçe Sözlük'te (2005: 1770) "sin" ifadesi "Ölü gömülen yer, gömüt, mezar, kabir, metfen, makber" olarak geçmektedir. Yine Türkçe Sözlük'te (2005: 1388) mezar kavramı "ziyaret yeri, ziyaret edilen yer "Ölünün gömülü olduğu yer, kabir, sin, makber, gömüt" olarak tarif edilmiştir. Türkçe Sözlük'te (2005: 1259) mezarlıkla alakalı olarak "kurgan" ifadesi de mezarların üzerine toprak yığılarak yapılan küçük tepe olarak tarif edilmektedir. Bu yönüyle "sin" ifadesi ile "kurgan" ifadesi farklı anlamlar içerse de mantık olarak mezarlığı oluşturan unsurlar olarak yani toprak ve ölüm ile ilişkisi içinde karşımıza çıkar. Ögel (1984) "mezar" kavramını "kurgan" olarak şu şekilde değerlendirmiştir:

"Mezarlar plan itibarı ileÇu havzasındaki göçebe Göktürk ve Karluk kurganlarına benzemektedirler. İnsanlar, atlarla beraber gömülmüşler ve ölümlerinin başları da güneğe doğru konmuştu." (Ögel 1984: 202)

Ayrıca Ögel (1993: 255) Radlof'un derlediği ifadelerden yaptığı alıntıda 11.yy'da Türklerin mezar için "yerçü" demelerinin önemli olduğunu bu ifadenin bugün Anadolu'da kullanılan "yere batsın, yerin dibine girsin" ifadelerinin kökenini oluşturduğunu söyler. Buradan anlaşılacağı üzere eski Türk düşünce sisteminde mezar kavramı, verilen değer ve inanç ölçüsünde "Kurgan" olarak adlandırılmıştır. İnan (1976: 12) İbn Fadlan'dan, Oğuzların defin törenlerinde Göktürklerinki gibi mezar üzerlerine kurgan yaptıklarını iletmektedir.

Bu yönüyle bakıldığında Yunus Emre'nin beyitlerinde "sin" kelimesinin geçtiği yerleri örnekler vererek bunların toprak-ölüm ilişkisi içerisinde nasıl bir anlam yüklendiğini Türk mitolojisi ile olan bağlantısı ele alınarak şu şekilde verebiliriz. Yunus Emre aşağıdaki beytinde "sin" ifadesini şu şekilde kullanır.

*Teferrüc eyleyü vardum sabâhın sinleri gördüm
Karışmış kara toprağa şu nâziük tenleri gördüm (M-207/1)*

[Gezintiye çıktım sabahleyin mezarları gördüm
Kara toprağa karışmış nazik tenleri gördüm]

Bu beyit, ölüm ve toprak ilişkisi bakımından çok geniş kapsamlı incelenmesi gereken bir beyittir. Burada ölümlerin toprağa gömüldüğü ve yerlerinin belli olması için mezarlık şekline dönüştürüldüğü söylenmektedir. Bunun yanında bu beyitte vurgulanmak istenen durum ise insan bu dünyadan sonra düşeceği durumun ne olduğu ve neler yapması gerektiği bildirilmektedir. Mezara düşen insanın toprağa karıştığı, insanların her ne kadar güzel vücutları olsa da her bedeninin toprak olacağını bildirir. Burada ölen insanların toprağa katıldığı yer olarak “sin” yani “mezar” olduğunu bildirmiştir. M-207-1 aslında bu anlatının toprak ile ölüm arasındaki bağlantının giriş kısmı denilebilir. Yunus Emre’nin bir başka beytinde “sin” yani “mezar” kavramı şu şekilde verilmiştir.

*Sabâhın sinlere vardum gördüm cümle ölmüş yatur
Her biri bî-çâre olup ‘ömrin yavı kulmuş yatur (M-74/1)*

[Sabahleyin mezarlığa gittim hepsi ömüştür yatıyorlar
Her biri çaresiz olup ömrünü boşa geçirmiş yatıyor]

Bu beyitte mezarda (sinde) yani toprakta yatan insanların mezarın içerisinde kaybolduğu anlatılır. Buna göre hepsinin çaresiz olarak oraya gireceği bildirilmektedir. Burada “yavı” ifadesi eski Türkçe bir kelime olarak “kaybolmak” anlamına gelmektedir. Kaybolmak yani toprağın içerisinde toprak ile bir olmak düşüncesi bu beyitte düşünülmesi gereken bir başka unsurdur. Eski Türklerde topraktan gelmek ve toprak olmak düşünce yapısı ile birebir eşleştiği söylenebilir.

Bu beyitlerden hareketle Yunus Emre’de geçen “sin” ifadesi ile Türk kültüründe toprağın ölüm ile anılması arasında bir benzerlik söz konusudur. Mezar veya mezarlık geçmişten getirilen doğum kadar önemli olan ve çok özel ritüellere sahip bir konudur.

Bu mezar konusu Yunus Emre'nin beyitlerinde de yerini almış ve eski Türk kültüründen getirmiş olduğu benzerliklerle beraber varlığını sürdürmüştür.

Toprak ve ölme nedeni konusu da Yunus Emre'nin şiirlerinde ilgi çekici noktadır. En dikkat çeken örneklerden biri M-270/4 kodlu metinde geçen “yoluna toprak olma” ifadesidir.

*Ben toprak oldum yoluna sen aşuru gözedürsin
Şu karşıma göğüs gerüp taş bağırlu taglar mısın (M-270/4)*

[Ben toprak oldum yoluna sen aşırı gözetlersin
Şu karşıma göğüs geren taş bağırlı dağlar mısın?]

Halk arasında kullanılan ve insanın tüm özelliklerini başka bir varlığa adanması olarak açıklanan “yoluna toprak olurum” ifadesi toprağa verilmiş olan kutsiyetin, saygının göstergesi olmuştur diyebiliriz. Buradan anlaşılacağı üzere Yunus Emre sevgisini “Yoluna Toprak olma” ifadesi ile etmeye çalışmıştır. Türk mitolojisinde “toprak olma” doğrudan ‘ölme’, ‘ölüme gitme’ anlamlarını taşımaktadır. “Ben toprak oldum yoluna” ifadesi toprağın eski Türklerdeki öneminin günümüze kadar ulaştığının bir göstergesi olmuştur. Bu ifade, insanın varlığının ve hayattaki her şeyi ile birlikte insanın toprağa olan saygısının bir göstergesi olarak düşünülebilir. Toprak ifadesinin böyle bir deyim içinde kullanılmasının sebebi topraktan oluşmuş olan insanın yine ölüme giderken toprağı hatırlaması diyebiliriz. Çünkü biyolojik olarak ölüm gerçekleştiğinde beden, çürüyüp adeta toprak biçimi almaktadır. Yunus Emre'nin bu satırlarında da söz konusu gerçekliğe vurgu yapıldığı görülmektedir.

Bu bölümün sonucu olarak Toprak ve ölüm ilişkisi Yunus Emre'nin Divanı'ndaki beyitlerden yola çıkarak Türk mitolojisinde şu şekilde ele alınmıştır. İlk olarak ölümü ifade etme şekli olarak şu beyitler esas alınmıştır: toz olma, toprakla tozar olma (M-222/7), çürümüş toprak olma (M-207/2), çürüyen toprak olma (M-384/7), sureti toprağa düşme (M-6/1), tenini toprağa katma (M-207/7), rengi toprağa dökülme (M-28/5). Gömülme şekli olarak “döşegi toprak olma”ifadesinin geçtiği (M-146/2) şiir esas alınmıştır. Gömülme yeri olarsın ve mezar unsurları kullanılmış ve Divan'da M-

207/2 ile M-74/7’den faydalanılmıştır. Bununla beraber gömülme yeri olarak “kara yer” ifadesi Divan’da dikkat çeken bir unsur olmuştur. Bu ifadenin geçmiş olduğu (M-22/3), (M-74/7) ve (M-102/4)’ten faydalanılmıştır. Bunların yanında Yunus Emre’nin Divanı’nda (M-270/4)“ölüm nedeni” konusu işlenmiştir. Toprak-ölüm ilişkisi yukarıdaki beyitlerin yorumlanması ile birlikte Türk mitik tefekkürüyle olan benzerlikleri üzerinde durularak verilmeye çalışılmıştır.

3.4. Türk Mitolojisinde ve Yunus Emre’de Toprak Unsuru Sonucu

Bu bölümde toprak unsur mitolojik bağlamda “Toprağın, yaratılışı (doğum)”, “toprak-yaşam” ve “toprak-ölüm” üçgeninde ele alınmıştır. Ayrıca dağ, ağaç ile bahçe unsurlarının toprak ile ilişkisi ele alınarak Yunus Emre’deki yanışmasına bakılmıştır. Toprağın ve insanın yaratılışı ilk olarak mitolojilerde toprağın bereket kaynağı olması insanların oluştuğu ve tekrar geri döneceği yer olarak ele alınması ile birlikte insanoğlunu oluşturan dört ana unsurdan biri olduğu kabul edilmiştir. Buradan sonra Türk mitolojisinde geçen toprak düşüncesi ile Yunus Emre’nin beyitlerindeki toprak unsuru doğum ve öz olarak karşılaştırmalı verilmeye çalışılmıştır. İnsanın topraktan yaratılması “öz” olarak tarif edilmiştir. Bu unsurlar hem Yunus Emre Divanı’nda hem Türk mitolojisinde karşılaştırılmış benzer oldukları ve format yönüyle değişikliğe uğradığı görülmüştür. Toprak unsuru Yunus Emre’nin şiirlerinde bir diğer konu olarak yaşamın kaynağı olarak kabul edilmiş yine Türk mitolojisinde olduğu gibi yaşamın kaynağı ana kucağı olarak değerlendirilmiştir. Toprağın yaşam unsuru olması Türk mitolojisinde yer alan “toprağa hâkimiyet”, “kutsal yaşam alanı”, “toprak sevgisi”, “vatan”, “dağ, ağaç, bahçe” kavramları ekseninde karşılaştırmalı olarak benzerlikleri ortaya konmuştur. Bunların sonunda yine Yunus Emre ile Türk düşünce sisteminde verilmiş olan toprak ölüm ilişkisi en kapsamlı şekilde ele alınmıştır. Toprak ile ölüm arasında insanın durumu, “Ölümü ifade etme biçimi”, “gömülme şekli”, “gömülme yeri”, ve “ölme nedeni” gibi unsurlar üzerinden irdelenmiştir. Buradan hareketle insanın ölüm noktasında toprağa verdiği değeri Türk mitolojisi ile Divan’da geçen beyitler üzerinden karşılaştırmalı olarak verilmiş olup bunun hem Yunus Emre’nin düşüncesinde hem de Türk mitolojisinde benzerlikler taşıdığı tespit edilmiştir.

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sözlü ve yazılı kültürümüzde Türk mitolojisinin inanç ve yaratılış bağlamında oldukça önemli bir yeri vardır. Türklerin bilinmeyen tarihi çağlardan itibaren oluşturmuş oldukları inanç sistemleri yaşadıkları coğrafyalardan etkileşime geçtikleri insan topluluklarından kültürlerden ve başlarına gelen her türlü olağanüstü sayılan olaylardan etkilenerek şekil almış ve değişime uğramıştır. İşte bu şekil alma ve değişim Türk mitolojisi olarak karşımıza çıkmıştır.

Türk mitolojisi Türk toplumu için bir inanç sistemi doğayı Tanrıyı anlama özellikle de kendini anlama biçimi olarak sembolleştirilmiş kavramlarla karşımıza çıkar. Bunların içerisinde olağanüstülükler kattıkları dağ, gök, hayvan ve benzeri unsurlar olabildiği gibi yaşamın ana maddelerinden biri olan toprak da bunların içerisinde yer alır. Özellikle mit ve mitolojik unsur olarak ele alınan bu toprak unsuruna olağanüstülükler katılması onların insanların yaşamına olan etkileri Türk mitolojisinde verilmeye çalışılmıştır. Türk mitolojisinde yer alan bu toprak unsuru, eski çağlardan günümüze kadar nesilden nesle sözlü ve yazılı gelenekte ele alınmış, hem değişime uğramış hem de kendini geliştirmiştir. Türk mitolojisinde bulunan bu toprak unsurunun tarihi bilinmeyen zamanlarında verilmiş olan bu olağanüstü özellikleri, Orta Asya'dan dünyanın dört bir yanına dağılmış ve etkisini göstermiştir. Bu etkiler sözlü gelenekten yazılı geleneğe yansımış ve Türk mitine ait olan "toprak" unsuru, eserlerin içerisinde yerini almış ve varlığını sürdürmüştür. Toprağın mitolojik değerler açısından ele alındığı örneklerden bir tanesi de Yunus Emre Divanı olmuştur.

Yunus Emre orta Asya'dan Anadolu içlerine göç etmiş ve eski şaman/kam, baksı, ozan geleneğinin İslamiyet sonrası devamı niteliğinde olan bir veli, tipi olarak

karşımıza çıkar. Yunus Emre'nin yazmış olduğu Divanı bu özellikleri barındırmakla beraber Türk mitolojisine ait ve Türk düşünce sistemini yansıtan unsurlarla doludur. Bunlardan en önemlilerinden bir tanesi de toprak unsurudur.

Bu eserimizde, Türk mitolojisinde ve Yunus Emre Divanı'nda bulunan toprak unsurunun benzerlikleri ortaya konularak, varlığının değişik şekillerde farklılaşmasına rağmen öz olarak devam ettiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tezin giriş bölümünde bu çalışmanın yazılış amacı konusu ve yöntemi üzerinde detaylı bir şekilde durulmuştur. Bununla beraber bu bölümde Yunus Emre ve Türk mitolojisi konusunda çalışma yapmış olan araştırmacılara değinildi. Ayrıca tezin nasıl oluşturulduğu nelerden faydalandığı detaylı bir şekilde bu bölümde anlatılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde Yunus Emre ve hayatı, ardından eserleri üzerinde durulduktan sonra Yunus Emre konusunda çalışma yapmış olan bilim insanları ve çalışma yaptıkları eserleri konusunda genel bir açıklama yapıldı. Buradan anlaşıldığı üzere Yunus Emre ve Türk mitolojisinin karşılaştırılması noktasında net bir çalışmanın yapılmadığı görüldü.

İkinci bölümde ise Türk mitolojisinin tanımı üzerinde genel bir değerlendirme yapıldı. Mit kavramının ve mitoloji kavramının tanımı yapılarak farklı kültürlerdeki yapısı ve Türk mitolojisindeki tanımı karşılaştırıldı. Sonuç olarak Türk mitolojisinin çok geniş bir anlam dokusuna ve yelpazesine sahip olduğu anlaşılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümü “toprak” unsuruna ayrılmıştır. Burada üç ayrı adımda, yani “toprağın yaradılışı (doğum)”, “toprak-yaşam” ve “toprak-ölüm” başlıkları altında sınıflandırılarak ele alınmıştır. Bu düşünceden hareketle çalışmanın giriş aşamasında (Bölüm 3'de) toprak unsurunun kavramsal analizi yapılarakdünya ve Türk kültüründeki ve inanç sistemindeki yerleri tartışılmıştır. Buna göre toprak-insanın yaradılışı ilişkisi maddesinde Toprağın öz olarak insanın kendisi olduğu, biyolojik açıdan ele alındığında toprakta bulunan elementlerin insanda da bulunduğu, insanı ilgilendiren her bir noktanın toprakla bir ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Toprağın ve insanın yaradılışı ilk olarak mitolojilerde toprağın bereket kaynağı olması insanların oluştuğu ve tekrar geri döneceği yer olarak ele alınmıştır. Buradan sonra toprak unsurunun Türk mitolojisindeki yeri ile Yunus Emre'nin beyitlerindeki toprak düşüncesi, doğum ve öz olarak karşılaştırmalı verilmeye çalışılmıştır. İnsanın topraktan yaratılması “öz” olarak tarif edilmiştir. Bu unsurlar hem Yunus Emre Divanı'nda hem Türk mitolojisinde karşılaştırılmış benzer oldukları ve format yönüyle değişikliğe uğradığı görülmüştür.

Toprağın yaratılması ve doğum kısmında, yaratılmış olan toprağın ve yaratılmış olan gök unsurunun arasında dağ unsurunun yaratıldığı hem Yunus Emre'nin beyitlerinde hem de Türk mitolojisinde benzer olduğu görülmüştür. Yunus Emre'nin beyitlerinde geçen “sayvan” ve “çöksü” ifadelerinin arasında dağları yaratılması ifadeleri ile Türk mitolojisinde yer ve göğün yaratılışı karşılaştırılmış ve öz benzerlikler oluşturduğu görülmüştür.

Toprak unsuru Yunus Emre'nin şiirlerinde bir diğer konu olarak yaşamın kaynağı olarak kabul edilmiş yine Türk mitolojisinde olduğu gibi yaşamın kaynağı ana kucağı olarak değerlendirilmiştir. Bu durum toprağın bize sunmuş olduğu yaşamsal öğeler olarak karşımıza çıkması şeklinde verilmiştir. Toprağın yaşam unsuru olması Türk mitolojisinde yer alan “toprağa hâkimiyet”, “kutsal yaşam alanı”, “toprak sevgisi”, “vatan”, “dağ”, “ağaç” ve “bahçe” kavramları ekseninde karşılaştırmalı olarak benzerlikleri ortaya konmuştur.

Toprağın yaşam noktasında dağ unsurunun özellikle Türklerin göçebe yaşam tarzından dolayı yaylakları ve diğer unsurlarının ne kadar önemli olduğu Türk mitolojisi ele alınarak verilmiş ve bunun yansımalarının Yunus Emre'nin beyitlerine yansıdığı görülmüştür. Bununla beraber ağaç unsurunun önemi ve bahçenin kullanımı hem Türk mitolojisinde hem de Yunus Emre'nin beyitlerinde benzer şekilde yaşamsal önemi olduğu görülmüştür.

Yunus Emre ile Türk mitolojisinde verilmiş olan toprağın ölüm ile olan ilişkisi en kapsamlı şekilde ele alınan konu olmuştur. Toprak ile ölüm arasında insanın durumu,

“Ölümü ifade etme biçimi”, “gömülme şekli”, “gömülme yeri”, ve “ölme nedeni” gibi unsurlar üzerinden irdelenmiştir. Yunus Emre’de geçen toz olma, toprağa yüz sürme ile cenin şeklinde gömülme Türk mitolojilerinin birer uzantısı olarak farklı formatlarda verildiği görülmüştür. Ayrıca mezar ve mezarlık ve bunlar ile ilgili ritüeller gömülme yeri olarak Türk tarihinde Yunus Emre’ye kadar uzandığı görülmüş ve Yunus’ta farklı formatlarda verilmiştir.

Sonuç olarak yaratılışın dört ana unsurundan biri olan toprak unsuru eski Türklerde Yunus Emre’ye gelinceye kadar öz olarak yaşamsal, kutsilik ve ölüm ile olan ilişkisi noktasında önemini korumuştur. Bu unsurlar Yunus Emre Divanı’nda da varlığını farklı bir formatta yaşatmıştır diyebiliriz.

Genel olarak bakıldığında yaratılışın ve yaşamın dört ana unsurundan olan toprak tarihin bilinmeyen dönemlerinden günümüze kadar farklı şekillerde insanların düşüncelerine yansımış ve yaşantılarında bir yol haritası niteliği taşımıştır. Onların inanç noktasında bu unsura verdiği değerler bu unsurlara olağanüstülükler kattığı gibi yaşamlarının her noktasında bir mihenk taşı hükmünde olmuştur. Yaşamsal olarak bu verilen değerler sözlü ve yazılı ürünlerle varlıklarını sürdürmüştür. Bu dünya medeniyetlerinin içerisinde destanlar, efsaneler, masallar ve diğer türlerde karşımıza çıkmıştır. Dünyadaki medeniyetlerin en kadimi olan Türk kültüründe de bu yaratılış unsurları insan yaşamının her alanında yerini almış yazılı ve sözlü birçok esere konu olmuştur. Toprak unsurunun varlığını sürdürdüğü eserlerden biri olan Yunus Emre Divanı da bu konuda en büyük kültür miraslarımızdan biri olmuştur.

KAYNAKLAR

Ana Kaynaklar

Aça, Mehmet (2018). “*Dünya Mitolojilerinde Toprak Simgesiliği*”. *Kültür Araştırmaları dergisi* 1(1): 23-35.

Aktaş, Şerif (1988). *Yunus Emrede Lirizmin Kaynağı*. *Milli Kültür Dergisi*. 62:2-5.

Banarlı, Nihat Sami (1997). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: MEB Yayınevi.

Bayat, Fuzuli (2007). *Türk Mitolojik Sistemi*. Cilt I. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Begenç, Cahit (1974). *Anadolu Mitolojisi*. İstanbul: MEB Yayınları.

Beydili, Celal (2003). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Yurt Yayınları.

Çağlar, Birsal (2008). *Türk Mitolojisinde Dört Unsur ve Simgeleri Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi

Çoruhlu, Yaşar (2000). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Çubukçu, İbrahim Agah (1983). *İslam Düşüncesi Hakkında Araştırmalar*. *Yunus Emre ve Din Felsefesi*. Ankara: A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Develioğlu, Ferit (1997). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitapevi.

Doğan, Levent (2009). “*Uygur Atasözlerinde Yüceltilen Değerler*”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler dergisi* 11(1): 87-104.

Eliade, Mircea (2005). *Dinler Tarihi. İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*. Çev. Doç. Dr. Mustafa Ünal. Ankara: Gece Yayınları.

Eliade, Mircea (2003). *Dinler Tarihine Giriş*. Çev. Lale Arslan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Ergin, Muharrem (2015). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Erhat, Azra (1996). *Mitololoji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Fiske, John (2006). *Mitler ve Mitleri Yapanlar*. Çev. Şebnem Duran. İzmir: İlya Yayınevi.

Gölpınarlı, Abdülbaki (2008). *Yunus Emre ve Tasavvuf*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.

Gündüz, Şinasi (1998). *Mitoloji ve İnanç Arasında. Ortadoğu Dinsel Gelenekleri Üzerine Yazılar*. Samsun: Etüt Yayınları.

Gülsevin, Güler (2011). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: TDK Yayınları.

Günay, Umay (1991). “Türk Kültürü Açısından Yunus Emre”. Çev. Fırat Asya. “Yunus Emre. Büyük Türk Mutasavvıfı”. Seçme Makaleler. Ankara:Kültür Bakanlığı Yayınları.

İnan, Abdülkadir (1976). *Eski Türk Dini*. İstanbul: MEB Yayınları.

İnan, Abdülkadir (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm. Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: TTK Yayınları.

Kalafat, Yaşar (1998). *Kuzey Azarbeycan, Doğu Anadolu ve Kuzey Irakta Eski Türk Dini İzleri. Dini Folklorik Tabakalaşma*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Kaplan, Mehmet (2001). *Tip Tahlilleri*. İstanbul: Dergah Yayınları.

- Kaya, Levent (2018). (<https://twitter.com/hashtag/kamdavulu>, 15 Ocak 2016'da erişildi.)
- Kaya, Muharrem (2007). "Türk Mitolojisinde Anne", (<http://www.genelturktarihi.net/turk-mitolojisinde-anne>, 15 Ocak 2019'da erişildi.)
- Kocasavaş, Yıldız (2002). "*Eski Türklerde Yas ve Ölü Gömme Adetleri*." (<https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=364793.14> Haziran2018'de erişildi.)
- Korkmaz, Zeynep (1973). "*Yunus Emre ve Anadolu Türkçesi'nin Kuruluşundaki Yeri*". (<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/12/846/10713.pdf>. 14 Şubat 2019'da erişildi.)
- Köprülü, Fuat (2014). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. İstanbul: Alfa Yayınları
- Kramer, Samuel Noah (1999). *Sümer Mitolojisi*. Çev. Hamide Koyukan. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Malinovski, Bronislav (1998). *İlkel toplum*. Çev. Hüseyin Portakal. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Noyan, Bedri (1998). *Bütün Yönleri ile Bektaşilik ve Alevilik*. Ankara: Ardıç Yayınları
- Ocak, Ahmet Yaşar (2002). *Sarı Saltık. Popüler İslamın Balkanlardaki Destani Öncüsü*. Ankara: TTK Yayınları
- Ozan, Meral (2018). "*Türk Mitolojisinde Kara İyeler*". *Türk Mitolojisine Giriş*. Ed. F. Ahsen Turan ve Meral Ozan. S. 63-79. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ozan, Meral (2018). "*Türk Mitolojisinde Dağ Kültü*", *Türk Mitolojisine Giriş*. Ed. F. Ahsen Turan ve Meral Ozan. S. 133-146. Ankara: Gazi Kitabevi.

- Oğuz, Öcal (2000). “*Bir Sosyal Çevrenin Mensubu Olarak Yunus Emre*”. Milli Kültür Dergisi. 98.
- Ögel Bahaeddin (1993). “*Türk Mitolojisi. Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar*”. Cilt I. Ankara: TTK Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin (1995). “*Türk Mitolojisi. Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar*”. Cilt II. Ankara: TTK Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin (2008). “<https://yenidenergenekon.com/176-turk-mitolojisinde-yer-ve-yeralti/>, 15 Ocak 2019’da erişildi).
- Özer, Abdullah (2014). “*Yunus Emre Aşkın Sesi*”, <http://dikkatcekiyorum.blogspot.com.2014/06/yunus-emre-askn-sesi.html>, 15 Ocak 2019’da Erişildi).
- Revnakoğlu, Cemalettin Server (1991). “*Yunus’un Bestelenmiş ilahileri nerede ve nasıl okundu?*”. Çev. Fırat Asya. “*Yunus Emre. Büyük Türk Mutasavvıfı*”. Seçme Makaleler Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Roux, Jean-Paul (1999). *Altay Türklerinde Ölüm*. Çev. Aykut Kazancıgil. İstanbul: Kabalcı Yayınevi
- Roux, Jean-Paul (1994). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. Çev. Aykut Kazancıgil. İstanbul: İşaret Yayınları
- Sami, Şemsettin (2002). *Kamus-ı Türki*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şirin, Hatice (2015). *Köktürk ve Ötüken ve Uygur Kağanlığı Yazıtları. Söz Varlığı İncelemesi*. Konya: Kömen Yayınları.
- Taş, İsmail (2002). *Türk Düşüncesinde Kozmogoni-Kozmololoji*. Konya: Kömen Yayınları

Tatçı, Mustafa (1991). *Yunus Emre Divanı. Risalet'ün- Nushiye. Tenkitli Metin*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

Tatçı, Mustafa (1990). *Yunus Emre Divanı inceleme*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

Tatçı, Mustafa (1990). *Yunus Emre Divanı. Tenkitli Metin*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

Timurtaş, Faruk Kadri (1986). *Yunus Emre Divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

Tökel, Dursun Ali (2000). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar. Şahıslar Mitolojisi*. Ankara: Akçağ Yayınları

Türkmen, Fikret (1992). *Yunus Emre'nin Anadolu'nun islamlaşmasındaki ve Türkleşmesindeki Rolü*. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirisi. 191:105-109.

TDK (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.

Üğüden, Dilek (2016). “*En Büyük Türk OzanlarındanBiri Olan Yunus Emre'nin Destansı Yaşam Öyküsü*”,(<https://listelist.com/yunus-emre-kimdir/>, 15 Ocak 2019'da erişildi).

Yakıcı, Ali (1991). *Yunus Emre'ye Şiirler*. Ankara. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yıldırım, Dursun (1998). *Dede Korkut ve Yunus Emrede Hayat, Tabiat, Tanrı ve Ölüm*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi. 37: 17.

Yıldırım, Yusuf (2016). “*Yunus Emre Divanı'nın Aslı Karaman Nüshasını*”. (https://www.karamandan.com/-Yunus_Emre_Divaninin_Asli_Karaman_Nushasi_mi-k43152.html., 15 Ocak 2019'da erişildi).

Yılman, Mehmet (2015). *Tonyukuk Yazıtlarının Silbaştan Okunması*. (<https://tr-tr.facebook.com/tunayikik/posts/1622788098020721:0>, 24 Mayıs 2018'de erişildi.)

EKLER

Ek 1: Tezde Kullanılan şiirler (tezde kullanılan Yunus Emre'ye ait şiirler, Tatçı'nın 1990 yılında basılmış olan doktora tezine ait metinlerdir. Söz konusu metinler Giriş bölümünde bahsedildiği üzere tarafımızdan kod numaraları ile belirtilmiştir. Tezde kullanılan kodlu metinler Tatçı'daki sıra esas alınarak aşağıda verildiği gibidir.)

M-1

*Sensüz yola girürisem çârem yok adım atmaga
Gevdemde kuvvetüm sensin başum götürüp gitmege*

*Gönlüm canum 'aklum bilüm senün ile karâr ider
Pervâz ururlar dem-be-dem uçuban dosta gitmege*

*Kendüliginden geçeni togan ider ma'şûk anı
Ördek ü keklige salar sürü idüben tutmaga*

*'Âşık mı diyem ben ana Tanrı'nun uçmagın seve
Uçmak dahu tuzagımış mü'min cânların tutmaga*

*Ganî Cebbâr 'ışk erine bin Hamza'ca kuvvet virür
Tagları yirinden ırar yol eyler dosta gitmege*

*Yüz bin Ferhâd külüng almış kazar taglar bünyâdını
Kayalar kesüp yol eyler Âb-ı Hayât akıtmaga*

*Âb-ı Hayât'un çeşmesi 'âşıklarun visâlidür
Kadehi tolu yüridiür susamışları yakmaga*

*'Âşık kişi miskîn olur yol içinde teslîm olur
Kim n'iderse boyun bura çâre yok gönül yıkmaga*

*Yidi veyil Tamu'sını kül eyler 'âşıklar âhu
Kasd ider sekiz uçmagı nûr ide nûra katmaga*

*Bildük gelenler geçdiler gördük konanlar göçdiler
'Işk şarâbın içen cânlar uymaz göçmege konmaga*

*Tutulmadı Yûnus cânı geçdi Tamu'dan Uçmak'dan
Yola düşüp dosta gider gine aslın ulaşmaga(Tatçı 1990: 18)*

M-6

*Anmaz mısın sen şol günü gözün nesne görmez ola
Düşe sûretün topraga dilün haber virmez ola*

*Çün 'Azrâîl'i ne tuta assı kılmaz ana ata
Kimse döymez o heybete halkdan meded irmez ola*

*Gele sana cân alıcı dahı cân alur kılıcı
'Aklunı başdan alıcı bir dem amân virmez ola*

*Evvel gele şol yuyucu ardınca şol su koyucu
İlediüp kefen sarıcı bunlar hâlün bilmez ola*

*Oglan gider dânişmâna saladur dosta düşmâna
Sonra gelmek peşimâna sana assı kılmaz ola*

*Agaç ata bindüreler sinden yana göndereler
Yir altına indüreler kimse ayruk görmez ola*

*Üç güne dek oturalar hep işünü bitüreler
Ol dem dile getüreler ayruk kimse anmaz ola*

Yûnus miskîn bu ögüdi sen sana virsen yig idi

Bu şimdiki mahlûkâta ögüt assı kılmaz ola (Tatçı 1990: 23)

M-22

Gâfil olma aç gözünü hâlüne bak öleni gör

Kürelük itme dünyede yazukların dileni gör

Niçe yatur düşübeni ilan çıyan üşübeni

Sünüklüri çağşabanı çürüyüben ulanı gör

Kimi âh idüp kılur zârı günehdür elinde varı

Göçmiş yatur kara yiri miskînleri güleni gör

Sorma hâlin kimisine varma İrahman'suzına

Kim isine gövdesine ulşup yeni yolunu gör

Kanı Muhammed Mustafâ hüküm itdi Kâf'dan Kâf'a

Dünye kime kıldı vefâ aldanuban kalanı gör

Aldanma mâla davara kulluk eyle Hakk'a yara

Seviyile bile vara bâkî yoldaş olanı gör

Yûnus bu sözleri çatar halka ma'ârifet satar

Kendüsi ne kadar dutar söyledügi yalanı gör (Tatçı 1990: 39)

M-28

İy 'ışk eri aç gözünü yir yüzine kılğıl nazar

Gör bu latîf çiçekleri bezenüben Hakk'a gider

*Bunlar yazın bezenüben dostdan yana uzanuban
Bir sor ahî bunlara sen kancarudur 'azm-i sefer*

*Her bir çiçek bin nâzıla öger Hakk'ı niyâzıla
Her murgı hoş âvâzıla ol pâdişâhı zikreder*

*Öger anun Kâdırlığın her bir işe hâzırlığın
İllâ 'ömür kâsırlığın anıcağız rengi döner*

*Rengi döner günden güne topraga dökilür gine
'İbret durur anlayana bu 'ibreti 'ârif tuyar*

*Bu sırrı ger tuyayıdun ya bu gamı yiyeyidün
Yiründe eriyeyidün gideydi senden kâr u bâr*

*Ne gelmegün gelmek durur ne bilmegün bilmek durur
Son menzilün ölmek durur tuymadun 'ışkdan bir eser*

*Bildük gelen geçerimiş konan girü göçerimiş
'Işk şerbetin içerimiş her kim bu ma'nîden tuyar (Tatçı 1990: 44)*

M-50

*Benüm gönlüm gözüm 'ışkdan toludur
Dilüm söyler yarı yüzüm suludur*

*Öd agacı bigi yanar vücûdum
Dütünüm göklere seher yilidür*

*Çokal-cevşen bu 'ışk odına döymez
Okı câna batar katı yaludur*

*Senün 'ıŖkun deniz ben bir balıcak
Balık sudan çıka hemen ölidür*

*Okuram Ŗâhumı kendü dilümce
Ŗâhum eydür bana her dem geli dur*

*Seni sevenleriün ola mı 'aklı
Bir dem usluysa her dem delidür*

*Yûnus sen Tapduk'a kılğıl du'âlar
'ÂŖıklar meydânı 'ArŖ'dan uludur(Tatçı 1990: 69)*

M-51

*İy dost seni severem cân içre yirün vardur
Dün-gün uyumaz oldum 'acâyib hâlüm vardur*

*Sen güli görür iken dikene sunma elün
Düşmândan ne korkarsın çün togrı yârün vardur*

*Düşmânlar eydür bana söz dimek kandan sana
Bana söz dimek kandan benüm üstâdum vardur*

*Ele getürdüğini miskînlere harceyle
Niçe çok yaşarısan sonucu ölüm vardur*

*Bunda kendözün gören ol durur yolda kalan
Benüm bir karıncaya va'llâh isnâdum vardur*

*Tanla turıgelicek bülbülleyin söylerem
Gönülde ma'nî biter dertlü cigerüm vardur*

*Yûnus Emre kendözün topraga urgıl yüzün
Ma'şûkaya yaraşur bir miskînligüm vardur (Tatçı 1990: 69)*

M-64

*Evliyâ'ya münkirler Hak yolına 'âsîdür
Ol yola 'âsî olan gönüllerün pâsıdur*

*Tartduk bu 'ışk cefâsın tâ irince ma'şûka
Zirâ ki ol dost benüm derdümün devâsıdur*

*Henüz bu yir olmadın gökler yaradılmadın
Evliyâlar vatânı pâdişâh kal'asıdur*

*Mevlânâ Hudâvendgâr bize nazar kılalı
Anun görklü nazarı gönlümüz aynâsıdur*

*Miskîn ol yâre miskîn gide senden kibr ü kîn
Rûzigâr geliür geçür pes kime kalasıdur*

*Geyiklü'nün ol Hasan söz eyitmiş kendiiden
Kudret dilidür söyler kendünün söz nesidür*

*Okıyuban yazmadın yanılıban azmadın
Yûnus bu 'ışk sözünü kim bildi bilesidür (Tatçı 1990: 82)*

M-74

*Sabâhın sinlere vardum gördüm cümle ölmüş yatur
Her biri bî-çâre olup 'ömrin yavı kılmış yatur*

*Vardum bunlarun katına bakdum ecel heybetine
Niçe yigit murâdına irememiş ölmüş yatur*

*Yemiş kurd kuş bunu keler niçelerün bagrın deler
Şol ufacık nâ-resteler gül gibice solmuş yatur*

*Topraga düşmiş tenleri Hakk'a ulaşmış cânları
Görmez misin sen bunları nevbet bize gelmiş yatur*

*Esilmiş incü dişleri dökilmiş saru saçları
Bitmiş kamu teşvişleri Hak varlığın almış yatur*

*Gitmiş gözünüün karası hîç işi yokdur turası
Kefen biziniün pâresi sünüğe sarılmış yatur*

*Yûnus 'âkilisen bunda mülke sûret bezemegil
Mülke sûret bezeyenler kara toprak olmuş yatur (Tatçı 1990: 91)*

M-91

*'İlim 'ilim bilmekdür 'ilim kendin bilmekdür
Sen kendiini bilmezsin yâ niçe okumakdur*

*Okumaktan ma'nî ne kişi Hakk'ı bilmekdür
Çün okudun bilmezsin hâ bir kuru emekdür*

*Okıdum bildüm dime çok tâ'at kıldum dime
Eri Hak bilmezisen 'abes yire yilmekdür*

*Dört kitâbun ma'nîsi bellüdüür bir elifde
Sen elif dirsün hoca ma'nîsi ne dimekdür*

*Yûnus Emre dir hoca gerekse var bin hacca
Hepisinden eyüce bir gönüle girmekdür (Tatçı 1990: 105)*

M-102

*Keleci bilen kişün yüzini ag ide bir söz
Sözi bişürüp diyenün işini sag ide bir söz*

*Söz ola kese savaşı söz ola bitüre başı
Söz ola agulu aş balıla yağ ide bir söz*

*Kelecilerün bişürgil yaramazını şeşürgil
Sözün usıla düşürgil dimegil çağ ide bir söz*

*Gel ahî iy şehriyâri sözümüzi dinle bâri
Hezâr gevher ü dînârî kara toprak ide bir söz*

*Kişi bile söz demini dimeye sözün kemini
Bu cihân Cehennem'ini sekiz uçmag ide bir söz*

*Yüri yüri yolunıla gâfil olma bilünile
Key sakın key dilünile cânına dâg ide bir söz*

*Yûnus imdi söz yatından söyle sözi gâyetinden
Key sakın o şeh katından seni ırag ide bir söz (Tatçı 1990: 113)*

M-132

*Kerem ile bir berü bak nikâbı yüzünden bırak
Ayun on dördi misün balk urur yüz ü yanak*

*Şol bal agızdan kelecı yüz bin şekerden tatludur
Söyler olursa bu dilün deprenür olsa ol tudak*

*Otuz iki incü bitmiş mercân içinde i cânım
Kıymeti a'lâ incüden aklıgı da incüden ak*

*Yüzüne karşı bu güneş bir dem gelüben turamaz
Gelüp kaşundan kiçi ay her dem okıyalı sebak*

*Gören seni pervâne tek niçesi oda düşmesin
İki yanadın çün turur ol iki şû'leli çerâk*

*'İşkun selâsilinde zencîre kim ki düşse
Âzâdlık istemez ol olsa vücûdı toprak*

*Dil niçe vasf itsün hüsnünile hulkunı kim
Hüsnüni Hak eylesün yavuz gözlerden irak*

*İşitdüm boyun senün serviden a'lâyımış
Dahı gözüüm görmedin boyunu sevdi kulak*

*Yûnus Hak tecellîsin senün yüzünde gördi
Çâre yok ayrılmaga çün sende görindi Hak (Tatçı 1990: 140)*

M-139

*Bu dünyeye gelen kişi âhir yine gitse gerek
Müsâfirdür vatanına birgün sefer itse gerek*

*Va'de kılduk ol dostıla biz bu cihâna gelmedin
Pes ne kadar eglenevüz ol va'demüz yitse gerek*

*Biz de varavuz ol ile kaçan ki va'demüz gele
Kişi varacağı yire gönlini berkitse gerek*

*Gönül niçe berkitmeye dost iline giden yola
'Âşık kişiler cânına bu yola harc itse gerek*

*Cân neye ulaşırsa 'akıl da ana harc olur
Gönül neyi severise dil anı şerh itse gerek*

*'Aceb midür 'âşık kişi ma'şûkını zıkr iderse
'Işk başından aşıcagaz gönlini zâr itse gerek*

*Yûnus imdi sever isen andan haber virgil bize
'Âşıkun oldur nişânı maşûkın eyitse gerek (Tatçı 1990: 149)*

M-146

*Nişânı bu benzi saru gözleri yaşdur 'âşıkun
'Işk odına yanar cânı cigeri başdur 'âşıkun*

*Dün-gün yürür hayrân olur 'ışk odına yanar erür
Döşegi toprag u kabir yasduğı taşdur 'âşıkun*

*Kimse bilmez âşık hâlin gönlünde nedür ahvâlin
Süpürmege dostun yolın yüzi ferâşdur 'âşıkun*

*Miskîn olur 'âşık kişi durmaz akar gözi yaşı
Mâli mülki cân u başı 'ışka tarâşdur 'âşıkun*

*'Âşık kılar dün-gün âhı vurur Hak'a dogrı râhı
Her dem gönül seyrengehi gönli Mi'râc'dur 'âşıkun*

*Her bir kişi bir iş dutar ol dosta yakın olmaga
Gice gündüz nefsiyle her dem savaşdur 'âşıkun*

*Yûnus eydür ol melâmet şeyhligi 'âşıklıga sat
'Âşık da n'ister eyü ad bed-nâmı hoşdur 'âşıkun (Tatçı 1990: 156)*

M-147

*İy su kandan gelişsin vatanun kanda seniın
Kanda çukur bulursan yatagun anda seniın*

*Sen yüceden çıkarsın alçak yire akarsın
Gönül Hakk'a dutarsın alçak gönlün var seniın*

*Seni bulut götürür 'âlemlere yitürür
Dürlü çiçek bitürür hoş üstâdun var seniın*

*Ağaçlara varursın köklerinden girürsin
Dunı sıra yürürsin uzun eliın var seniın*

*Kandayısa yaş-kurı hıç sensüz olmaz biri
Ne ölüsin ne diri hıç tenün yokdur seniın*

*Kimün denize gider kimün tütüni tüter
İsmün disen ne durur hoş bâzârun var seniın*

*Akup deniz olursın tagılup toz olursın
Göllerde sâz olursın yapılan evler seniın*

*Dünyede cânlu cânsuz olımayalar sensüz
Câna cânsın gümânsuz hıç menendün yok seniın*

*Şimdi Yûnus susadı diler ki senden içe
Bir içim bin kızıla nice bahân yok senün*

M-191

*Tehî görmen siz beni dost yüzün görüp geldüm
Bâkî devrân-rûzigâr dostıla sürüp geldüm*

*Ne var söylenen dilde varlık Hakk'undur kulda
Varlığum hep ol ilde ben bunda garîb geldüm*

*Bezîrgânam meta'm çok dest-gîrüm üstâdum Hak
Ben ziyânum assıya anda değışüp geldüm*

*Yir ü gök yaradıldı 'ışkıla bünyâd oldu
Topraga nazar kıldı aksurdı durup geldüm*

*Gördüm yidi Tamu'sın sekiz Uçmak kamusun
Korkıdan günâhumı andan sızurup geldüm*

*Âdem olup turmadın nefsüm boynın burmadın
Yanıldum bugday yidiüm Uçmak'dan sürlüp geldüm*

*Nûh oldum Tûfân için çok dürişdim dîn için
Dînüme dönmeyeni suya gark idüp geldüm*

*Yalan degüldür sözüm bak yüzüme aç gözün
Dah'örtülmedi izüm uş yoldan urup geldüm*

*Eyyûb oldum tenüme cefâ kıldum cânuma
Çagurdum Sübhân'uma kurtlar toyurup geldüm*

*Zekeryâ oldum kaçdum irdüm agaca geçdüm
Kanum dört yana saçdum depem deldürüp geldüm*

*Mûsâ'yla Tûr'a çıkdum bin bir kelime kıldum
Bu halâyık bilsünler anda bulunup geldüm*

*'Îsâ oldum kudretten bahâne bir avretten
Înâyet oldu Hak'dan ölü dirgürüp geldüm*

*Cercîs olup basıldum Mansûr oldum asıldum
Hallâc panbugı gibi bunda atılup geldüm*

*Muhammed'i bir gice Hak okıdı Mi'râc'a
Ser-te-ser uçdan uca bile yüz sürüp geldüm*

*Yalunuz Sübhân'ıdı peygamberler cânıdı
Yûnus hod pinhânıdı sûret degşürüp geldüm (Tatçı 1990: 202)*

M-193

*Evvel benem âhir benem cânlara cân olan benem
Azup yolda kalanlara hâzır meded iden benem*

*Bir karâra tutdum karâr benüm sırrımı kim tuyar
Câhil beni kanda görür gönüllere giren benem*

*Kün deminde nazar iden bir nazarda dünyâ düzen
Kudretinden han döşeyüp 'ışka bünyâd uran benem*

*Düz döşedüm bu yirleri çöksü urdum bu tagları
Sayvân eyledüm gökleri girü tutup duran benem*

*Dahı 'aceb 'âşıklara ikrâr u dîn îmân oldum
Halkun dahı gönlindeki küfr ü İslâm gümân benem*

*Bir niçeye virdüm emir devlet ile sürdi 'ömür
Yanan kömür kızan demür örse çeküç salan benem*

*Kar yagduran buz tonduran hayvânlara rızkın viren
Şöyle biliün ol mahlûka ol Rahîm ü Rahmân benem*

*Halk içinde dirlik düzen dört kitâbı togru yazan
Ag üstine kara dizen ol yazılan Kur'ân benem*

*Dostula birlige yiten buyruğı neyise dutan
Mülk bezeyüp dünyâ düzen ol bâğçevân hemân benem*

*Dünyâda ben ol Rüstem'em dünyâ içinde bostânam
Karşumdagi sensin benüm seni sende gören benem*

*Benem Hakk'un kudret eli benem beli 'ışk bülbüli
Söyleyüp her dürlü dili halka haber viren benem*

*Diller damaklar şeşüren 'ışk kazanını taşıuran
Hamza'yı Kâf'dan aşuran ol agulu yılan benem*

*Yagmur olup yire yagan bulud olup göge agan
Gözsüzleriün gözündeki boz puseruk tuman benem*

*Yûnus degül bunu diyen kendüligidür söyleyen
Kâfir olur inanmayan evvel-âhir hemen benem(Tatçı 1990: 204)*

M-197

*Erenleriün himmetini ben bana yoldaş eyleyem
Her kancaru varurısam cümle işüm hoş eyleyem*

*Koyam bu dünyâyı gidem çün âhrete sefer idem
Ol Uçmak'da Hürîleri ben bana yoldaş eyleyem*

*Tene yumuşak geymeyem cümlesinden fârig olam
Döşegümi toprak idüp yasdugumu taş eyleyem*

*Uram yıkam nefis evini oda yana hırs u hevâ
El götürem şimden girü nefsile savaş eyleyem*

*Teniüm dahı cânım dahı hiç bilmedi Ene'l-Hak'ı
Şimdiye dek bilmedise şimden girü tuş eyleyem*

*Bugün gülen kişi bunda yarın ağlayısar anda
Revân döküp göz yaşını yasdugumu yaş eyleyem*

*Miskîn Yûnus dir çağırur 'âşıkıyam miskînleriün
Dervîş degülise taşum içümi dervîş eyleyem (Tatçı 1990: 209)*

M-201

*Bu fenâ mülkinde ben niçe niçe hayrân olam
Niçe bir handân olan yâ niçe bir giryân olam*

*Geh feleklerde meleklerden dilekler eyleyem
Gâhu 'Arş' u şems ile gerdüün olam gerdân olam*

*Adimum atdum yidi dört on sekiz binden öte
Tokuzu yolda koyup şâh emrine fermân olam*

*Dost ferâh kıldı terâhdan ben teberrâ eyledüm
Sûretâ insân olam hem cân u hem cânân olam*

*Gâh bir müftî müderris gâh mümeyyiz gâh temiz
Gâh müdebbir nâkıs u geh naksıla noksân olam*

*Gah batn-ı Hût içinde Yûnus'ıla söyleşem
Geh çıkam 'Arş üzere bir cân olam Selmân olam*

*Gâh inem esfellere şeytânıla şerler düzem
Geh çıkam 'Arş üstine seyrân olam cevlân olam*

*Geh varup bir sır olam hem işidem hem söyleyem
Bir cüvân olup gehi insân olam nisyân olam*

*Gâh ma'kûlât u meşrû'ât u takrîr ü beyân
Gâhi maksûrât olam gâh sâhib-i keyvân olam*

*Niçe bir sûretde insân ü sıfatda cânavâr
Niçe bir dilkü olam yâ kurd u yâ arslan olam*

*Niçe bir tecrîd ü tefrîd ü mücerred-münferid
Niçe bir cinnî vü insî yâ niçe şeytân olam*

*Niçe bir 'ışk meydânında nefis atın segirdürem
Yâ niçe bir başumu top eyleyüp çevgân olam*

*Birliğile bir olam birlik benümle bir ola
Geh dönem deryâ olam katre olam 'ummân olam*

*Gâh duzahda yanam Firavn'ıla Hâmân'ıla
Gâh Cennet'de varam Gilmân'ıla Rıdvân olam*

*Gâh bir gâzî olam Efreng'ile ceng eyleyem
Geh dönem Efreng olam nisyânıla isyân olam*

*Gâh bir mechûl olam merdûd olam Nemrûd olam
Geh varam Ca'fer olam Tayyâr olam perrân olam*

*Gâh bir nâmî olam 'ilmile kâm ıssı olam
Cehlile geh yürüyem nâ-kâm olam nâdân olam*

*Geh yıkam gâhî yakam yir yüzini perrân idem
Geh varam 'Arş'a çıkam hem şâh olam sultân olam*

*Degmeler bu sırta irmezler ledünnîdür 'azîz
Hızr'ı koyup yolda ben kerrûbıla gerdân olam*

*Niçe bir derdler ile odlara yanam yakılam
Niçe bir şâkir olam zâkir olam mihmân olam*

*Yâ niçe bir dostula ol ben olam ben ol olam
Yâ niçe irak düşem mahzûn olam ahzân olam*

*Terk idem nârıla hâki bâdı nârı aslına
Şeş cihetde ben çıkam bî-ten olam bî-cân olam*

*Niçe bir Cercîs ü Bercîs olam u Mirrîh olam
Niçe bir Câlinûs u Bukrât olam Lokmân olam*

*Bu tokuz arslan u yidi evren ü dört ejdehâ
Bunlarınla ceng idem Rüstem olam destân olam*

*Bir demî âsûde bir dem gafletile hurd u hâm
Bir demî âşüfte olam Mecnûn olam hayrân olam*

*Gönlümün gencine rencler irmedin bir yol bulam
Yâ Hû deryâya girem bî-reng ü bî-elvân olam*

*Cânile 'ârîf olup senlik ü benlik terk idem
Geh varup dilsüz olam ögsüz olam hayvân olam*

*Çün di dirler n'ideyin dimezse yanar cân u ten
Ben dahu dürler dökem dosta hezâr destân olam*

*Kâr olam bî-kâr olam 'ârîflere esrâr olam
Geh dönem gerdân olam güftâr olam Nu'mân olam*

*Geh varam balçık olam geh dönüben gird-i hâk
Geh varam gevher olam yâkût olam mercân olam*

*Âdemîlikden çıkam uçam melekler mülkine
Levn olam bî-levn olam geh kevn olam bî-kân olam*

*Geh mutî' olam Hudâ'nun emrine bin cân ile
Geh dönem 'âsî olam Mûsî olam 'Îmrân olam*

*Geh varam Dâvud olam çıkam Süleymân tahtına
Geh gine güm-râh olup vaslı koyup hicrân olam*

*Gâh zindândan çıkam âzâd olam âbâd olam
Geh gine derbân olam mahbûs olam zindân olam*

*Dâr olam girdâr olam ber-dâr olam Mansûr olam
Cân olam hem ten olam hem în olam hem ân olam*

*Geh beyâbân (u) harâb u geh serâb u geh türâb
Geh gine ma'mûr olam geh çetr ü geh sayvân olam*

*Gâh 'izzetle varup mü'mîn olam devletlü ben
Geh varam rükkân olam rehber olam ruhbân olam*

*Geh dönem hâmûş olam geh cûş idem geh hûş olam
Geh dönüp pür-rengilen hem bâğ u hem bostân olam*

*Gâh varam bir sâz olam bir söz olam pür-sûz olam
Geh varam imkân olam îmân olam ihsân olam*

*Dem olam Âdem olam 'âlem olam 'âlemde ben
Dem olam bî-dem olam hem nâm olam hem nân olam*

*Yûnus'a Tapdug u Saltug u Barak'dandur nasîb
Çün gönülden cûş kıldı ben niçe pinhân olam*

*Yûnus imdi bu sözi sen 'âşîka di 'âşîka
Kim sana ben sıdk olam hem derd ü hem dermân olam*

*Gâh hâlis ü gâh muhlis olam uş Furkân'ıla
Gâh Rahmâni'r-Rahîm yâ Hayy u yâ Mennân olam*

*Geh dönem bir şems olam zerremde yüz bin 'Arş ola
Geh yine tugyân olam 'âlemlere tûfân olam*

*Evveli Hû âhiri Hû yâ Hû illâ Hû olam
Evvel âhir ol kala vü men aleyhâ fân olam (Tatçı 1990: 213)*

M-207

*Teferrüc eyleyü vardum sabâhın sinleri gördüm
Karıymış kara topraga şu nâzûk tenleri gördüm*

*Çürümüş toprak içre ten sin içinde yatur pinhân
Boşanmış tamar akmuş kan batmış kefenleri gördüm*

*Yıkılmış sinleri tolmuş hep evleri harâb olmuş
Kamu endîşeden kalmış ne düşvâr hâlleri gördüm*

*Yaylalar yaylamaz olmuş kışlalar kışlamaz olmuş
Bar dutmuş söylemez olmuş ağızda dilleri gördüm*

*Kimisi zevk ü 'işretde kimi sâz u beşâretde
Kimi belâ vü mihnetde dün olmuş günleri gördüm*

*Sogulmuş şol kara gözler belürsüz olmuş ay yüzler
Kara topragun altında gül diren elleri gördüm*

*Kimi boyun burup yatmış tenini topraga katmış
Anasına küsüp gitmiş boyun buranları gördüm*

*Kimi zâri kılup aglar zebânîler cânın taglar
Dutuymuş sinleri oda çıkan düttünleri gördüm*

*Yûnus imdi bunu gördi anı bize haber virdi
'Aklum şaşdı ögüm dirdi nitekim bunları gördüm (Tatçı 1990: 223)*

M-213

*İy dost 'ışkun denizine girem gark olam yüriyem
İki cihân meydân ola devrânım sürem yüriyem*

*Girem denize gark olam ne elif ü mim dal olam
Dost bâğında bülbül olam gülleri direm yüriyem*

*Bülbül olubanı ötem gönül olam cânlar ütem
Başımı elümde tutam yoluna varam yüriyem*

*Bülbül olubanı gidem iy niçe gönüller güdem
Yüzüm 'ışkıla dem-be-dem topraga sürem yüriyem*

*Şükür gördüm dîdârını aşdum visâlün yarını
Bu benlik senlik şârını terkini uram yüriyem*

*Yûnus'dur 'ışk âvâresi bî-çâreler bî-çâresi
Sendedür derdüm çâresi dermânım soram yüriyem (Tatçı 1990: 229)*

M-222

*Girdüm 'ışkun denizine bahrileyin yüzer oldum
Geşt idüben denizleri Hızır'layın gezer oldum*

*Cemâliini gördüm düşde çok aradım yayda kışda
Bulmadım tagda taşda denizleri süzer oldum*

*Sordum deniz balığına ırak degül salığına
Girdüm gönül sınığına gönülleri düzer oldum*

*Gönlümüz oldu ulu şâr o şâr gibi yâ kanda var
Hazinesinden aldum gevher dükkân yüzün bezer oldum*

*Ben ol dükkândâr kulıyam cevherler ile tolıyam
Dost bâgınun bülbüliyem budakdan gül düzer oldum*

*Ol budakda biter îmân îmân bitse gider gümân
Dün-gün işüm budur hemân nefşüme bir Tatar oldum*

*Cânum bu tene gireli nazarum yokdur altûna
Düşdüm ayaklar altına topraklayın tozar oldum*

*Tenüm toprak tozar yolca nefşüm iltür beni önce
Gördüm nefşün burcı yüce kazma aldum kazar oldum*

*Kaza kaza indüm yire gör bu nefsi yüzi kara
Hürmeti yok Peygamber'e bendlerini bozar oldum*

*Bu nefsile dünyâ fânî pes dünyâya gelen kanı
Aldadun iy dünyâ beni işleriünden bîzâr oldum*

*Yûnus turdı girdi yola kamu gurbetleri bile
Kendü ciğerüm kanıla vasf-ı hâlüm yazar oldum (Tatçı 1990: 235)*

M-270

*Taşdun yine deli gönül sular gibi çağlar mısın
Akdun yine kanlu yaşum yollarımı bağlar mısın*

*N'idem elüm irmez yâre bulunmaz derdüme çâre
Oldum ilümden âvâre beni bunda egler misin*

*Yavu kıldım ben yoldaşı onulmaz bagrumun başı
Gözlerümün kanlu yaşı ırmag olup çağlar mısın*

*Ben toprak oldum yoluna sen aşuru gözedürsin
Şu karşıma göğüs gerüp taş bağırlu taglar mısın*

*Harâmî gibi yoluma arkurî inen karlu tag
Ben yârümden ayru düşdüüm sen yolumu baglar mısın*

*Karlu tagların başında salkım salkım olan bulut
Saçun çözüp benim için yaşın yaşın aglar mısın*

*Esridi Yûnus'un cânı yoldayım illerüm kanı
Yûnus düşde gördi seni sayru mısın saglar mısın (Tatçı 1990: 278)*

M-277

*'Aceb şu yirde var m'ola
Şöyle garîb bencileyin
Bagrı başlu gözi yaşlu
Şöyle garîb bencileyin*

*Gezdüm Urum'ıla Şam'ı
Yukaru illeri kamu
Çok istedüm bulımadum
Şöyle garîb bencileyin*

*Kimseler garîb olmasın
Hasret odına yanmasun
Hocam kimseler olmasun
Şöyle garîb bencileyin*

*Söyler dilüm aglar gözüm
 Garîblere göynür özüm
 Meger ki gökde yılduzum
 Şöyle garîb bencileyin*

*Niçe bu derdile yanam
 Ecel ire birgün ölem
 Meger ki sinümde bulam
 Şöyle garîb bencileyin*

*Bir garîb ölmüş diyeler
 Üç gündən sonra tuyalar
 Sovuk suyıla yuyalar
 Şöyle garîb bencileyin*

*Hey Emrem Yûnus bî-çâre
 Bulunmaz derdüne çâre
 Var imdi gez şârdan şâra
 Şöyle garîb bencileyin (Tatçı 1990: 284)*

M-351

*Su'âlüm var tapuna iy dervîşler ecesi
 Meşâyih ne buyurur yol haberi nicesi*

*Virgil su'âle cevâb tutalum olsun savâb
 Şu'le kime gösterür 'ışk eviniün bacası*

*Evvel kapu şerî'at emr ü nehyi bildürür
 Yuya günâhlarını her bir Kur'ân hecesi*

*İkincisi tarîkat kulluga bil bağlaya
Yolu toğru varanı yarlıgaya hocası*

*Üçüncisi ma'rifet cân gönül gözün açar
Bak ma'nî sarâyına 'Arş'a değin yücesi*

*Dördüncüsü hakikat ere eksük bakmaya
Bayram ola gündüzi Kadîr ola gicesi*

*Bu şerî'at güç olur tarîkat yokuş olur
Ma'rifet sarplık durur hakikatdür yücesi*

*Dervîşün dört yanında dört ulu kapu gerek
Kancaru bakarısa gündüz ola gicesi*

*Ana iren dervîşe iki cihân keşf olur
Anun sıfatın öğer ol hocalar hocası*

*Dört hâl içinde dervîş gerek siyâset çeke
Menzile irmez kalur yol eri yuvacası*

*Kırk kişi bir ağacı tagdan indürimeye
Yâ bunca mürîd muhib Sırât niçe geçesi*

*Küfür okın atarken îmânun urma sakın
Yilüp sıyasın güçin sebl ola güvecesi*

*Dört kapudur kırk makâm yüz altmış menzili var
Ana irene açılır vilâyet derecesi*

*'Âşık Yûnus sözlerin muhâl diyü söylemez
Ma'nî yüzün gösterür bu şâ'irler kocası(Tatçı 1990: 351)*

M-384

'Ömrüm beni sen aldadunÂh n'ideyin 'ömrüm seni
Beni deprenimez kodunÂh n'ideyin 'ömrüm seni

Benüm varum hep sen idünCânum içinde cân idün
Hem sen bana sultân idünÂh n'ideyin 'ömrüm seni

Gönlüm sana egleridümGül diyüben yıylarıdum
Garîbseyüp aglarıdumÂh n'ideyin 'ömrüm seni

Giderimiş bunda gelenDünyâ işi cümle yalan
Aglar 'ömrin yavı kılanÂh n'ideyin 'ömrüm seni

Hayrum şerüm yazılısar'ömrüm ipi üzüliser
Gidüp sûret bozulısarÂh n'ideyin 'ömrüm seni

Bârî koyuban kaçmasanGöçgünci gibi göçmesen
Ölüm şarâbın içmesenÂh n'ideyin 'ömrüm seni

Birgün ola sensüz kalamKurda kuşa ögün olam
Çürüyüben toprak olamÂh n'ideyin 'ömrüm seni

Miskîn Yûnus bilmez misinYoksa nazar kılmaz mısın
Ölenleri anmaz mısınÂh n'ideyin 'ömrüm seni (Tatçı 1990: 386)

M-396

İy dünyâyâ aldanan hayırla ihsân kanı
Unutdun âhireti şefkatla îmân kanı

*Kimde ki şefkat vardur rahmet dahi andadur
Şimdi bir gönli açuk sünnî müsülmân kanı*

*İbrâhîm Halîl geldi Ka'be'ye bünyâd urdı
Oglına bıçak çaldı İsmâîl kurbân kanı*

*Şeddâd bir uçmak yapdı Nemrûd göge ok atdı
Kârûn'ı da yir yutdı Âdil Nuşîrvân kanı*

*Kim ki istedi buldı kulluğı tamâm oldı
Key Mısr'a sultân oldı Yûsuf-ı Ken'ân kanı*

*Resûl Mi'râc'a agdı gökden yire nûr yagdı
Habîb'üm diyü ögdi ol Fahr-ı cihân kanı*

*Ebubekr ile 'Ömer yüzlerinden nûr tamar
Şinesi tolu Kur'ân Osmân-ı Âffân kanı*

*Bineridi Düldül'e bilinde Zülfekâr'ı
Erenler açdı dîni Tanrı Arslan'ı kanı*

*Çalap Tanrı'nun hâsı Hazret'e geçer nâzı
Peygamber'ün 'âmusu Hamza pehlevân kanı*

*Cüneyd-i Bagdâdî vü Şiblî vü Ma'rûf-ı Kerhî
Anlar vardı bu yolu şimdi ol erkân kanı*

*Bâyezîd-i Bestâmî yidi kat gök seyrânı
Ol erenler sultânı gevher-i ma'den kanı*

*Geçdi bunların çağı dünyâ kahrın ocacı
Ebu'l-Müslim Necefî sâhib-i kırân kanı*

*Bir gönül ele getir ferâgât ol geç otur
Konya şehrinde yatur ol iki sultân kanı*

*Fakîh Ahmed Kutbü'd-dîn Sultân Seyyid Necmü'd-dîn
Mevlânâ Celâlü'd-dîn ol Kutb-ı cihân kanı*

*Ol Seyyid Ahmed Kebîr müyesserdi ana nûr
'İyâlleri cümle şîr ol hulki merdân kanı*

*Yûnus Emrem aç gözün toprak eylegil yüzün
Sana dahı diyeler cigeri biryân kanı (Tatçı 1990: 395)*

M-404

*Gönlüm düşdi bir sevdâya
Gel gör beni 'ışk n'eyledi
Başumı virdüm gavgâya
Gel gör beni 'ışk n'eyledi*

*Ben yürürem yana yana
'İşk boyadı beni kana
Ne 'âkilem ne dîvâne
Gel gör beni 'ışk n'eyledi*

*Ben yürürem ilden ile
Dost soraram dilden dile
Gurbetde hâlüm kim bile
Gel gör beni 'ışk n'eyledi*

*Benzüm sarı gözlerüm yaş
 Bagrum pâre yüregüm baş
 Hâlüm bilen dertlü kardaş
 Gel gör beni 'ışk n'eyledi*

*Gurbet ilinde yürürem
 Dostı düşümde görürem
 Uyanup Mecnûn oluram
 Gel gör beni 'ışk n'eyledi*

*Gâh tozaram yirler gibi
 Gâh eserem yeller gibi
 Gâh çağlaram seller gibi
 Gel gör beni 'ışk n'eyledi*

*Akar sulayın çağlaram
 Dertlü cigerüm taglaram
 Şeyhüm anuban aglaram
 Gel gör beni 'ışk n'eyledi*

*Yâ elüm al kaldur beni
 Yâ asluna irdür beni
 Çok aglatdun güldür beni
 Gel gör beni 'ışk n'eyledi*

*Ben Yûnus-ı bî-çâreyem
 Başdan ayaga yareyem
 Dost ilinde âvâreyem
 Gel gör beni 'ışk n'eyledi (Tatçı 1990: 403)*

M-407

*Çıkıdum erik talına anda yidüm üzümü
Bostân ıssı kakıyup dir ne yirsün kozumu*

*Kerpîç koydum kazgana poyrazıla kaynatdum
Nedür diyü sorana bandum virdüm özini*

*İplik virdüm Çulhâya sarup yumak itmemiş
Becid becid ismarlar gelsün alsun bezini*

*Bir serçenün kanadın kırk kanluya yükletdüm
Çifti dahı çekmedi kaldı şöyle yazılı*

*Bir sinek bir kartalı kaldurup urdı yire
Yalan degül gerçekdür ben de gördüm tozını*

*Balık kavaga çıkmış zift turşısın yimege
Leylek koduk togurmuş bak a şunun sözünü*

*Bir küt ile güreşdüm elsüz ayagum aldı
Güreşüp basamadum göyündürdi özümü*

*Kâf Tagı'ndan bir taşı şöyle atdılar bana
Öylelik yire düşdi bozayazdı yüzümü*

*Gözsüze fısıldadum sagır sözüm işitmiş
Dilsüz çağırıp söyler dilümdeki sözümü*

*Bir öküz bogazladum kakıldum sere kodum
Öküz ıssı geldi eydür bogazladun kazumu*

*Ugruluk yapdum ana bühtân eyledi bana
Bir çerçi geldi eydür kanı aldun gözgümi*

*Tosbagaya ugradum gözsüzsepek yoldaşı
Sordum sefer kancaru Kayserî'ye 'azimi*

*Yûnus bir söz söylemiş hîç bir söze benzemez
Münâfıklar elinden örter ma'nî yüzini(Tatçı 1990: 405)*

